

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAZAK TÜRKÇESİ AĞIZLARIYLA ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN
ORTAK SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS

Neslihan SOYSAL

TEMMUZ-2024

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KAZAK TÜRKÇESİ AĞIZLARIYLA ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN
ORTAK SÖZ VARLIĞI**

**COMMON VOCABULARY OF TURKISH TURKISH DIALECTS WITH
KAZAKH TURKISH DIALECTS**

YÜKSEK LİSANS

Neslihan SOYSAL

TEMMUZ-2024

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KAZAK TÜRKÇESİ AĞIZLARIYLA ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN
ORTAK SÖZ VARLIĞI**

**COMMON VOCABULARY OF TURKISH TURKISH DIALECTS WITH
KAZAKH TURKISH DIALECTS**

YÜKSEK LİSANS

Neslihan SOYSAL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut KÜRÜM

**TEMMUZ-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan “**Kazak Türkçesi Ağzlarıyla Ölçünlü Türkiye Türkçesinin Ortak Söz Varlığı**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programını ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

05/07/2024

.....
Neslihan SOYSAL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleőtirilmesinde, kıymetli bilgilerini benimle paylaőtılmaktan çekinmeyen, bana değerli vaktini ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle yaklaőtan kıymetli danıőtman hocam; Dr. Öğretim yesi Mesut KÜRÜM'e teőtekkrlerimi sunuyorum. Güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen, eğitim hayatım süresince yolumu aydınlatan, kullandığı her sözcüğün hayatıma kattığı önemi asla unutmayacağım değerli hocam; Doç. Dr. Cihangir KIZILÖZEN'e teőtekkr borç biliyor ve Őükranlarımı sunuyorum. Aynı zamanda manevi desteğini esirgemeyip varlığıyla bana g veren hayat yolundaki dava dostum Nur Banu KKAYDIN'a maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anneme ve babama teőtekkrlerimi sunuyorum.

.....
Neslihan SOYSAL
GÜMÜŞHANE – 2024

ÖZET

Tarih boyunca geniş topraklarda hüküm sürmüş olan Türkler, bu tarihî süreçte farklı coğrafyalarda pek çok devlet kurmakla birlikte zaman zaman başka devletlerin egemenliği altında da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum ise Türkçenin lehçeler düzeyinde bölünmesinin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın esasını oluşturan Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi, Türkçenin önemli iki lehçesi olup söz konusu iki Türk lehçesinin de konuşma diliyle sınırlandırılmış birçok ağzı bulunmaktadır.

Bu çalışmada, ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarının söz varlığı mercek altına alınarak ortak biçimlerin semantik, fonetik ve morfolojik özellikleri incelenmiştir. Her iki lehçeden elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak tablolar hâlinde sunulmuştur. Çalışmada, ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan ortak kelimelerin tespit edilerek ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla çalışma, bu yönüyle alana katkı sağlaması açısından özgün bir değer taşımaktadır.

Kazak Türkçesi ağızları ile ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan ortak kelimelerin ortaya çıkarılması, iki lehçe arasındaki tarihsel sürecin aydınlanması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarının leksikolojisi üzerine yapılmış olan bu çalışmanın Kazak diyalektik çalışmalarına ve Türk lehçelerinin üzerine yapılacak olan ağız karşılaştırmalarına önemli katkılar sunacağı görüşündeyiz. Çalışma, ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan sözcükler ile sınırlandırılmış olup çeşitli başlıklar altında incelenmiş ve araştırma deseni olarak nitel yöntemler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağız karşılaştırmaları, Kazak diyalektik, Ölçünlü türkiye türkçesi, Türk lehçeleri

SUMMARY

Turks, who have ruled over vast territories throughout history, have established many states in different geographies in this historical process, and have also continued their existence under the sovereignty of other states from time to time. This situation is accepted as one of the main reasons for the division of Turkish into dialects. Turkish and Kazakh Turkish, which constitute the basis of this study, are two important dialects of Turkish and these two Turkish dialects have many dialects limited to spoken language.

In this study, the semantic, phonetic and morphological features of common forms are analyzed by examining the vocabulary of the dialects of standard Turkish and Kazakh Turkish. The findings obtained from both dialects are presented comparatively in tables. The study aims to identify and reveal the common words used in the dialects of standard Turkish and Kazakh Turkish. Therefore, the study has a unique value in terms of contributing to the field in this respect.

Revealing the common words in Kazakh Turkish dialects and standard Turkish is of great importance in terms of enlightening the historical process between the two dialects. In addition, we believe that this study on the lexicology of the dialects of Kazakh Turkish and standard Turkish will make important contributions to Kazakh dialect studies and dialect comparisons to be made on Turkish dialects. The study is limited to the words used in the dialects of standard Turkish and Kazakh Turkish and analyzed under various headings and qualitative methods were used as the research design.

Keywords: Dialect comparisons, Kazakh dialectology, Standard turkiye turkish, Turkish dialects

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar DİZİNİ	XII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XV
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kazak Adının Etimolojisi	2
1.2. Kazak Türkçesi	3
1.3. Yazın (Literatür) Özeti.....	5
1.4. Materyal ve Yöntem	6
2. KAZAK TÜRKÇESİ AĞIZLARI - ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI.....	8
2.1. Türkçe Kökenli Sözcükler	8
2.1.1. Açar~Açar/Aşar	8
2.1.2. Acı~Açı.....	9
2.1.3. Adaş - Adas.....	10
2.1.4. Alık~Alaq	11
2.1.5. Altmış~Altmış	12
2.1.6. Arı ~Arıq	13
2.1.7. Aş ~Aş	14
2.1.8. Atkı ~ Atqı.....	15
2.1.9. Av ~Aw	15
2.1.10. Ayrık ~ Ayrıq	17
2.1.11. Başak~Başaq	18
2.1.12. Buğday ~ Buğday/ Buday	19
2.1.13. Bük ~ Bük	20
2.1.14. Çakıl ~ Çağıl	21
2.1.15. Çayır ~ Çayır	21
2.1.16. Çok ~Şoq.....	22

2.1.17. Dayı ~ Dayı	23
2.1.18. Düzgün ~ Düzgün	24
2.1.19. Güre ~Küre.....	25
2.1.20. Kaçakçı ~ Qaşaqşı.....	26
2.1.21. Kapı ~ Qapı	27
2.1.22. Karamuk ~ Qaramıq.....	28
2.1.23. Kat ~ Qat	29
2.1.24. Kışlak ~ Qışlaq.....	30
2.1.25. Kor ~ Qor	31
2.1.26. Koşmak ~ Qosu.....	32
2.1.27. Koşuk ~ Qoşuq.....	33
2.1.28. Kömbe ~ Kömbe / Kömeş/ Kömpeş	34
2.1.29. Körpe ~ Körpe.....	36
2.1.30. Köşek ~ Köşek	37
2.1.31. Kurt ~ Qurt	37
2.1.32. Kuyu ~ Quyu.....	38
2.1.33. Küs (-) ~ Küsuw	40
2.1.34. Savaş ~ Sawaş / Sabasu.....	41
2.1.35. Oba – Oba.....	42
2.1.36. Ses ~Ses.....	44
2.1.37. Sürü ~Süri.....	44
2.1.38. Tarak ~ Tarağan/ Taraq Ağaş.....	45
2.1.39. Tavşan ~ Tawşan.....	47
2.1.40. Tekerlek ~ Tegermeş // Toğım / Tegerşik.....	48
2.1.41. Toynak ~ Toynak	49
2.1.42. Tünek ~ Tünek	50
2.1.43. Yaba ~ Jaba	51
2.1.44. Yarın ~ Jarın.....	52
2.1.45. Yaşıt ~ Jasıt	53
2.1.46. Yatak ~ Jataq.....	54
2.1.47. Yumruk ~ Jumırıq	55
2.2. Arapça Kökenli Sözcükler	56
2.2.1. Ahlak ~ Axlax.....	56
2.2.2. Beden ~ Beden.....	57
2.2.3. Bina ~ Bina	57

2.2.4. Burhan ~ Burhan.....	58
2.2.5. Çorap ~ Jorap.....	59
2.2.6. Çuval ~ Juwal	59
2.2.7. Dakika ~ Daqqa	60
2.2.8. Hala ~ Qala	61
2.2.9. Hediye ~ Ədiya.....	62
2.2.10. Hendek ~ Əngek / Kəhdek	63
2.2.11. Hürriyet ~ Üriyat.....	64
2.2.12. Keten ~ Kətən.....	65
2.2.13. Kibrit ~ Kibrit.....	65
2.2.14. Mantık ~ Mantıq/ Mantıqa	66
2.2.15. Mazlüm ~ Məzlüm	67
2.2.16. Merkezi ~ Mərkəzi	68
2.2.17. Mizaç ~ Mizaj	68
2.2.18. Muhtar ~ Muhtar	69
2.2.19. Muhterem ~ Muhtarım	70
2.2.20. Nane ~ Nənə	71
2.2.21. Özür ~ Üzir.....	72
2.2.22. Sahan ~ Sağan	73
2.2.23. Şark – Çark.....	74
2.2.24. Tas ~ Tas	75
2.2.25. Zaruret ~ Zaruwrat	75
2.2.26. Zeki – Zakki / Zəkki.....	76
2.3. Farsça Kökenli Sözcükler	77
2.3.1. Eyvan / Ayvan ~Ayuwan.....	77
2.3.2. Ham ~ Ham.....	78
2.3.3. Kavga ~ Ğawğa	79
2.3.4. Kel ~ Kəl.....	80
2.3.5. Kelem ~Kerem.....	81
2.3.6. Kelle ~ Kəllə.....	82
2.3.7. Muz ~ Muz	83
2.3.8. Nem ~ Nəm.....	83
2.3.9. Piyade ~ Piyada	84
2.3.10. Sebze ~ Səbzi	85
2.3.11. Tasasız ~ Tatasız / Tatawsız.....	86

2.4. Moğolca Kökenli Sözcükler.....	87
2.4.1. Kurul ~ Qurıl.....	87
2.5. Fransızca Kökenli Sözcükler	87
2.5.1. Kazak – Qazaq.....	87
2.5.2. Manto ~ Monto.....	88
2.6. Çince Kökenli Sözcükler	89
2.6.1. Sin ~ Sına.....	89
2.7. Kökü Tartışmalı Olan Sözcükler.....	90
2.7.1. Ağıl/Ahır ~ Ağıl	90
2.7.2. İbrik ~ İbriq	91
2.7.3. Kanun ~ Qanun.....	92
2.7.4. Köpek ~ Köpek.....	93
2.8. Kökü Bilinmeyen Sözcükler	94
2.8.1. An ~ Añ.....	94
2.9. Türkiye Türkçesine Nereden Geldiği Bilinmeyen Sözcükler.....	95
2.9.1. Kam ~ Qam	95
2.10. Melez Biçimdeki Sözcükler	96
2.10.1. Bir Kere ~ Bir Keren	96
2.10.2. Buzhane ~ Muzhana	97
2.10.3. Derhâl ~ Dərhal	98
2.10.4. Pazar Günü ~ Bazar Günü.....	99
3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	101
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ	109

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Kelime: Açar (KDS, 2007: 96; URL-2, 2024).....	8
Tablo 2. Kelime: Açık (KDS, 2007:96; URL-3, 2024).....	9
Tablo 3. Kelime: Adaş (KDS, 2007:24; URL-4, 2024).	10
Tablo 4.Kelime: Alık (KDS, 2007: 48; URL-5, 2024).	11
Tablo 5. Kelime: Altmış (KDS, 2007:57;URL-6, 2024).	12
Tablo 6. Kelime: Arı (KDS, 2007:73; URL-7, 2023).....	13
Tablo 7. Kelime: Aş (KDS, 2007: 96; URL-8, 2024).....	14
Tablo 8. Kelime: Atkı (KDS, 2007:84; URL-9, 2024).	15
Tablo 9. Kelime: Av (KDS, 2007: 88; URL-10, 2024).	16
Tablo 10. Kelime: Ayırık (KDS, 2007:33; URL-11, 2024).....	17
Tablo 11. Kelime: Başak (KDS, 2007: 153; URL-12, 2024).....	18
Tablo 12. Kelime: Buğday (KDS, 2007:187; URL-13, 2024).....	19
Tablo 13. Kelime: Bük (KDS, 2007: 191; URL-14, 2024).....	20
Tablo 14. Kelime: Çakıl (KDS, 2007: 677; URL-15, 2024).....	21
Tablo 15. Kelime: Çayır (KDS, 2007: 678; URL-16, 2024)	21
Tablo 16. Kelime: Çok (KDS, 2007: 730; URL-17, 2024).....	22
Tablo 17. Kelime: Dayı (KDS, 2007: 209; URL-18, 2024).....	23
Tablo 18. Kelime: Düzgün (KDS, 2007: 232; URL-19, 2024).....	24
Tablo 19. Kelime: Güre (KDS, 2007: 382; URL-20, 2024).	25
Tablo 20. Kelime: Kaçakçı (KDS, 2007: 441; URL-21, 2024).	26
Tablo 21. Kelime: Kapı (KDS, 2007: 414; URL-22, 2024).....	27
Tablo 22. Kelime: Karamuk (KDS, 2007: 420; URL-23, 2024).	28
Tablo 23. Kelime: Kat (KDS, 2007: 432; URL-24, 2024).....	29
Tablo 24. Kelime: Kışlak (KDS, 2007: 491; URL-25, 2024).....	30
Tablo 25. Kelime: Kor (KDS, 2007: 457; URL-26, 2024).	31
Tablo 26. Kelime: Koşmak (KDS, 2007: 461; URL-27, 2024), ...	32
Tablo 27. Kelime: Koşuk (KDS., 2007: 463; URL-28, 2024).....	33
Tablo 28. Kelime: Kömbe (KDS, 2007: 363-364; URL-29, 2024).	34
Tablo 29. Kelime: Körpe (KDS, 2007:367; URL-30, 2024).	36
Tablo 30. Kelime: Köşek (KDS, 2007: 371; URL-31, 2024).....	37
Tablo 31. Kelime: Kurt (KDS, 2007: 475; URL-32, 2024).....	38
Tablo 32. Kelime: Kuyu (KDS, 2007: 434; URL-33, 2024).	39

Tablo 33. Kelime: K�s(-) (KDS, 2007: 384; URL-34, 2024).....	40
Tablo 34. Kelime: Savaş (KDS, 2007: 590; URL-35, 2024).....	42
Tablo 35. Kelime: Oba (KDS, 2007: 533; URL-36, 2024).....	43
Tablo 36. Kelime: Ses (KDS, 2007: 586; URL-37, 2024).....	44
Tablo 37. Kelime: Sürü (KDS, 2007: 602; URL- 38, 2024).....	45
Tablo 38. Kelime: Tarak (KDS, 2007: 623; URL-39, 2024).....	46
Tablo 39. Kelime: Tavşan (KDS, 2007: 628; URL-40, 2024).....	47
Tablo 40. Kelime: Tekerlek (KDS, 2007: 632; URL-41, 2024).....	48
Tablo 41. Kelime: Toynak (KDS, 2007: 639; URL-42, 2024).....	49
Tablo 42. Keliem: Tünek (KDS, 2007: 657; URL-43, 2024).....	50
Tablo 43. Kelime: Yaba (KDS, 2007: 248; URL-44, 2024).....	51
Tablo 44. Kelime: Yarın (KDS, 2007: 270; URL-45, 2024).	52
Tablo 45. Kelime: Yaşıt (KDS, 2007: 272; URL-46, 2024).....	53
Tablo 46. Kelime: Yatak (KDS, 2007: 272; URL-47, 2024).....	54
Tablo 47. Kelime: Yumruk (KDS, 2007: 298; URL-48, 2024).....	55
Tablo 48. Kelime: Ahlak (KDS, 2007: 96; URL-49, 2024).....	56
Tablo 49. Kelime: Beden (KDS, 2007: 159; URL-50, 2024).....	57
Tablo 50. Kelime: Bina (KDS, 2007: 169; URL-51, 2024).....	58
Tablo 51. Kelime: Burhan (KDS, 2007: 189;URL-52, 2024).....	58
Tablo 52. Kelime: �orap (KDS, 2007: 293; URL-53, 2024).....	59
Tablo 53. Kelime: �uval (KDS, 2007:296; URL-54, 2024).....	59
Tablo 54. Kelime: Dakika (KDS, 2007: 210; URL-55, 2024).....	60
Tablo 55. Kelime: Hala (KDS, 2007: 400; URL-56, 2024).....	61
Tablo 56. Kelime: Hediye (KDS, 2007: 106; URL-57, 2024).....	62
Tablo 57. Kelime: Hendek (KDS, 2007: 119-320; URL-58, 2024).....	63
Tablo 58. Kelime: Hürriyet (KDS, 2007:673; URL-59, 2024).....	64
Tablo 59. Kelime: Keten (KDS, 2007: 330; URL-60, 2024).....	65
Tablo 60. Kelime: Kibrit (KDS, 2007: 353; URL-61, 2024).....	66
Tablo 61. Kelime. Mantık (KDS, 2007: 502; URL-62, 2024).....	66
Tablo 62. Kelime: Mazlum (KDS, 2007: 505; URL-63, 2024).....	67
Tablo 63. Kelime: Merkezi (KDS, 2007: 508; URL-64, 2024).....	68
Tablo 64. Kelime: Mizaç (KDS, 2007: 512; URL-65, 2024).	69
Tablo 65. Kelime: Muhtar (KDS, 2007: 520; URL-66, 2024).	70
Tablo 66. Kelime: Muhterem (KDS, 2007: 520; URL-67, 2024).....	71
Tablo 67. Kelime: Nane (KDS, 2007: 533; URL-68, 2024).....	71

Tablo 68. Kelime: Özür (KDS, 2007: 668; URL-69, 2024).	72
Tablo 69. Kelime: Sahan (KDS, 2007: 562; URL-70, 2024).....	73
Tablo 70. Kelime: Şark (KDS, 2007: 680; URL-71, 2024).	74
Tablo 71. Kelime: Tas (KDS, 2007: 625; URL-72, 2024).....	75
Tablo 72. Kelime: Zaruret (KDS, 2007: 310; URL-73, 2024).	76
Tablo 73. Kelime: Zeki (KDS, 2007: 309; URL-74, 2024).	77
Tablo 74. Kelime: Eyvan (KDS, 2007: 34; URL-75, 2024; URL-76, 2024).....	78
Tablo 75. Kelime: Ham (KDS, 2007: 676; URL-77, 2024).....	79
Tablo 76. Kelime: Kavga (KDS, 2007: 206; URL-78, 2024).	80
Tablo 77. Kelime: Kel (KDS, 2007: 326; URL-79, 2024).....	81
Tablo 78. Kelime: Kelem (KDS, 2007: 343; URL-80, 2024).....	81
Tablo 79. Kelime: Kelle (KDS, 2007: 326; URL-81, 2024).....	82
Tablo 80. Kelime: Muz (KDS, 2007: 518; URL-82, 2024).....	83
Tablo 81. Kelime: Nem (KDS, 2007: 533; URL-83, 2024).....	84
Tablo 82. Kelime: Piyade (KDS, 2007: 556; URL-84, 2024).	84
Tablo 83. Kelime: Sebze (KDS, 2007: 580; URL-85, 2024).....	85
Tablo 84. Kelime: Tasasız (KDS, 2007: 627; URL-86, 2024).	86
Tablo 85. Kelime: Kurul (KDS, 2007: 467; URL-87, 2024).	87
Tablo 86. Kelime: Kazak (KDS, 2007: 393; URL-88, 2024).	88
Tablo 87. Kelime: Manto (KDS, 2007: 515; URL-89, 2024).	88
Tablo 88. Kelime: Sin (KDS, 2007: 606; URL-90, 2024).	89
Tablo 89. Kelime: Ağıl (KDS, 2007: 22; URL-91, 2024; URL-92, 2024).....	90
Tablo 90. Kelime: İbrik (KDS, 2007: 761; URL-93, 2024).....	92
Tablo 91. Kelime: Kanun (KDS, 2007: 411; URL-94, 2024).....	93
Tablo 92. Kelime: Köpek (KDS, 2007: 365; URL-95, 2024).....	94
Tablo 93. Kelime: An (KDS, 2007: 62; URL-96, 2023).	94
Tablo 94. Kelime: Kam (KDS, 2007: 379; URL-97, 2024).....	96
Tablo 95. Kelime: Bir kere (KDS, 2007: 198; URL-98, 2024).	96
Tablo 96. Kelime: Buzhane (KDS, 2007: 158; URL-99, 2024).	97
Tablo 97. Kelime: Derhâl (KDS, 2007: 219; URL- 100, 2024).	98
Tablo 98. Kelime: Pazar günü (KDS, 2007: 135; URL-101, 2024).	99
Tablo 99. Konu başlıklarının yüzdeler dağılımı.	102

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
Bk./bk.	: Bakınız
C	: Cilt
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
ET.	: Eski Türkçe
Far.	: Farsça
KDS	: Qazaq Tilinde Diyalektologiyalıq Sözdık
Krş./krş	: Karşılaştırınız
Kz.T.	: Kazak Türkçesi
KTA.	: Kazak Türkçesi ağızları
ÖKT.	: Ölçünlü Kazak Türkçesi
ÖTT.	: Ölçünlü Türkiye Türkçesi
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT.	: Türkiye Türkçesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri ve devamı
vs.	: Vesaire

1. GİRİŞ

Oldukça geniş bir sahada adından söz ettirmiş olan Türkler, geniş coğrafi dağılımları sebebiyle dillerini de geniş sahalara yayarak birçok kıtada izlerini bırakmıştır. Bu yayılımın sonucu olarak Türkçe, zaman içerisinde farklı kollara ayrılmış ve yapısal açıdan birbirinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu durum, dilsel ayrılıkları beraberinde getirerek lehçe ve ağızların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Her ne kadar birbirinden uzaklaşan farklı kollar oluşmuş olsada aynı kökten gelme özelliğini korumuş olan Türkçede zaman zaman Türk dilinin birbirine uzak kolları arasında dikkat çekici yakınlıklar gözlemlenmiştir.

Oğuz grubuna mensup Türkiye Türkçesi ve Kıpçak grubuna mensup Kazak Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmalar ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, söz dizimi ve cümle yapısı gibi pek çok konu üzerinedir. Ancak ölçünlü Türkçede bulunan kelimeler ile Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan kelimeler arasındaki benzerlik, ortaklık günümüze değin ele alınmamıştır.

Çalışmanın konusu, ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarında bulunan ortak kelimelerin fonetik, semantik ve morfolojik yönden incelenmesidir. Bu çalışma gerek Türkçenin geniş çerçeveli bir gramerinin yazılmasını gerekse Türk dilinin çeşitli lehçe ve ağızlarını konuşanların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlaması açısından oldukça önemlidir. Çalışmamıza konu olan bu iki Türk değişkesinin morfolojisi, semantiği ve fonetiği üzerine araştırma yapmak Türk dili çalışmaları için büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamıza Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe Sözlük ile Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlükleri kaynaklık etmiştir. Ayrıca Kazak Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar da dikkate alınmıştır. Çalışmada ilk olarak ses, biçim ve anlam yönünden ortak olan sözcüklerin tespiti yapılmıştır. Daha sonra Kazak Türkçesi ağızlarından tespit edilen sözcüklerle ilişkili örnek cümleler verilmiştir. Bir sonraki aşamada ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarında bulunan ortak sözcüklerin ses, şekil ve anlam yönünden benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur. Son aşamada çalışmaya dâhil edilen örneklerin Türkçenin en eski kaynaklarında kullanılıp kullanılmadığına bakılmıştır.

Bu çalışmanın amacı hem ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarında bulunan ortak kelimelerin karşılaştırılarak Türkçenin çözüm bekleyen birçok meselesinin çözüme kavuşturulması, hem de dil-etnik yapı bağlantısı çerçevesinde

Türklerin iskân tarihiyle ilgili birtakım soruların cevabının bulunmasına katkı sağlamaktadır. Çalışma aynı zamanda tespit edilen verilerden hareketle iki lehçe arasındaki ses değişimleri tespit edilerek dil bilimi araştırmalarına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Çalışma, Kazak Türkçesi ağızları ile ölçünlü Türkiye Türkçesinin söz varlığını içine alacak şekilde sınırlandırılmıştır. Türkçe Sözlük ile Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüklerinden ses ve anlam değerleri ortak doksan sekiz (98) biçim tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcükler Türkçe kökenli sözcükler, Arapça kökenli sözcükler, Farsça kökenli sözcükler, Moğolca kökenli sözcükler, Fransızca kökenli sözcükler, Çince kökenli sözcükler, kökü tartışmalı olan sözcükler, kökü bilinmeyen sözcükler, Türkiye Türkçesine nereden geldiği bilinmeyen sözcükler ve melez biçimindeki sözcükler olmak üzere on başlık altında toplanmıştır.

Bu çalışmanın amacı ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarındaki ortak unsurları inceleyerek bilim dünyasına kazandırmak ve arkaik unsurların tespit edilmesine katkıda bulunmaktır. Bir yandan da ölçünlü Türkçede yaşayan fakat gizemliliğini sürdüren kimi sözcüklerin Kazak Türkçesi ağızlarında izini sürerek Türkçe köken bilgisi çalışmalarına da katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Söz varlığı yalnızca toplumun dilini değil o topluma ait olan milli kültürü, gelenek ve görenekleri, farklı toplumlar ile arasındaki sosyal ve kültürel ilişkileri irdelemede önemli rol oynamaktadır. Yapılan literatür taramasında çalışmaların genel olarak Türkiye Türkçesi ile ölçünlü Kazak Türkçesi üzerine yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızlarının karşılaştırılmasıyla ortak yönlerinin keşfedilmesi ve irdelenerek incelenmesi açısından özgün bir değere sahiptir.

1.1. Kazak Adının Etimolojisi

“*Kazak*” sözcüğü günümüzde Kazakistan coğrafyasında yaşayan Türkler için kullanılan bir millet ismidir. Tarihî serüveni doğrultusunda sözcük ilk defa 1245 yılında yazılan ve yazarı bilinmeyen bir Türkçe-Arapça sözlükte “*evsiz, yurtsuz, hane-berduş, sürgün*” anlamlarında geçmektedir. Kökeni hakkındaki en yaygın görüş kaz- fiilinden türediğidir. Çağatay sözlüklerinde ve Kumuk lehçesinde kaz- fiilinin “*serseri dolaşmak, evsiz, yurtsuz girmek*” anlamları mevcuttur. Abuşka sözlüğünde “*evsiz, başıboş dolanan*” anlamına kullanılan *kazak* sözcüğü “*fetret devri, bekârlık, serseri dolaşma*” manalarında Baburşah’ta geçmektedir (Alkaya ve Buran, 2013: 105; Caferoğlu, 1988: 34).

Kazak kavramının “*siyasal bir amaçla, bir ayaklanma sonucu, çok kez ailesi olmaksızın (bekâr) ve kimi zaman da ailesi ile birlikte toplumdaki uzaklaşan, kırlara çekilen isyancılar*” için kullanıldığını belirten Zeki Velidi Togan sözcüğün ilk önce sultanlar için kullanıldığını ve zaman içerisinde kabile ve devletleri kapsadığını belirtmiştir (Togan, 1981: 37).

Reşit Rahmeti Arat söz konusu *kazak* sözcüğüne “*hür, serbest, evsiz barksız, bekâr, mert, yiğit, cesur*” anlamı verirken Ahmet Caferoğlu sözcüğü “*silahşor, kızan, askerlik yükümlüsü*” şeklinde anlamlandırmıştır (Arat, 1987; Caferoğlu, 1965). Sözcük Türk Dil Kurumunun yayımladığı Türkçe Sözlük’te diğer anlamlarının yanı sıra “*Rusya’da ve İran’da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker*” anlamı da içermektedir (URL-1, 2023).

Sözcüğün kavim isminin 15. yüzyılda Kazak Hanlığı dönemi itibari ile geliştiği görüşleri hâkimdir. Kazak Hanlığı kurucuları olan Canibek ve Kerey sultanlar Ebu’l-Hayr Han’a karşı başkaldırmış ve sonucunda Aral bölgesindeki yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Çu ve Talas ırmakları civarında Yedisu bölgesinin batısına yerleşen topluluk burada hanlık kurmuşlardır. Bu durum *Kazak* sözcüğünün “*evsiz, yurtsuz, sürgün*” anlamlarını destekler niteliktedir. Buna karşın sözcüğün Kazak Hanlığından önce 9. yüzyıldan itibaren kullanıldığına dair görüşlerde mevcuttur. Söz konusu halk *Kazak* isminden önce *alaş* kavramı ile tanınmaktadır (Kaydar, 2009; Kesici, 2003’den aktaran Özdemir, 2018).

Sözcük Türkçe Sözlük’de

“1. İsim: Kazakistan Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk soylu halk veya bu halktan olan kimse. 2. İsim: Güney Rusya’da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse. 3. Sıfat, mecaz: Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, kılıbık karşıtı. 4. İsim, askerlik: Rusya’da ve İran’da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker”

anlamlarında verilmiştir (URL-1,2024).

1.2. Kazak Türkçesi

Kıpçak grubu Türk lehçeleri diğer bir adıyla Kuzey-Batı Türk lehçeleri grubu arasında yer alan Kazak Türkçesi, konuşulan kişi sayısı ve saha alanı en geniş Türk lehçesi içerisinde yer almaktadır. Kıpçak grubu Türk lehçesi içerisinde Kazak Türkçesi haricinde; Kırgız, Karayim, Başkurt, Tatar, Karakalpak, Karaçay, Balkar, Kumuk, Nogay Türkçeleri yer almaktadır.

Türk dillerinin sınıflandırılması Türk dil çalışmalarının gelişimi için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ilk çalışmayı Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinde yaptığı tasnif ile gerçekleştirmiş olsa dahi tam olarak dil biliminde yerini bulamamıştır. Berezin'in 1848'de yaptığı tasnif Türk lehçelerinin hepsini içerisine alması açısından bir ilkidir. Berezin, Kazak Türkçesini Kırgızca olarak isimlendirerek Tatar ve Kıpçak grubu içerisine dâhil etmiştir (Arat ve Temir, 1992'den aktaran Özdemir, 2018).

Türkolojinin kurucularından olan Radloff dört grup altında topladığı Türk lehçelerini ses özellikleri ve coğrafi dağılımlarına göre sınıflandırmıştır. Radloff bu dağılımda Kazak Türkçesini Batı grubuna dâhil ederek Kazak-Kıpçak şeklinde adlandırmıştır. Vámbéry ise 1885 yılında yaptığı tasnifte Kazak Türkçesini Uygur, Karakalpak, Özbek, Kırgız, Türkmen gibi Türk lehçeleri ile birlikte vererek Kazak Kırgızcası ismini vermiş ve Orta Asya Türkleri grubuna dâhil etmiştir (Eren, 1998).

Ramstedt altı grup altında topladığı Türk lehçelerinden Kazak Türkçesini Batı grubuna dâhil etmiştir. 1990 yılında Tekin altı fonetik kriter doğrusunda oluşturduğu tasnifte Kazak Türkçesini Kıpçak grubu içerisinde değerlendirmiştir (Eren, 1998; Tekin ve Ölmez, 1999'dan aktaran Özdemir, 2018). Bir diğer tasnif çalışmasını ise Resit Rahmeti Arat yapmıştır. Diğer tasniflerden ayrı olarak diyalekt ve şive gruplarını farklı açıdan ele alan Arat, Kazak Türkçesine Tav grubu içerisinde yer vermiştir (Arat ve Temir, 1992). Bugün Orta Asyanın en geniş sahalarından Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Doğu Türkistan gibi ülkelerde yaşamakta olan Kazaklar tarafından konuşulmaya devam eden Kazakça mensup olduğu Kıpçak grubu içerisinde en önemli lehçeler içerisinde yer almaktadır.

Kazak Türkçesi kendi içerisinde üç kola ayrılmaktadır. Bunlar; kuzeydoğu kolu, güney kolu ve batı koludur. Çağdaş Kazak Türkçesinin yazı dili bu üç kol içerisinden kuzeydoğu kolu tarafından oluşturulmuştur. Türkçe asıllı sözcüklerin ağırlıklı olduğu Kazak Türkçesinde Moğolca, Soğdca, Toharca sözcüklerde mevcuttur. Arapça ve Farsça sözcüklerin azınlıkta olduğu Kazak Türkçesinde Rusların uyguladığı siyasi baskı sebebiyle bünyesinde Rusça birçok sözcük barındırmaktadır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1982'den aktaran Özdemir, 2018). 1929'a kadar Arap alfabesi ile kaleme alınan Kazak Türkçesi, aynı yıl Latin alfabesine geçmiş Rus rejimin baskıları doğrultusunda 1940 yılında Kiril alfabesini kullanmak durumunda kalmıştır. 1993'de bağımsızlığından iki yıl sonra Kazak Türkçesi Kazakistan ülkesinin resmî yazı dili olarak kabul edilmiştir (Alkaya ve Buran; 2013).

1.3. Yazın (Literatür) Özeti

Kendi içinde çeşitli kollara ayrılan dil, sözcük çeşitliliği ve kullanıldığı yere göre halk, edebiyat, standart, konuşma, yazı, bilim... vb. gibi alanlar oluşturmaktadır. Halk dili olarak da bilinen ağızlar, dilin özelliklerini en ince ayrıntısına kadar taşımaktadır. Ağız aynı zamanda ait olduğu toplumun dil ve lehçesi hakkında önemli ipuçları verir. Dilin tarih içerisindeki seyri, diğer dil ve lehçeler ile yakınlık ve etkilenme derecesini ortaya koyar. Dilin kaynağının tespiti ve yazın dilinin oluşmasında ağızlar önemli rol oynamaktadır.

Kazak Türkçesi ağızları denildiğinde ise aklımıza Kazakistan ülkesi içerisinde ve çevresinde ölçünlü Kazak Türkçesinden ve müşterek işaretlerden ayrı, yazı dilinde kullanımı olmayıp daha çok kırsal kesimler tarafından konuşulan Türkçe gelmektedir. Bu alandaki en önemli çalışmalardan biri Kazak Türkçesi diyalektolojini ortaya koyan Ömirзақ Aytbayyul, Sawıtбек Əbdrahmanov, Əbiş Kekilbay, Erden Qajıbek, Əbduwəli Qaydar, Bayınqol Qaliuli, Mereke Qulkenov, Şora Sarıbaev, Mırzatay Serğaliev, Rəbiğa Sızdıq ve Köbey Husayın gibi önemli isimler tarafından oluşturulan “Diyalektologiyalıq Sözdık” adlı eserdir. Aytbayyul ve arkadaşları Kazak Türkçesi ağızlarının konuşulduğu, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, İran, Afganistan gibi ülkelerden Kazak diyalektolojisine ait pek çok sözcüğü derleyerek eserlerinde maddeler hâlinde cümleler ile örneklendirmişlerdir (KDS, 2007).

Kazak Türkçesi ağızları üzerine bir diğer çalışma ise Emine Atmaca'nın yayımlamış olduğu “Kazak Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Çalışmalarına Bir Bakış” adlı makaledir. Atmaca makalesinde Kazak Türklerinin etnik yapısına, Kazak Türkçesi ağız çalışmalarına ve bu çalışmalar doğrultusunda oluşan tasniflere bu tasnifler doğrultusunda oluşan diyalektlerin, leksikolojik, fonetik ve gramatik yapılarını inceleyerek makalesinde yer vermiştir (Atmaca, 2016).

Marlen Adilov'un 2021 yılında yayımlamış olduğu “Kazakça Atasözü ve Deyimlerde Eskicil (Aktif olmayan) Unsurlar” adlı eseri, Kazak Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızları üzerine önemli bilgiler veren kaynaklardan biridir. Adilov eserinde Kazaklar, Kazakistan ve Kazakça hakkında bilgi verdikten sonra Kazakça atasözü ve deyimlerde Kazakçada unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri derleyerek bu sözcükleri fonetik, semantik ve gramatik açıdan sınıflandırmış olup buna ek olarak tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumları hakkında bilgi vermektedir (Adilov, 2021).

Sherubay Kurmanbaiuly, Marlen Adilov, Zhumagali İbragimov'un ortak yayımladıkları “Kazakça Ağızlar Sözlüğü'nde Kayıtlı Bazı Eskicil Sözcükler Üzerine” isimli makalede Eski Türkçeden itibaren varlığını sürdüren fakat ölçünlü Kazak

Türkçesinde kullanımdan düşmüş olup sadece Kazak Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam eden sözcükler derlenmiş ve değerlendirilmiştir (Kurmanbainy vd., 2022).

Sadece Kazak Türkçesi ağızları üzerine değil Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi hakkında karşılaştırmalı birçok çalışma mevcuttur. Bunlardan biri Metin Karaörs'ün "Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Birleşik Cümle Bakımından Karşılaştırılması" adlı makalesidir. Karaörs makalesinde her iki lehçenin birleşik cümle anlayışını ve çeşitlerini karşılaştırarak değerlendirmiştir (Karaörs,1998).

Diğer önemli çalışmalardan biri ise Cihangir Kızılözen tarafından yayımlanmış olan "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Ses Değişmelerinden Kaynaklanan Eşsesli Kelimeler" isimli makaledir. Kızılözen makalesinde Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında gerçekleşmiş olan ç>s, ş>s ses değişimi ile oluşan eşseslilik (KT. as "yemek" TT. as- "asmak, KT. aş- "aşmak" TT. aş "yemek"), alıntı kelimelerin söz başında uğradığı x-, -h- > k-, -k- değişmesinden kaynaklı oluşan eşseslilik (KT. kayır "hayır" TT. kayır- "kayırma") ve ses olaylarının yol açtığı eşseslilik (KT. ağız- "akıtmak TT. ağız "ağız") üzerine sözcükleri derleyerek maddeler hâlinde anlamları ile birlikte sunmuştur (Kızılözen, 2013).

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki ilişki hakkında makalelerin yanı sıra kitaplar da yayımlanmıştır. Bu çalışmalar içerisinde Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan'ın ortak çalışması olan "Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü" ve Ayabek Bayniyazov, Janar Bayniyazova, Kenan Koç'un yayımladığı "Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü" isimli sözlükler önemli bir yere sahiptir. Koç ve arkadaşları söz konusu olan eserlerde ölçünlü Kazak Türkçesindeki sözcüklerin Türkçe ve Kazakça karşılıklarını alfabetik olarak vermiştir (Koç vd., 2019; Bayniyazov vd., 2019).

1.4. Materyal ve Yöntem

Kazak Türkçesi ağızları üzerine yapılmış derlemelerden oluşan ve 2007 yılında Ömirzaq Aytbayyul, Sawıtbek Əbdrahmanov, Əbiş Kekilbay, Erden Qajıbek, Əbduwəli Qaydar, Bayınqol Qaliulı, Mereke Qulkenov, Şora Sarıbaev, Mırzatay Serğaliev, Rəbiğa Sızdıq ve Köbey Husayın tarafından birlikte hazırlanan "Diyalektologiyalıq Sözdık" adlı eser ve Türk Dil Kurumu'na ait olan Türkçe Sözlük materyal olarak kullanılan temel kaynaklar içerisinde yer almaktadır (Ömirzaq vd., 2007). Bu iki kaynak karşılaştırmalı şekilde taranarak ölçünlü Türkiye Türkçesinde yer alan sözcükler derlenmiştir. Derlenen bu sözcükler Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan'ın hazırladığı "Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü" ve Ayabek

Bayniyazov, Janar Bayniyazova, Kenan Koç'un yayımladığı "Türkiye Türkçesi – Kazak Türkçesi Sözlüğü" adlı eserler içerisinde taranmış olup ölçünlü Kazak Türkçesinde yer alan sözcükler çıkartılmıştır (Koç vd., 2019; Bayniyazov vd., 2019). Tespit edilen bu sözcükler köklerinin mensup olduğu dillere göre sınıflandırılarak maddeler halinde verilip tablolar ile desteklenmiş ve semantik, fonetik ve morfolojik açıdan incelenmiştir.

Çalışma bölümler hâlinde sunulacaktır. İlk olarak çalışmanın amacını, önemini, konusunu, kapsamını içeren bir yazı ile giriş yapılarak, Kazak adı, Kazak Türkçesi hakkında genel bilgiler verildikten sonra literatür özeti, materyal ve yöntem kısmı yer alacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkçe kökenli sözcükler, Arapça Kökenli sözcükler, Farsça kökenli sözcükler, Moğolca kökenli sözcükler, Fransızca kökenli sözcükler, Çince kökenli sözcükler, kökü tartışmalı olan sözcükler, kökü bilinmeyen sözcükler, Türkiye Türkçesine nereden geldiği bilinmeyen sözcükler, melez biçimdeki sözcükler yer alacak ve alfabetik sıraya göre dizilerek verilecektir.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışma değerlendirilecek ve elde edilen sonuçlar paylaşılacaktır. Çalışmada hem Kiril hem Latin harflerine yer verilmiştir,

2. KAZAK TÜRKÇESİ AĞIZLARI - ÖLÇÜNLÜ TÜRKİYE TÜRKÇESİ KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI

2.1. Türkçe Kökenli Sözcükler

2.1.1. Açar~Açar/Aşar

Tuncer Gülensoy'un *Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinde “*açar 'Anahtar' < aç-açarTü. > Fars. açar 'anahtar, torna vida' (Redh. 10: açar-pıç-guştı 'tornavida'; açar-e do-ser 'so mun anahtarı'; açar-feranse 'Fransız anahtarı'*” (Gülensoy, 2007: 47) şeklinde geçmekte olan sözcük, Tarihî Türk lehçelerinden biri olan Çağatay Türkçesi sözlüğünde *açar*: “*kilid, anahtar bkz. galake, suyal, kilid, kufl, miftāh, açar (1), kesemlik (2)*” şeklinde geçer (Ünlü, 2013: 7). Çağdaş Türk lehçelerinde ise Türkiye Türkçesinin yanısıra Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir.

Tablo 1. Kelime: Açar (KDS, 2007: 96; URL-2, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Açar 1 - Aşar2 (Ачар -Ашар) “Anahtar”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Açar “Anahtar” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde “*anahtar*” anlamında geçen “*açar – aşar*” kelimeleri ölçünlü Kazak Türkçesi bulunmamaktadır. Adı geçen eserde İran ve Afganistan bölgelerinde konuşulmakta olan Kazak Türkçesi ağızlarında “*açar – aşar*” sözcüğünün geçtiği belirtilmiştir. Eserde *açar* kelimesi *кiлттиң ачары мықты* (Kilttiñ açarı mıqtı.) “Devre anahtarı sağlam.” şeklinde örneklendirilirken aynı anlamda kullanılan *aşar* kelimesi ise *алқаның ашары майысып қалыпты* (Alqanıñ aşarı mayısıp qalıptı.) “Kolyenin anahtarı bükülüp kalmış.” şeklinde örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 96-97). Ele alınan sözcükler yerine ölçünlü Kazak Türkçesinde *anahtar* anlamını karşılamak üzere *kilt* ve *aşqış* kelimeleri sıkça kullanılır. Kazak Türkçesi ağızlarında geçmekte olan *açar* ve *aşar* biçimlerinin örnekte verilen anlamları ile ölçünlü Türkiye Türkçesinde geçmekte olan *açar* kelimesinin anlamının birbirine eş olduğu kanaatine varılmıştır. Aynı zamanda ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan bu kelimeler Türkçe kökenli olup fonetik olarak da birbirine benzemektedir. Kazak diyalektolojisinde yer alan *aşar* kelimesinin Kazak Türkçesinin fonetik kurallarından olan /ç/ > /ş/ değişimine uğradığı gözlemlenmektedir.

2.1.2. Acı~Açı

Eski Türkçede “1. Ekşi, acımtırak; 2. İncitici, gönül kırıcı; 3. Gazap, öfke, kızma, şiddet; 4. Hediye armağan; 5. Kuvvetli pek” anlamlarını içeren *açığ* sözcüğü, Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *açığ*: “1.Acı, ekşi, buruk; 2. Derthli, kederli, üzüntülü, üzgün, güç, zor, acıklı, kötü; 3. Dert, keder, sıkıntı, üzüntü” şeklinde verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 17; Wilkens, 2021: 4). Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *açı*:- “1. Acı vermek, 2. Ekşimek, acımak, bir şeyin tadının acılaşması.” ve *açığ*: “1. Acı, elem verici.(KT), 2. Acı, tatlı olmayan. (DLT I, KB)” olmak üzere hem fiil hem isim şeklinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *açığ*: “1.Acı, tadı olmayan; 2. Acı, üzüntü, keder, elem, üzüntü; 3. Sert, haşin” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 5; Üşenmez, 2006: 117). Sözcük Kıpçak Türkçesi sözlüğünde ise *açı*: “1. Acı; 2. Tuzlu; 3. Acı yoğurt; 4. Üzüntü, keder” biçim ve anlamlarında geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 1).

Tablo 2. Kelime: Açı (KDS, 2007: 96; URL-3, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Açı (Ачы) “1. Tuzlu 2. Tadı ağzı yakan kavuran acı 3. Keskin”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Acı “1. Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı. 2. Tadı bu nitelikte olan; biberli 3. Keskin, şiddetli olan” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Çimkent, Lengir, Almatı ve Şelek bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *açı* kelimesi ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır (KDS, 2007: 96). Sözcüğün anlamını ölçünlü dilde *aşşı* (*ашшы*) kelimesi karşılamaktadır. Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi sözlüğünde *aşşı* (*ашшы*) kelimesi “1. Tuzlu; 2. Tadı ağzı yakan kavuran acı; 3. Kulağa hoş gelmeyen kulak tırmalayıcı; 4. Keskin” şeklinde anlamlandırılmıştır (Koç vd., 2019: 57). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *açı* kelimesinin anlam karşılığı olarak *aşşı* (*ашшы*) kelimesi verilmesinin yanı sıra kelime *нанға дұз көп салыныпты жұда ащы екен* (Nanğa duz köp salınıpı juda aç eken.) “Ekmeğe tuz çok fazla koyarsanız acı olur.” şeklinde örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 96).

Bu bağlamda Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan “1. Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı; 2. Tadı bu nitelikte olan, keskin, şiddetli” anlamındaki *acı* (Tablo 2), (URL-3, 2024) kelimesi ile hem semantik hemde fonetik yakınlık gösteren ve Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan sözcük, derin

manaya inildiğinde iki lehçede “ağızda oluşan tatlı, karşıtı keskin tat” anlamı içermekte olup /c/ > /ç/ değişimine uğramıştır.

2.1.3. Adaş - Adas

Eski Türkçede *adaş* biçiminde ve “1. *Adaş, arkadaş, eş, dost; adaş arkadaş arkadaş, dost, ahbap; soy, sop; adaş böşük (birlikte) sıhri hısım, bacanak, kayın; adaş böşük tut- birbirini tutmak görüşmek*” anlamlarında kullanılmakta olan sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *adaş*: “*arkadaş, eş, dost*” şeklinde geçmektedir (Bayat ve Çınar, 2020: 18-19; Wilkens, 2021: 9). Karahanlı Türkçesi eseri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te *adaş*: “*arkadaş, dost*” şeklinde geçen sözcük, Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *ataş*: “*adaş, aynı adda olanlar*” olarak sadece /t'/li şekilde verilmiştir (Atalay, 1986: 5; Toparlı vd., 2007: 15). Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *adaş*: “1. *Adaş, adları aynı olanla kimseler hem-nām; 2. Dost, yakın arkadaş*” ve *ataş*: “*adaş, hem-nām*” anlamlarında olan kelimenin hem /t'/li hemde /d'/li şekilleri verilmiştir (Ünlü, 2013: 9). Kelime bugün Türkiye Türkçesinde “*Adları aynı olanlardan her biri*” anlamında kullanılmaktadır (URL-4, 2024), (Tablo 2). Sözcüğün oluşma süreci ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Sözcüğün etimolojisini “*isimleri bir olan*” manasında ad+daş şeklinde veren Doerfer'in görüşünü Erdal desteklerken Tekin bu görüşe karşı çıkararak /t/ > /d/ değişiminin Eski Türkçe döneminden önce gerçekleşmediğini savunur. Clouson ise sözcüğün kökenini *āt* “*arkadaş*” kelimesine dayandırarak *āt* sözcüğünün ihtimal dâhilinde “*boy ismi*” manasında kullanıldığını düşünerek *adaş* sözcüğünün “*aynı boya ait kişiler*” manasından türediğini düşünür (Erdal 1991: 119, Tekin 2013: 360, Clouson 1972: 72 'den aktaran Asım Khan, 2021: 163).

Tablo 3. Kelime: Adaş (KDS, 2007:24; URL-4, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Adas “Aynı isme sahip olan kişiler”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Adaş “Adları aynı olanlardan her biri”(TS)

Kazak Türkçesi ağızlarında *adas*¹ sözcüğünün Kazakistan'ın Kökşetav, Enbekşilder, Jezkozgan, Akadır yöreleri, Batı Kazakistan'ın Oral ve Zhenybek ilçesi ile Doğu Kazakistan'ın Semey ili, Kökpekti, Aksuat ilçesi olmak üzere Rusya'nın Volga Federal bölgesinde bulunan Orenbur ilinde ve son olarak Çin'de kullanımının bulunduğu Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde belirtilmiştir. Söz konusu

¹ Kenan Koç, Ayebek Bayniyazov ve Vehbi Başaran Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi sözlüğünde *adaş* maddesi içerisinde Kazakça *adas* sözcüğünü vermezken Ayebek Bayniyazov, Janar Bayniyazova ve Kenan Koç Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğünde *adas* maddesi altında “*adaş, aynı adı taşıyanlar*” (Bayniyazov vd, 2019: 19) açıklamasını vermiştir. Ancak Ahmet Bican Ercilasun'un Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri adlı kitabında *adaş* maddesinde *adas* sözcüğü yer almaz.

sözlükte *adas* kelimesinin anlamına karşılık olarak *attaş* kelimesi verilmiştir. Söz konusu kelime sözlükte *екеуіміздің есіміміз бір болса адал деп айтамыз* (Ekewmizdin ecimimiz bir bolsa, adas dep aytamız.) “İkimizde adı aynıysa adaş diye söyleriz.” cümlesi ile verilerek tanıklanmıştır (KDS, 2007: 24). “Aynı isme sahip kişiler” anlamına gelen *adas* kelimesi Kazak Türkçesi ağızlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektolojisine ait bir kelimedir. Kazak Türkçesi ağızları üzerinde birçok araştırması bulunan Sârsen Amanjolov, Kazak Türkçesi ağızlarında “*adaş, aynı isimden olanlar kişiler*” anlamında *adas* ifadesinin kullanıldığını ifade etmiştir (Amanjolov 1959’dan aktaran Kurmanbaiuly vd., 2021). Kelime Türkçe kökenli olup Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki fonetik farklılıklara rağmen çoğu ölçüde değişime uğramamıştır.

2.1.4. Alık~Alaq

Eski Türkçe “kötü” anlamındaki *alığ*’tan geldiği düşünülen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *alıg* biçiminde “*kötü; kötülük, zarar, dezavantaj*” anlamlarında kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 23; Wilkens, 2021: 28). Karahanlı Türkçesi eseri olan *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’de sözcüğe “*kuş gagası*” anlamı verilmiştir (Gülensoy, 2007: 66). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise *alığ* sözcüğü “*korkak*” anlamına gelmektedir (Toparlı vd., 2007: 7).

Tablo 4. Kelime: Alık (KDS, 2007: 48; URL-5, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Alaq (алақ) “Beceriksiz, hantal, çolpa, mıymıntı, acemi”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Alık “Anlama ve sezme gücü yetersiz olan (kimse)” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Jambıl ve Talas ilçesi ile Karakalpakistan bölgesi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *alaq* sözcüğü için “*beceriksiz, hantal, çolpa, mıymıntı, acemi*” (Tablo 4) anlamı verilmiştir. Adı geçen eserde kelimenin anlamını destekleyici *оңша алақ емеспіз* (Onşa alaq emespiz) “O kadar beceriksiz değiliz.” ifadelerine yer verilmiştir (KDS, 2007: 48). Söz konusu sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde *alak salak* ikilemesinde yaşamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde kelimenin yerine *olak* kelimesi aktif olarak kullanılan sözcüktür.

Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan *alaq* sözcüğü ölçünlü Türkiye Türkçesinde aktif bir şekilde kullanılan ve Türkçe sözlükte *alık*: “*anlama ve sezme gücü yetersiz olan (kimse)*” (URL-5, 2024) şeklinde verilen sözcük ile hem semantik hemde fonetik

açından yakınlık göstermektedir. Söz konusu olan kelimelerin derin manalarına inildiğinde bir kimseye verilen hoşnutsuz ifadeler olmasının yanısıra birbirine yakın manadaki kelimelerden oluştuğu bir gerçektir. Aynı zamanda Türkçe kökenli olan kelimeler fonetik açıdan da değerlendirildiğinde “a-l-k” harflerinin söz konusu olan iki kelimedede sıralı şekilde gelmesi incelediğimiz kelimelerin ortak bir kelimedenden türediği teorisini güçlendirmektedir.

2.1.5. Altmış~Altmış

Eski Türkçeden günümüze kadar gelmiş olan *altmış* sözcüğünün oluşumu hakkında kesin bir bilgi bulunmamasının yanında Ural dillerinin yalnız bir kolunda kalmış olan *muş* “on” anlamının *altı* sözcüğü ile birleşik *altı+mış* şeklinde kullanılmaya başlandığı görüşleri mevcuttur (Eren, 1999: 11). Tarihî Türk Lehçelerinden Eski Uygur Türkçesinde *altmış*, Kıpçak Türkçesinde ise *altmış* ve *altımış* biçimleri kullanılmaktadır (Toparlı vd., 2007:8; Wilkens, 2021: 39).

Tablo 5. Kelime: Altmış (KDS, 2007: 57; URL-6, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Altmış (АЛТМЫШ) “Altmış, 60”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Altmış “1. isim Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı. 2. sıfat Altı kere on, elli dokuzdan bir artık” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde geçmekte olan *altmış* sayısı Kazak Türkçesi ağızlarına ait bir kelime olup ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır. Söz konusu olan kelimenin yerine ölçünlü Kazak Türkçesinde *alpıs* biçimi aktif olarak kullanılır. Kazak Türkçesi ağızlarında *altmış* sayısı *жүз алтмыш сомға бір етік алдым* (Jüz altmış somğa bir etik aldım.) “Yüz altmış soma bir çizme aldım.” cümlesinde *altmış* şeklinde kullanılarak fonetik ve semantik olarak tanımlanmıştır (KDS, 2007: 57).

Türkçe kökenli ve aynı zamanda Eski Türkçe döneminden itibaren aslımı korumuş olan *altmış* sayısı her ne kadar ölçünlü Kazak Türkçesinde aktifliğini yitirmişse de Kazak Türkçesi ağızlarında orijinalliğini koruyarak yaşamaya devam etmektedir. *Altmış* biçimindeki sözcük, Kazak Türkçesi ağızlarında Kazakistan’ın Almatı, Jambıl ve Özbekistan’ın Karakalpakistan yörelerinde varlığını sürdürmektedir.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde aktif olarak kullanılan *altmış* kelimesi Kazak Türkçesi ağızlarında olduğu gibi fonetik açıdan değişime uğramadan günümüze kadar korunmuştur. Böylelikle söz konusu olan kelime hem ölçünlü Türkçede hem de Kazak

Türkçesi ağızlarında aktif olarak kullanılması sebebiyle söz konusu olan iki lehçe arasındaki kelime birliğini güçlendirmesi açısından önem arz etmektedir.

2.1.6. Arı ~Arıq

Eski Türkçede “1. *Temiz, saf, kusursuz*; 2. *Mukaddes*; 3. *Orman, koruluk*” anlamları taşıyan *arığ* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *arığ* biçiminde ve “*Temiz (Skt. śuci'nin de eş değeri), arı, duru, berrak, ışıltılı; kusursuz; kutsal; iffetli; temizlik; iffet; temiz kadın, temiz kişi, temiz insan*” anlamlarında verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 29; Wilkens, 2021: 59).

Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *arığ*: “1.*Temiz, arı, pak (DLT I, KB, AH, DH, KT), 2. Münezzeh, takdis ve tenzih etmek. (KT), 3. Mukaddes, kutsal. (KT), 4. Kuddūs. (KT)*” şeklinde verilen sözcük, Tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *arıq, arıq, aru, uru, arov* olmak üzere beş farklı biçimde “*temiz, saf, arı*” anlamlarında verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 11; Üşenmez, 2006: 131).

Çağatay Türkçesinde ise *arı* ve *arığ*: “*temiz, pak, saf*”, ve *arıq*: “*temiz*” olmak üzere üç farklı biçimde kullanılmaktadır (Ünlü, 2013: 50).

Tablo 6. Kelime: Arı (KDS, 2007: 73; URL-7, 2023).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Arıq (арық) “1. Temiz, pak, arı 2. Adil, dürüst”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Arı “1. Temiz 2. Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf(II), halis, öz(II). 3. Günahsız” (TS)

Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki Kazak Türkçesi ağızlarında yaşamakta olduğu bildirilen ve Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde “1.*Temiz, pak, arı, 2. Adil, dürüst*” (KDS, 2007: 73), (Tablo 6) anlamlarında geçmekte olan *arıq* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde söz konusu kelime yerine *taza, pək, ədil, adal* kelimeleri kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *arıq* kelimesi “*arıq, zayıf, sıksa*” anlamında verilmiştir (Koç vd., 2019: 49). Böylelikle Kazak diyalektolojisi sözlüğünde verilen *arıq* sözcüğü ile ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılan *arıq* sözcüklerinin farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

Kazak Türkçesi sözlüğünde “*güzel kız*” manasına gelen *aruw* kelimesinin “*temiz, saf, masum, günahsız*” anlamlarından geldiği düşünülmektedir (Koç vd., 2019: 48). Bu durum Kazak diyalektoloji sözlüğünde verilmiş olan *arıq* kelimesinin anlamını güçlendirmektedir. Her ne kadar ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmasa da söz

konusu kelime deyimlerde kendini korumuş olup Kazak Türkçesinde *aruwlap koydı*: “ölen kişiyi gelenek ve göreneklere göre gömdü (gelenek ve göreneğe göre temizleyip)” şeklinde nadir olarak kendisini muhafaza etmiştir (Kurbanbiuly vd., 2021: 163).

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde geçmekte olan *arı* kelimesi Kazak diyalektoloji sözlüğünde geçmekte olan *arıq* kelimesi ile hem mana, hem de fonetik açıdan yakınlık göstermektedir. Eski Türkçede *arığ* şeklinde olan kelime Batı Türkçesine geçerken sonda bulunan /ğ/ ünsüzünü düşürerek *arı* şeklinde kullanılmıştır. Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında sözcük sonu /ğ/ sesini korumaktadır.

2.1.7. Aş ~Aş

Eski Türkçede “aş, yiyecek, yemek, kurban yemeği, kurbanlık; 2. Kakım; aş içkü toy, şölen, ziyafet; aş tarığ buğday; buğday olarak vergi; aş tatığ aş, yemek” şekillerinde anlamlandırılan aş sözcüğüne Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde aş: “aş, yiyecek, gıda, yemek; sadaka yemeği; çorba; öğün, rahip öğünü, ikram; yem; azık; aş ..., yiyecek ...” şeklinde yer verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 32; Wilkens, 2021: 75).

Karahanlı Türkçesinde *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “yemek, aş” anlamı verilen sözcük, Çağatay Türkçesinde “aş, yemek, taam, gıda; 2. pilav” anlamlarında kullanılmıştır (Atalay, 1986: 42; Ünlü, 2013: 61). Kıpçak Türkçesinde ise “1. Yemek, yiyecek; aş bişürgen ev mutfak; aş bolsun sağlık olsun, yarasın; aşka ünde- yemeğe davet etmek; 2. Yem, tahıl” manalarına gelmektedir (Toparlı vd., 2007: 14).

Tablo 7. Kelime: Aş (KDS, 2007: 96; URL-8, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Aş (Аш) “Yemek”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Aş “Yemek” (TS)

Kazak diyalektolojisi sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan yörelerinde yaşamakta olduğu belirtilen aş sözcüğünün ölçünlü Kazak Türkçesinde /ş/’li biçimi kullanılmamaktadır. Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesin *as* biçimindedir.

Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde geçmekte olan aş sözcüğü ise anlam olarak Kazak Türkçesi ağızlarında “yemek” anlamında kullanılan aş sözcüğünden farklıdır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde aş şeklinde kullanılan sözcük “aç, yemek yememiş olan, karnı aç” anlamındadır (Koç vd., 2019: 56). Böylelikle biçim olarak birbirine benzeyen sözcükler farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Aş sözcüğünün anlamı diyalektoloji sözlüğünde *аш деп етсіз пісетін ауқатты аймамыз* (Aş dep etsiz pisetin awqattı aqmamız.) “Yemeği etsiz pişiren zengin bir yöreyiz.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 96).

Eski Türkçe dönemi itibari ile kendisini muhafaza etmiş olan kelime ölçünlü Türkiye Türkçesinde Kazak Türkçesi ağızlarındaki gibi *aş* biçiminde kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılan *as* kelimesinin Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan /ş/ > /s/ değişimine uğrayarak KTA. *aş* > ÖKT. *as* şeklini aldığı görülmektedir.

İncelenen kelimeler aynı kökten türeyen sözcükler olsa dahi Kazak Türkçesi ağızlarında ölçünlü Kazak Türkçesinden farklı olarak /ş/'li şeklinin korunmuş olması Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesi arasındaki ortak kelime varlığının tespitine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1.8. Atkı ~ Atqı

Tarihî Türk lehçelerinden biri olan Çağatay Türkçesi sözlüğünde *atqı* ve *atqu* olmak üzere iki biçimde verilen sözcük “*mekik, kolan, ayıl*” manalarını taşımaktadır (Ünlü, 2013: 69).

Bugün ise Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir.

Tablo 8. Kelime: Atkı (KDS, 2007: 84; URL-9, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Atqı (атқы) “Boyun sargısı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Atkı “Soğuğa karşı omuzlara sırt ve boyna alınan örtü, bürgü; kaşkol” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde İran ve Afganistan coğrafyalarında kullanıldığı belirtilen “*boyun sargısı*” (KDS, 2007: 84) anlamındaki *atqı* sözcüğü ölçünlü Türkiye Türkçesindeki “*soğuğa karşı omuzlara sırt ve boyna alınan örtü, bürgü; kaşkol*” anlamındaki *atkı* sözcüğü ile benzer mana ve biçimdedir (URL-9, 2024), (Tablo 8). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *atqı* sözcüğü bulunmayıp “*boyun sargısı*” manasında *şarf, moyın orağış* kelimeleri aktif olarak kullanılmaktadır.

Türkçe kökenli olup *at-* fiiline *-gU* fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle türemiş olan *atkı* kelimesi ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçe ağızlarında kullanımını sürdürmesi söz konusu olan iki lehçenin arasındaki ortak kelime varlığının tespitine katkı sağlamaktadır.

2.1.9. Av ~Aw

Eski Türkçede *ab* biçimindeki “*av*” sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *av*: “*av; avlanma ağı*” şeklindedir (Bayat ve Çınar, 2020: 9; Wilkens, 2021: 82).

Karahanlı ve Çağatay Türkçelerinde *av*, *aw* biçimindeki sözcük, Tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüğünde ise *av*: “*1.av; av avla- avlamak, avlanmak; 2. Av hayvanı*” ve *uv*:

“av” olmak üzere iki şekilde verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 16; Üşenmez, 2006: 138; Ünlü, 2013: 71).

Tablo 9. Kelime: Av (KDS, 2007: 88; URL-10, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Aw (Ay) 1.Yabani hayvanların genel adı 2. Av hayvanına verilen isim”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Av “1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi, şikâr 2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması. 3. Bu yollarla yakalanan hayvan” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Almatı ve Kegen ilçeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *aw* sözcüğü için “*yabani hayvanların genel adı*” anlamı verilmiştir. Söz konusu sözlükte *aw* sözcüğünün anlamını *ертең ауаулауға баралы* (Erteñ aw awlayğa baralı.) “Yarın av avlamaya gidelim.”, *ит жүгіртіп, қус салып, жердің ауын тауысты* (it jügirtip, qus salıp, jerdin awın tavıstı.) “Köpek koşturup, kuş uçup yerden avı tüketti.” cümleleri ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 88), (Tablo 9). Ele alınan sözcük ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde yukarıda verilen anlamının dışında bir fiil, üç isim olmak üzere dört farklı anlamda verilmiştir.

Bunlar;

1. Aw-: “*Kaymak, ağmak; belirli bir miktar aşmak; göçmek yerdeğiştirmek.*”
2. Aw: “*Donun veya pantolonun apış arasına gelen yeri, apış, ağ.*”
3. Aw: “*Balık tutacak ağ, tor.*”
4. Aw: “*Bir sesleniş karşısında “efendim, buyurun” anlamında kullanılan söz*”

şekillerindedir (Koç vd., 2019: 47-48).

Bu sözcükler Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan *aw* kelimesi ile farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan “yabani hayvanların genel adı” anlamındaki *aw* kelimesinin karşılığı olarak *аң, аң авлав* kelimeleri aktif olarak kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *aw* sözcüğüne isimden fiil yapım +IA- eki getirilmesi ile türemiş olan *awla-* sözcüğü “*ava çıkmak*” anlamını ileri geçmemiş “*av hayvanlarına verilen genel isim*” manasında kullanılmamıştır (Koç vd., 2019: 54).

Sözcük Türkçe Sözlük’te *av*: “1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi, şikâr; 2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması; 3. Bu yollarla yakalanan hayvan” (Tablo 9) şeklinde geçmektedir (URL-10, 2024).

Aw kelimesi ölçünlü Türkiye Türkçesinde ölçünlü Kazak Türkçesinde olduğu gibi *avla-* şeklinde kalıplaşmayıp *aw* şeklinde hem fiil hem isim olarak kullanılmaktadır. Böylelikle kelimenin ölçünlü Türkiye Türkçesinde Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olan manasını da içerdiği görülmektedir.

2.1.10. Ayrık ~ Ayrıq

Türkçe kökenli olan ve Eski Türkçe *adruk* biçiminden günümüze gelen *ayrık* kelimesi *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “*başka, öteki, 2. Fark, farklı*” anlamında ve *adruk* biçiminde verilmiştir (Atalay, 1986: 55). Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ayrık, ayrı, ayruq, ayuq, eyrik* olmak üzere çeşitli biçimlerdeki sözcük “*başka, farklı, ayrı*” manalarında kullanılır (Toparlı vd., 2007: 18). Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *ayruq, ayru, ayrı, oyruq, ayrık* biçimlerinde “*ayrı, başkası, yabancı*” anlamlarında verilmiştir (Ünlü, 2013: 80). Sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan Mangistau bölgesinde kullanılan Kazak Türkçesi ağızlarında *ayrıq* biçiminde “*bir şeyin benzerinden farkı, ayırım*” anlamında kullanılmaktadır (Tablo 10). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde, verilen anlamı desteklemek için *20ншы мен 20шынышы деген сөздің арасында айрық бар* (20nşı men 20şınşı degen sözdiñ arasında ayrıq bar.) cümlesi tanıklanmıştır (KDS, 2007: 33).

Tablo 10. Kelime: *Ayrık* (KDS, 2007: 33; URL-11, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Аyrıқ (айрық) “1. Bir şeyin benzerlerinden farkı, ayırım”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Ayrık, ğı “1. Ayrılmış, ayrı duran; ayrılı; munfasıl 2. Ayrı tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalıklı” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *ayrık* kelimesinin karşılığı olarak *ayırma* sözcüğü kullanılmaktadır. Aynı zamanda ölçünlü Kazak Türkçesinde *ayırım* “*fark*”, *ayırık* “*yol ağzı*” *ayır-* “*ayırma, bölmek; nifak çıkarmak; kurtarmak; kayırmak; fark etmek*” (Koç vd., 2019: 28) anlamlarında *ayrık* kelimesi ile aynı kökten geldiği düşünülen fakat fonetik ve semantik açıdan farklılıklar içeren kelimeler kullanılmaktadır. *Ayrık* kelimesi Kazak Türkçesi ağızlarında varlığını sürdüren başlıbaşına ayrı bir sözcük olduğu için ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Türkçe Sözlük’te *ayrık*: “1. Ayrılmış; 2. Ayrı Tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalıklı” (URL-11,2024) şeklinde kullanılan sözcük, Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olan *ayrık*: “*bir şeyin benzerinde farkı, ayırım*” sözcüğü ile aynı kökten

geldiği, biçimsel ve anlamsal olarak birbirlerine yakın manada, ince nüânslarla ayrılmış, iki kelime olduğu düşünülmektedir.

2.1.11. Başak~Başaq

Türkçe kökenli olan sözcük Karahanlı Türkçesi eseri *Dîvânu Lugâti't-Türk'te başak*: “Okun ya da mızrağın ucuna geçirilen temren.” şeklinde geçmektedir (Üşenmez, 2006:149).

Sözcük Çağatay Türkçesinde *başag* ve *başak* biçimlerinde “*başak, ok, çerh, hadeng, hoqlavuk, kulav, nâvek, nebl, ok, paşak, savut bozan, sehm, sumun, tir, üç kolik*” manalarında kullanılmaktadır (Ünlü, 2013: 106). Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise “*okun ucundaki sivri demir*” anlamında kullanılan sözcük *başak* biçimindedir (Toparlı vd., 2007: 24).

Tablo 11. Kelime: Başak (KDS, 2007: 153; URL-12, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Başaq (Башақ) “1. Makinede temizlenen buğdayın geri kalanına başak denir. 2. Başak ”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Başak “1 Arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı 2. Tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün.” (TS)

Kazakistan’ın Kostanay ilinin Karabalık ilçesi ağzlarında yaşayan *başaq* sözcüğü Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde iki farklı manada kullanılmaktadır. Birincisi “1. Makinede temizlenen buğdayın geri kalanına başak denir.” (Tablo 11) anlamıdır (KDS, 2007: 153). Kelimenin birinci anlamının ölçünlü Kazak Türkçesinde karşılığı bulunmamaktadır. İkinci ise “2. Başak” manasıdır (Tablo 11), (KDS, 2007: 153). İkinci manada ölçünlü Kazak Türkçesinde aktif olarak kullanılan kelime ise *masaq* kelimesidir. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *başaq* sözcüğü “*küçük, önemsiz; zayıf; kavun, karpuz çekirdeği*” anlamında kullanılmıştır (Koç vd., 2019: 82). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmakta olan *başaq* sözcüğü ile Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan *başaq* sözcüğü farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Eski Türkçedeki *başak* sözcüğü “*mızrak veya ok başı*” (Bayat ve Çınar, 2020: 12) anlamından evrilerek ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağzlarında “*arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı*” şeklinde anlam değişmesine uğramıştır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılan *masaq* kelimesinin Kazak Türkçesi fonetik özelliklerinden olan /ş/ > /s/, /b/ > /m/ değişimi ile ET. başaq > ÖKT. masaq şeklini alarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Her ne kadar iki kelimenin aynı kökten geldiği düşünülse de Kazak Türkçesi ağızlarında *başaq* kelimesinin /b/’li biçiminin korunması ve ölçünlü Türkiye Türkçesi ile aynı manada ve şekilde kullanılması iki lehçe arasındaki ortak söz değerlerinin tespiti açısından önem arz etmektedir.

2.1.12. Buğday ~ Buğday/ Buday

Eski Türkçede *buğday* biçimindeki kelime, Eski Uygur Türkçesinde “*buğday*, *buğday sapı*” anlamında kullanılır (Wilkins, 2021: 136).

Karahanlı Türkçesi eseri *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “*buğday*” manası verilen sözcük, Eski Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *buğday*, *boday*, *boğday*, *budı*, *buğdan*, *buyday* biçiminde geçer (Atalay, 1986: 111; Toparlı vd., 2007: 36). Çağatay Türkçesinde *buğday*: “*buğday*” şeklinde kullanılır (Ünlü, 2013: 169).

Tablo 12. Kelime: Buğday (KDS, 2007:187; URL-13, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Buğday (Буғдай)- Buday (Бұдай) “Buğday”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Buğday “1.Buğdaygillerden, karasal iklimin olduğu bölgelerde yetişen, un yapımında kullanılan tanelerini taşıyan kılçıklı çiçekleri olan, tek yıllık otsu bitki (Triticum) 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi” (TS)

Eski Türkçe fonetik yapısında değişim göstererek ölçünlü Kazak Türkçesinde *biday* biçiminde kullanılan kelime, Kazak Türkçesi diyalektolojisinde Eski Türkçe fonetik yapısını koruyarak *buğday* şeklinde kullanılmaktadır. Diyalektoloji sözlüğünde kelimenin *buday* biçiminde yer verilir (Tablo 12). Kazakistan’ın Jambıl ili ve Jambıl ilçesi ağızlarında korunan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektolojisinde *ол жерде бұғдай чыкпай қалды* (Ol jerde buğday çıkpay qaldı.) “O yerde buğday yetişmedi.” cümlesi ile tanımlanmıştır (KDS, 2007: 187).

Sözcüğün *buğday* biçimi ölçünlü Türkiye Türkçesinde

“1. Buğdaygillerden, karasal iklimin olduğu bölgelerde yetişen, un yapımında kullanılan tanelerini taşıyan kılçıklı çiçekleri olan, tek yıllık otsu bitki (Triticum); 2. *Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.*”

anlamlarında kullanılmaktadır (URL-13, 2024), (Tablo 12).

İki lehçe arasındaki fonetik yapı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılan *biday* biçiminden farklı olarak Türkiye Türkçesinde bulunan *buğday* şeklinin kullanılması iki lehçe arasındaki anlaşılabilirliğin tahmin edilenden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Bu sebeple Kazak Türkçesi ağızları ile ölçünlü Türkiye Türkçesi arasındaki fonetik farklılıkların sanılanın aksine daha az olduğu görülmektedir.

2.1.13. Bük ~ Bük

Eski Türkçeden günümüze varlığını koruyan *bük* sözcüğü Eski Türkçede “1. Ağaçlık, ormanlık; 2. Tomurcuk; 3. Köşe bucak” anlamlarında kullanılmaktadır (Bayat ve Çınar, 2020: 58). Eski Uygur Türkçesinde “*köşe, kenar; sıklık; sık, kalın*” anlamlarındaki sözcük, Karahanlı Türkçesinde “1. Ağaçlık yer; 2. Köşe, bucak” anlamlarında kullanılmaktadır (Üşenmez, 2007: 172; Wilkens vd., 2021: 212). Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise “*orman, yol, geçit, toğay, toğay, bişe, cengel, çengel, gāb, mişe, sıkık*” anlamları verilmiştir (Ünlü, 2013: 179).

Tablo 13. Kelime: Bük (KDS, 2007: 191; URL-14, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Bük (Бүк) “Orman, çalılık, koru”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Bük “1. Akarsu kıyısındaki verimli tarlalar; büklik. 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu.”

Ele alınan sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki fonetik yapısını korusada semantik açıdan değişimine uğrayarak “1. Akarsu kıyısındaki verimli tarlalar; büklik; 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu.” (Tablo 13) anlamlarında kullanılmaya devam etmektedir (URL-14, 2024).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *bük* sözcüğü Eski Türkçedeki manasını koruyarak “*ormanlık, çalılık, koru*” (Tablo 13) anlamlarında verilmiştir (KDS, 2007: 191). Söz konusu sözcük “orman, çalılık, koru” anlamlarında ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde “*aşık kemiğinin yere atıldığı zaman çukur tarafının alta gelmesi*” anlamında verilen *bük* sözcüğü (Koç vd., 2019: 101) Kazak Türkçesi diyalektolojisinde yer alan *bük* sözcüğü ile karıştırılmamalıdır. Sözcükler arasında fonetik benzerlik gösterse de farklı anlamlarda kullanıldıkları aşikârdır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözü edilen kelimenin karşılığı olarak *orman, toğay* kelimeleri aktif olarak kullanılmaktadır.

Kazak Türkçesi ağızlarında varlığını sürdüren *bük* sözcüğünün ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan *bük* kelimesi ile semantik ve fonetik benzerliği iki lehçe arasındaki ortak söz varlıklarını desteklemektedir.

2.1.14. Çakıl ~ Çağıl

Yansıma bir sözcük olan <çak sözcüğünün –(ı)l yapım ekini üzerine alması ile oluşmuş olan *çakıl* kelimesi Eski Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *çakıl*: “*çakıl*” şeklinde isim olarak verilir. Çağatay Türkçesinde “*denizden çıkan ufak taşlar*” anlamında kullanılmaktadır (Gülensoy, 2007: 212; Toparlı vd., 2007: 45; Ünlü, 2013: 223).

Tablo 14. Kelime: Çakıl (KDS, 2007: 677; URL-15, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Çağıl (чағыл) “Küçük taş”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Çakıl “Çakıl taşı” (TS)

Sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde “*çakıl taşı*” anlamında aktif olarak kullanılır (URL-15,2023). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Doğu Kazakistan Eyaleti ve Maqtaral ilçesinde yaşadığı belirtilen *çağıl* sözcüğüne “*küçük taş*” manası verilmiştir (Tablo 14). Adı geçen sözlükte sözcük *тарбағатай асуларында чағыл тастар көп* (Tarbağatay asuvarlarında çağıl tatar köp.) “Tarbağatay geçitlerinde çok çakıl taşı var.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 677). *Çağıl* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde agıl şeklinde kullanılmaktadır fakat sözcüğün ağızlardaki biçimi Türkiye Türkçesi ile çok daha benzerlik göstermektedir. Sözcüğün anlamını karşılayan *qırşıq tas, usaq jumır tas, usaq tatar* ifadeleri kullanılır.

Ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında aktif olarak kullanılan TT. *çakıl* ve KTA. *çağıl* kelimelerinin birbirine eş kelimeler olduğu aşikârdır. Sözcükler arasındaki değişim Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan ve çoğunlukla söz içerisinde gerçekleşen iki ünlü arasında kalan tonsuz arka damak ünsüzü /k/’nin tonlulara /ğ/ sesine dönüşmesi ile gerçekleşen /k/ > /ğ/ değişimidir.

Sözcükler semantik açıdan incelendiğinde ise iki kelimenin de aynı manada kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.1.15. Çayır ~ Çayır

Sözcük tarihî Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesinde “*çemen, otlak, açrığ, çerā-gāh, firiz, öleñ, turğun, çerām, çergāh, çerā*” anlamlarında kullanılmıştır (Ünlü, 2013: 233).

Tablo 15. Kelime: Çayır (KDS, 2007: 678; URL-16, 2024) .

Kazak Türkçesi Ağzları:	Çayır (чайыр) “saplı, kuru otlar”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Çayır “1. isim Üzerinde gür ot biten düz ve nemli yer 2. isim Böyle yerde biten ot.” (TS)

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde “*üzerinde gür ot biten nemli yer; böyle yerde biten ot*” (URL-16, 2024) anlamını taşıyan *çayır* sözcüğü, ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Oral ve Orda yörelerinde kullanıldığı bildirilen sözcük “*saplı, kuru otlar*” manasında verilmiştir (KDS, 2007: 678), (Tablo 15).

Her iki lehçede varlığını sürdüren *çayır* sözcüğünün fonetik yapısında değişim görülmemektedir. Semantik yapısı incelendiğinde ise iki lehçedeki anlamlarının da veryüzünde yetişen ot türleri ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan *çayır* sözcüğü “yeşil ve taze otları” ifade ederken Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan *çayır* sözcüğü ise “sararmış, kuru otları” ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlama örnek olarak Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *жусан, шағыр үзендерді чайыр шөп дейміз* (Jwsan, şağır üzenderdi çayır şöp deymiz.) “Pelin, kamış bitkilerine çayır otu diyoruz.” Cümlesine yer verilmiştir (KDS, 2007: 678).

Her ne kadar iki lehçe arasında anlam değişimleri gözlemlenmiş olsa da derin manada aynı nesneyi (ot) ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime anlam genişlemesine uğrayarak “gür otların bittiği alan” olarak da kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *çayır* sözcüğünün anlamını vermek üzere *şalgın, şabındık şöp* sözleri kullanılmaktadır.

Böylelikle *çayır* sözcüğünün ölçünlü Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılması iki lehçe arasındaki ortak kelime dağarcığının genişlemesine katkı sağlamaktadır.

2.1.16. Çok ~Şoq

Eski Türkçede *çok* biçiminde “*azın karşısı*” (Bayat ve Çınar, 2020: 65) anlamında kullanılan sözcük, Karahanlı Türkçesinde aynı biçim ve manada kullanılmıştır. Eski Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *şok* ve *çok* biçimlerindeki sözcük için “*çok, fazla*” anlamı verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 52). Çağatay Türkçesinde ise *çok, çoğ* ve *çoğ* biçimleri kullanılmıştır (Ünlü, 2013: 254).

Tablo 16. Kelime: Çok (KDS, 2007: 730; URL-17, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Şoq (шоқ) “Çok, çok fazla”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Çok “1. Sayı, nicelik, değer, güç derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan; hayli, az karşısı 2. Aşırı biçimde; fena” (TS)

Türkçe Sözlük'te *çok* sözcüğü “1. Sayı, nicelik, değer, güç derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan; hayli, az karşıtı; 2. Aşırı biçimde; fena” (Tablo 16) anlamındadır (URL-17, 2024). Kazak Türkçesi diyalektolojisinde Kazakistan’ın Taldıkorgan ve Gvardiye bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *şoq* (шоқ) sözcüğü için “*çok, çok fazla*” anlamı verilmiştir (Tablo 16). Bahsi geçen diyalektolojide sözcük *үлкен қатынымнан ш о қ балам бар еді, содан біреуі-ақ қалды* (Ülken qatınımnan şoq balam bar edi, sodan birewi - aq qaldı.) “Büyük eşimden çok çocuğum vardı, sadece bir tanesi kaldı” cümlesi verilerek tanıklanmıştır (Ömirzaq vd., 2007: 758).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcük sadece azın-çoğın ikilemesinde saklı kalırken bu manada *mol, köp* kelimeleri aktif olarak kullanılır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde geçen *şoq* sözcüğü “*köz, kor; kışkırtmak, körüklemek*” (Koç vd., 2019: 676) anlamlarında kullanıldığından ötürü Kazak Türkçesi ağızlarındaki “*çok, çok fazla*” anlamındaki *soq* sözcüğüyle karıştırılmamalıdır. Söz konusu olan sözcüklerin sestüş olduğu aşikârdır.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde geçen bir diğer *şoq* sözcüğü ise “*bir grup, bir dizi, demet, buket*” anlamındadır (Koç vd., 2019: 676). Bu sözcüğün Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan “*çok, çok fazla*” anlamındaki kelimenin daralmaya uğrayarak belirli bir sayıda kullanılan biçimini ifade ettiği düşünülmektedir.

Kazak Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde varlığını sürdüren sözcük ortak söz varlıkları içerisinde ele alınabilir.

2.1.17. Dayı ~ Dayı

Eski Türkçe sözlüğünde *tağay*: “*amca veya dayı*” ve *tağai*: “*dayı*” şeklinde verilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *tağay* biçiminde “*dayı*” anlamında kullanılmaktadır (Bayat ve Çınar, 2020: 212; Wilkens, 2021: 246).

Dîvānu Lugāti't-Türk'te aynı biçim ve manada geçen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *tağa, tağay*: “*dayı, annenin erkek kardeşi*” ve *tağayı, tağay*: “*annenin küçük erkek kardeşi, dayı*” şekillerinde verilmiştir (Atalay, 1986: 561; Ünlü, 2013: 1061). Sözcük *Codex Cumanicus*'ta ise *tağay* biçiminde “*dayı*” anlamında geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 258).

Tablo 17. Kelime: Dayı (KDS, 2007: 209; URL-18, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Dayı (дайы) “Dayı; Anne tarafı akrabaları”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Dayı “Annenin erkek kardeşi” (TS)

Eski Türkçeden evrilerek günümüze kadar gelen *dayı* sözcüğü ölçünlü Türkiye Türkçesinde “*annenin erkek kardeşi*” (Tablo 17) anlamında aktifliğini korumaktadır (URL-18, 2024).

Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde Türkmenistan’ın Daşoğuz, Türkmenbaşı, Tedjen ve Mary yöreleri, Karakalpakistan’ın Hocaylı, Çimbay, Amudarya, Dörtgöl bölgeleri ve Afganistan, İran coğrafyalarında kullanıldığı belirtilen *dayı* kelimesi için “*nağası: dayı; anne tarafından akraba olan kimseler*” (Tablo 17) anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 209). Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün *tagay* biçiminde rastlanmaktadır. Sözcüğe ölçünlü Kazak Türkçesinde rastlanmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *dayı* sözcüğünü karşılamak için *nağası* kelimesi aktif olarak kullanılmaktadır.

Her iki lehçede kullanımı bulunan kelime semantik ve fonetik açılardan incelendiğinde aynı anlam ve biçimde kullanıldığı aşikârdır. Böylelikle Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan ortak kelimeler arasına alınmasının uygun olduğu düşünülmektedir.

2.1.18. Düzgün ~ Düzgün

Eski Türkçe “*dizmek, düzenlemek, düzeltmek, tavsiye etmek*” anlamlarındaki *tüz*-filinden oluşan *düzgün* sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *tüz* biçiminde isim olarak “*düzgün, kaygan, düz, uygun, muntazam, eşit; ahenkli, hemahenk, uygun, münasip vb*” anlamlarında kullanılmaktadır (Bayat ve Çınar, 2020: 229; Wilkens, 2021: 260).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise sözcük *düzgün* biçiminde verilerek “*düzgün, eksiksiz, tertipli*” şeklinde anlamlandırılmıştır (Ünlü, 2013: 316).

Tablo 18. Kelime: Düzgün (KDS, 2007: 232; URL-19, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Düzgün (дүзгүн) “Düzen, nizam, tertip, disiplin; ilke, kaide, kural; politika; kanun, yasa, hukuk”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Düzgün “1. Doğru ve pürüzsüz; muntazam 2. Düzenli, kusursuz olan; biçimli, rabitali, muntazam. 3. Hiçbir eksikliği olmayan 4. Kurala uygun olarak, kusursuz bir biçimde” (TS)

Ele alınan sözcük, ölçünlü Türkiye Türkçesinde “*...muntazam..., ...biçimli..., ...kusursuz... vs*” anlamlarında varlığını sürdürmektedir (URL-19, 2024). Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde Türkmenistan’ın Daşoğuz, Aşhabat ve Bayramalı ilçelerinde kullanıldığı belirtilen *düzgün* sözcüğünün karşılığına Kazakça “*tərtip, ereje, zay*” sözcükleri verilmiştir. Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında anlam genişlemesine

uğramış ve siyasi söz varlıklarının içerisine girerek “*ilke, kaide, politika, kanun, yasa vs*” gibi anlamlar kazanmıştır. Diyalektoloji sözlüğünde sözcüğün anlamı *елдің дүзгүніне бағынбауға бола ма ?* (Eldiñ düzgünine bağınbawğa bola ma?) “Ülkenin yasalarına itaatsizlik mümkün mü?” cümlesi verilerek tanımlanmıştır (KDS, 2007: 232). Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde düzgün kelimesinin anlamını *Tärtip, ereje, zañ* kelimeleri karşılamaktadır.

Kelimenin Kazak Türkçesi ağızlarında yaşayarak Türkiye Türkçesindeki kullanılan anlam ile örtüşmesi iki lehçe arasında ortak değerlerin tespitinde dilimize katkı sağlamaktadır.

2.1.19. Güre ~Küre

Orta Türkçe “*yiğit, pek yürekli*” anlamındaki *kür* sözcüğüne –e yapım ekinin gelmesi ile oluştuğu düşünülen sözcüğün Türkiye Türkçesi Halk Ağızları Derleme Sözlüğü’nde Samsun, Giresun, Sivas ve Muğla yörelerinde kullandığı belirtilen “*eşek yavrusu, sıpa*” anlamındaki *kırık* sözcüğü ile köken açısından yakınlık kurulabileceği düşünülebilir (Gülensoy, 2007; TDK, 1975).

Tablo 19. Kelime: Güre (KDS, 2007: 382; URL-20, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Küre (күре) “1. Bir eşeğin genç yavrusu, bir sıpa. 2. Bir yaşındaki eşek”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Güre “1. Çiftleşmek isteyen kısrağ veya dişi eşek. 2. Bir yaşından üç yaşına kadar olan tay.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Kızılorda, Sırdariya, Jalagaş, Aral, Aktobe, Oyıl, Atrav, Mongystau ilçeleri; Türkmenistan’ın Türkmenbaşı, Aşhabat, Daşoğuz, Mary ve Özbekistan’ın Tamdı yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *küre* sözcüğü için “1. Bir eşeğin genç yavrusu, bir sıpa; 2. Bir yaşındaki eşek” anlamı verilmiştir (Tablo 19). Sözcük adı geçen sözlükte *есекке жүк артқанда күресін бос жіберуге болмайды, оңы да қоса тіркеп қою керек* (Eseкке жүк artqanda küresin bos jiberüwge bolmaydı, oñı da qosa tirken qoyu kerek.) “Eşeğe yük attığında sıpasını boş göndermezsin onu da eklemelisin.” cümlesi ile verilerek tanımlanmıştır. Bununla birlikte Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *küre-küre*: “*eşek çağırmak için kullanılan yaygın bir kelime*”, *kürelew*: “*godıqtaw*” kelimelerine yer verilmesi sözcüğün manasını desteklemekte ve yaygın kullanıldığını kanıtlamaktadır (KDS, 2007: 382).

Sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesinde fonetik benzerlik gösterdiği bir fiil ve bir isim olmak üzere toplam iki adet kullanımı bulunmaktadır.

Bunlar;

1. *Küre*: “temel, önemli, esas, başlıca”

2. *Küre-*: “küremek, kürelemek” (Koç vd., 2019: 278) sözcükleridir.

Verilen kelimelerin Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde “1. *Bir eşeğin genç yavrusu, bir sıpa*; 2. *Bir yaşındaki eşek*” anlamında verilen *küre* sözcüğü ile farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Böylelikle ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Kelimenin ağızlardaki manasını ölçünlü dilde *qodıq, ködek* sözcükleri karşılamaktadır.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan “1. *Çiftleşmek isteyen kısrak veya dişi eşek*; 2. *Bir yaşımdan üç yaşına kadar olan tay.*” anlamındaki *güre* (URL-20, 2024), (Tablo 19) sözcüğü semantik ve fonetik açıdan Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan *küre* kelimesi ile yakınlık göstermektedir. Her iki kelimenin aynı familyaya ait yük hayvanlarından eşek ve at yavrularına verilen isimler olması ve anlam değişiminden kaynaklı Kazak Türkçesi ağızlarında “eşek yavrusu” Türkiye Türkçesinde ise “dişi eşek” anlamlarının kullanılması sözcüklerin eş olduğunu göstermektedir. Fonetik açıdan Türkiye Türkçesinde sözcüğün /k/ > /g/ değişimi gösterdiği tespit edilmiştir. Böylelikle söz konusu olan kelimenin iki lehçede de varlığına rastlanmaktadır.

2.1.20. Kaçakçı ~ Qaşaqsı

Eski Türkçe *kaç-* fiilinden türetilen sözcük Eski ve Orta Türkçe döneminde *kaçgak* şeklinde ifade edilmiştir (Gülensoy, 2007: 449). Tarihî Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesi sözlüğünde sözcüğün *kaçag, kaçguycı, kaçguçı, kaçgun, kaçak, kaçtek, kaçar, kaçgak* biçimleri için “*kaçık, firar edici, kaçak*” anlamları verilmiştir (Ünlü, 2013: 559). Kelime *kaçak* biçimi üzerine -CI isimden isim yapım ekini alarak günümüzde kullanılmaya devam etmektedir.

Çağdaş Türk Lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *qaçağcı*, Kırgız Türkçesinde *kaçakçı* ve Uygur Türkçesinde *kaçakçı* şeklinde kullanılan sözcük, Türkiye Türkçesinde *kaçakçı*: “*yasalara karşı gelerek bir yere mal sokan, bir yerden mal kaçıran veya bir yerde satan kimse*” şeklinde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 420; URL-21, 2024), (Tablo 20).

Tablo 20. Kelime: Kaçakçı (KDS, 2007: 441; URL-21, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qaşaqsı (қашақшы) “Kaçakçı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kaçakçı “Yasalara karşı gelerek bir yere mal sokan, bir yerden mal kaçıran veya bir yerde satan kimse” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin'de kullanıldığı belirtilen sözcük *qaşaqşı* (*қашақшы*), (Tablo 20) biçiminde verilmiştir. (KDS, 2007: 441). Böylelikle sözcüğün Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan /ç/ > /ş/ değişimine uğradığı gözlenmektedir.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan kelimenin anlamını *atkezşi*, *rontrabanlaş* sözcükleri karşılamaktadır. Her iki lehçede semantik ve fonetik acılardan birbirini karşılayan sözcüklerin eş sözcükler olduğu görülmektedir.

2.1.21. Kapı ~ Qapı

Eski Türkçe döneminde *kapı* biçiminde olan *kapı* sözcüğü Eski Uygurcada “*kapı, büyük kapı, küçük kapı*” manasında kullanılmaktadır (Bayat ve Çınar, 136; Wilkens, 2021: 332). Sözcük Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *kapuğ* şeklinde verilirken Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *kapu, kabı, kabu*; Çağatay Türkçesi sözlüğünde *kapu, kapuğ, kapuk* biçimlerinde verilmiştir (Toparlı vd. 2007: 126; Ünlü, 2013: 577; Üşenmez, 2006: 246).

Tablo 21. Kelime: Kapı (KDS, 2007: 414; URL-22, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Qapı (қап) “Kapı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kapı “Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı; bap” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kızılorda ve Aral bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *qapı* sözcüğüne “*kapı*” (Tablo 21) anlamı verilmiştir. Sözlükte sözcük *қаныны ашып қойшы ,үйге самал кірсін* (Qapını aşır qoyşı, üyge samal kirsin.) “Kapıyı aç, eve esinti girsin.” cümlesi ile tanımlanmıştır (KDS, 2007: 397-414).

Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde “*1.gafil, dalgın, habersiz*” ve “*kanyon*” anlamlarında iki adet *qapı* kelimesi verilmiştir (Koç vd., 2019: 312). Bu kelimelerin “*bir yere girip çıkarken kullanılan ve açılıp kapanan duvar biçimindeki cisim*” anlamında kullanılan *kapı* sözcüğü ile sesteş sözcükler olduğu açıktır.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde söz konusu sözcük ile aynı kökten türediği düşünülen “*dış kapı, kale kapısı*” anlamındaki *qakpa* kelimesi kullanılsada *kapı* sözcüğü bulunmamaktadır. Anlam *esik* sözcüğü ile karşılanmaktadır (Koç vd., 2019: 299). Sözcüğün Kazak Türkçesi ağzları ve ölçünlü Türkiye Türkçesi arasındaki semantik ve fonetik yapılarında kayda değer bir farklılık bulunmamaktadır.

2.1.22. Karamuk ~ Qaramıq

Kelimenin Eski Türkçe *kara* kelimesine addan ad yapan -mık son ekinin gelmesi ile oluştuğu düşünülmektedir (Gülensoy, 2007: 465). Eski Uygur sözlüğünde “*tanecik*” manasında verilen *karamuk* sözcüğü *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “*karamuk, buğday içinde bulunan karamuk taneleri*” manasında geçmektedir (Atalay, 1986: 267; Wilkens,2021: 335).

Eski Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *qaramuq*: “*gülçer denilen karaca tohum*” şeklinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesinde ise *qaramuq* ve *qaramuğ* biçimlerinde “*buğdayın içinde bulunan siyah taneler*” anlamında kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007; Ünlü, 2013: 127).

Fuzuli Bayat ve Minara Aliyeva Çınar “Eski Türkçe Sözlük” adlı eserlerinde *qaramıq* sözcüğünü “*kötü ruh*” manasında vermiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 137). Sözcüğün belirtilen anlam ile ilişkisi incelenmeye açıktır.

Tablo 22. Kelime: Karamuk (KDS, 2007: 420; URL-23, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Qaramıq(қарамық) “1. Bir tür kızamık. 2. Çiçek hastalığının bir türü.”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Karamuk “1. Vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık. 2. Koyunlarda görülen bir hastalık türü. 3. Karanfilgillerden, ekin tarlalarında biten, yaprakları karşılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki (<i>Agrostemma githago</i>).” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde geçen *qaramıq* sözcüğü Rusya'nın Orenburg bölgesinde “*bir tür kızamık*”; Kazakistan'ın Taldikorgan ve Kırgızistan'ın Panfilov bölgelerinde ise “*çiçek hastalığının bir türü*” anlamlarında (Tablo 22). *қарамық бөртін бөртін шығады* (Qaramıq börtip börtip şıgadı.) “Karamuk kabarık kabarık çıktı.” cümlesi ile birlikte verilmiştir (KDS, 2007: 420).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde ise *qaramıq* sözcüğü “*keçi, yemişi yaban mersini*” manasında aktif bir şekilde kullanılmıştır (Koç vd., 2019: 315). Anlam ilişkisi kurulsa da kelimenin “hastalık” manası ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmaz.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde *karamuk* sözcüğünün “1. Vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık. 2. Koyunlarda görülen bir hastalık türü.” (URL-23, 2024), (Tablo 22) manası Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılan anlamını karşılamaktadır. Fonetik açıdan sözcüğün son ünlüsünün tarih seyri içerisinde yer yer düz–dar /ı/ sesinden yuvarlaklaşarak /u/sesine dönüştüğü görülmektedir.

2.1.23. Kat ~ Qat

Eski Türkçede “*kat, tabaka, kat kat, defa, kez*; 2. *Mitolojik bir hayvan*; 3. *Temel, esas*” anlamlarını karşılayan *kat* kelimesi Eski Uygur Türkçesinde “*kat, defa, kez, yığın, büküm, kat kat, çok sayıda, çok katlı, tekrar tekrar*” manalarında kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 138; Wilkens, 2021: 342).

Sözcük Tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüğünde ise “*kat, tabaka, katman*” şeklinde geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 131). Kelime günümüz Türk lehçelerinden Türkiye ve Kazak Türkçesi ağızlarının yanı sıra Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde *qat*; Başkurt ve Tatar Türkçelerinde *kat* biçimlerinde varlığını sürdürmektedir (Ercilasun vd., 1991: 451-452).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan ülkesi ve Türkmenistan’ın Küneürgenç, Daşoğuz, Takhta bölgeleri ağızlarında varlığını sürdürdüğü belirtilen *qat* sözcüğüne “1. *Oda, ayrı olan tek başına*” (Tablo 23) manası verilmiştir. Kelime sözlükte *он үш қат жайым бар* (On üç qat jayım bar.) “On üç kat evim var.” cümlesi ile tanımlanmıştır (KDS, 2007: 432).

Tablo 23. Kelime: Kat (KDS, 2007: 432; URL-24, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qat (қат) “1. Oda 2. Ayrı olan, tek başına”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kat “1. Bir yapıda yer alan daire veya odaların bütünü. 2. Bir yüzey üzerine az veya çok kalın bir biçimde, düzgün olarak yayılmış bulunan şey; 3. Üst üste konulmuş şeylerden her biri; katman, tabaka. 4. Apartman dairesi” (TS)

Kelimenin manası ölçünlü Kazak Türkçesinde *bölek, bölme* sözcükleri ile verilmiştir. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde üç fiil iki isim olmak üzere beş adet *qat* sözcüğü verilmiştir.

Bunlar:

1. *Qat*: “*tabaka, kat, katman*”
2. *Qat*: “*az, kıt, yetersiz*”
3. *Qat-*: “*donmak, buz tutmak*”
4. *Qat-*: “*sulu yemeklere süt veya yoğurt katmak*”
5. *Qat-*: “1. *Katılaşmak*; 2. *Kalıplaşmak, değişmemek*; 3. *Kımıldamamak, hareket etmemek*”

şekillerindedir (Koç vd., 2019: 324).

Verilen beş sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarındaki “oda” anlamını karşılamaması ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün kullanılmadığını göstermektedir. Kazak Türkçesi ağızlarındaki sözcüğün ölçünlü dildeki karşılığı *qabat* kelimesidir.

Sözcük Türkçe Sözlük’te “1. Bir yapıda yer alan daire veya odaların bütünü; 2. Bir yüzey üzerine az veya çok kalın bir biçimde, düzgün olarak yayılmış bulunan şey; 3. Üst üste konulmuş şeylerden her biri; katman, tabaka; 4. Apartman dairesi” anlamlarında ve *kat* biçiminde verilmiştir. (URL-24, 2024), (Tablo 23). Sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesindeki “*tabaka, kat, katman*” manası Türkiye Türkçesinde de mevcuttur lâkin ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan Kazakça ağızlarda kullanılan “*oda*” anlamı ile ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan “*bir yapıda yer alan daire veya odaların bütünü.*” anlamı arasında semantik bağ mevcuttur. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde dairenin bütününe *kat* denirken Kazak Türkçesi ağızlarında dairenin odalarına *qat* denilmektedir.

Söz konusu kelime Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde semantik ve fonetik açıdan uyum içindedir.

2.1.24. Kışlak ~ Qışlaq

Eski Türkçe *kışla-* fiiline +*Ig* eki getirilerek türetildiği düşünülen *kışlağ* kelimesi Eski Türkçede “*kışlak*” anlamında kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 142). Sözcük Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi sözlüklerinde “*kışla*” anlamında verilmiştir (Üşenmez, 2006: 270; Wilkens, 2021: 375). Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kışlav* ve *kışlak* olmak üzere iki biçimde kullanılan sözcük, “*kışlak, kışın barınılan yer*” anlamındadır (Toparlı vd., 2007: 146). Söz konusu kelimeye Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *kışlak*: “*kışın barınılan yeri, kışla*” şeklinde yer verilmiştir (Ünlü, 2013: 628).

Günümüz Batı Grubu Türk Lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *kışlak* biçiminde kullanılan sözcük “1. *Kışın barınılan yer, 2. Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer.*” anlamlarına gelmektedir (URL-25, 2024), (Tablo 24).

Tablo 24. Kelime: Kışlak (KDS, 2007: 491; URL-25, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qışlaq (қышлақ) “kışlak”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kışlak “1. Kışın barınılan yer. 2. Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Doğu Kazakistan’ın Ulan bölgesi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *qışlaq* sözcüğü için “*kışın barınılan yer, kış*” anlamı

verilmiştir (KDS, 2007: 491), (Tablo 24). Ölçünlü Kazak Türkçesinde bu manada *qıstaw* ve *qıstaq* kelimeleri kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesindeki sözcüklerin *kışlak* sözcüğü ile aynı kökten geldiği düşünülse de biçim olarak farklılıklar taşımaktadır. Kazak Türkçesi ağızlarında, ölçünlü Türkiye Türkçesindeki biçiminin bulunması iki lehçe arasındaki biçim farklılığını en aza indirmektedir. *Kışlaq* sözcüğü semantik ve fonetik açıdan incelendiğinde iki lehçede de aynı mana ve biçimde yer alır.

Kelimenin Kazak Türkçesi ağızlarında varlığının sürdürülüyor olup ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmaması Eski Türkçeden itibaren varlığını sürdüren *qışlaq* sözcüğünün iki lehçe arasındaki dilsel gücünü destekler.

2.1.25. Kor ~ Qor

Eski Türkçede “1. Zarar, ziyan; 2. Yoğurtmayası(?); 3. İyice yanarak ateş durumuna gelmiş odun parçası; *kor* yaş (birlikte) zarar, ziyan” anlamlarına gelen *kor* sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde “zarar, ziyan; bozulma, masraf; vergi, yenilgi *bozgun*” manalarında kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 145; Wilkens, 2021: 393). Sözcük Tarihî Kıpçak Türkçesinde *kor* biçiminde “ateş özü, *kor*, külün altındaki ateş” anlamında kullanılmaktadır (Toparlı vd., 2007: 154).

Tablo 25. Kelime: Kor (KDS, 2007: 457; URL-26, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qor (қор) “Sıcak kül, köz”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kor “İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Aktöpe ve Irgız bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *qor* sözcüğü “sıcak kül, köz” anlamında verilmiştir (Tablo 25). Adı geçen sözlükte sözcüğün manası *ағаш үйдің сүйегін қорға салып балқытып, тезге басатын еді* (Ağaç üydiñ süyegin qorğa salıp balqıtıp tezge basatın edi.) “Ahşap evin kemikleri közde eritilip hızla bastırılırdı.” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 457). Ölçünlü Kazak Türkçesinde dört adet *qor* kelimesi bulunmaktadır.

Bunlar:

1. *Qor*: “kırmızı mayası”
2. *Qor*: “1. Bütçe, ödenek; 2. Hazine, sermaye, rezerv, söz hazinesi; 3. Stok”
3. *Qor*: “zavallı, çaresiz, hakir”
4. *Qor*: “vakıf”

şeklindedir (Koç vd., 2019: 345).

Verilen sözcükler “sıcak kül, köz” manasını karşılamamaktadır. Bu durum ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün kullanılmadığını göstermektedir. Ölçünlü Kazak Türkçesinde verilen manayı karşılamak için *qolamta*, *mor*, *ıstıq qül* ve *şoq* sözcükleri kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ise sözcük Eski Türkçede kullanılan “*iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası*” manasını ve *kor* biçimini koruyarak varlığını sürdürmektedir (URL-26, 2024), (Tablo 25).

Sözcüğün fonetik ve morfolojik yapısı karşılaştırıldığında Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde eş durumunda olduğu aşikârdır.

2.1.26. Koşmak ~ Qosuw

Tarihî Kıpçak Türkçesi sözlüğünde eylem olarak *koş-*: “1. Koşmak, eylemek, ilave etmek. 2. Yanına getirmek. 3. Takılmak”, *koş-*: “*koşmak, atlamak*” şekillerinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *koş-*: “*koşmak, katmak, çift etmek, birleştirmek; şiir söylemek*” şekillerinde verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 157; Ünlü, 2013: 649).

Tablo 26. Kelime: Koşmak KDS, 2007: 461; URL-27, 2024), .

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qosuw (Қосы) “Koşmak (at, öküz), (atı arabaya)”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Koşmak “1. Birlikte iş görmesi için bir şeyi, bir kimseyi başka birinin yanına katmak, arkadaş olarak vermek. 2. Hayvanı çekeceği arabaya, sabana vb.ne bağlamak. 3. Birini, bir işte görevlendirmek” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan Almatı’nın Eñbekşi-Kazak, Şelek, Kaskelen, Jambıl semtleri; Jambıl’ın Şu, Merke, Lugovoy, Korday, Jualı semtleri; Şimkent ve Doğu Kazakistan illeri ile Tülkibas ve Marqaköl ilçesi yörelerinde kullanıldığı belirtilen *qosuw* (*қосы*) sözcüğü için “*koşmak (at, öküz), (atı arabaya)*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 461), (Tablo 26).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan manası kullanılmaz. Fiil şeklinde olan sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *qos-*: “1. Katmak, birleştirmek, eklemek. 2. Evlendirmek. 3. Birine maddi yardımda bulunmak” anlamları mevcuttur (Koç vd., 2019: 348). Böylelikle sözcüklerin farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir.

Sözcük Türkiye Türkçesinde ise “1. Birlikte iş görmesi için bir şeyi, bir kimseyi başka birinin yanına katmak, arkadaş olarak vermek; 2. Hayvanı çekeceği arabaya,

sabana vb.ne bağlamak; 3. *Birini, bir işte görevlendirmek*” (URL-27, 2024) anlamlarını taşımaktadır (Tablo 26).

Sözcüğün iki lehçedeki semantik yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarındaki “*koşmak (at, öküz), (atı arabaya)*” anlamı ile ölçünlü Türkiye Türkçesindeki “*hayvanı çekeceğiarabaya, sabana vb.ne bağlamak*” anlamları arasında yakınlık olduğu görülmektedir.

Kelimenin iki lehçedeki morfolojik değerleri incelendiğinde ise Kazak Türkçesi ağızlarında sözcük üzerine, Kazak Türkçesi morfolojik unsuru olan fiilden isim yapan (matar) /-w/ ekini aldığı görülür.

Türkiye Türkçesinde ise sözcük, Türkiye Türkçesi morfolojik ögesi olan isimden fiil yapan (matar) –mAk ekini almıştır. Sözcük semantik açıdan ise ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayıp Kazak Türkçesi ağızlarında ve Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olduğu görülmektedir.

2.1.27. Koşuk ~ Qoşiq

Eski Türkçede “*şiiir, kaside*” anlamlarına gelen *koşug* sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde “*koşuk, şiiir, misra*” anlamlarındadır (Bayat ve Çınar, 2020: 146; Wilkens, 2021: 397). Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise sözcük *koşuk* “*Orguştek usulünde söylenen türkü, ezgi, oyun ezgisi*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 650) .

Tablo 27. Kelime: Koşuk (KDS, 2007: 463; URL-28, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qoşiq (қошық) “Nazım, şarkı, şiiir”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Koşuk-ğu “Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinde, toylarda veya kazanılan savaş sonrasında yapılan eğlencelerde kopuzla birlikte söyledikleri, genellikle aşk, doğa ve yiğitlik konularını işleyen, uyak düzeni aaab, cccb, dddb vb. olan şiiir.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan’ın Taşawız bölgesi ve Köntürgeñiş semti çevresi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *qoşık* sözcüğü için “*nazım, şiiir, şarkı*” anlamları verilmiştir (Tablo 27). Diyalektoloji sözlüğünde sözcük *оның қошығын қошақтап отырыруға уақытым жоқ* (Onıñ qoşığıñ qoşaqtap otırıwğa waktım jok. “Onun şiiirini dinleyecek vaktim yok.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 463). Kazak Türkçesi ağızlarında varlığını sürdüren sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Sözcüğün anlamı *ölej* kelimesi ile karşılanmaktadır.

Türkiye Türkçesinde *koşuk* biçiminde aktif olan sözcük

Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinde, toylarda veya kazanılan savaş sonrasında yapılan eğlencelerde kopuzla birlikte söyledikleri, genellikle aşk, doğa ve yiğitlik konularını işleyen, uyak düzeni aab, cccb, dddb vb. olan şiir.

manasında kullanılmaktadır (URL-28, 2024), (Tablo 27). Sözcüğün “şiir” manasının genelini kapsamayıp bir şiir türüne verilen ad olarak kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen sözcüğün manasının Eski Türkçeden itibaren değişmediği ve Kazak Türkçesi ağızlarında korunduğu gözlemlenmektedir. Fonetik yapısında ise sözcüğün ikinci hecesi üzerinde /u/ > /ı/ değişimi olduğu görülmektedir (ET. қошуг > KTA. қошuq). Türkiye Türkçesinde ise biçim olarak bir değişime uğramamış olan sözcük mana olarak daralmaya gitmiştir.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda kelimenin her iki lehçede de kullanılıyor oluşu iki lehçe arası anlaşılabilirlik düzeyinin artmasına katkı sağlamaktadır.

2.1.28. Kömbe ~ Kömbe / Kömeş / Kömpeş

Eski Türkçede “*mayalı ya da mayasız, yağlı ya da yağsız olarak yapılan köy pidesi ekmeği, poğaçaya denen bir tür hamur işi*” şeklinde anlamlandırılan sözcük *köme* biçiminde kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 123). Eski Uygur Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün Çağatay Türkçesi sözlüğünde ve DLT’te *kömeç* biçimi için “*bir tür ekmek*” anlamı verilmiştir (Ünlü, 2013: 656).

Tablo 28. Kelime: Kömbe (KDS, 2007: 363-364; URL-29, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Kömeş (көмеш) “1. Fırında pişmiş bir somun tandır ekmek. 2. Ota gömülüp pişirilen ekmek.” Kömpeş (көмпеш) “tavada pişirilen ekmek” Kömbe (көмбе)^I “1. Pişirme tavası. 2. Tavada pişmiş ekmek. 3. Ateşte pişmiş ekmek.” Kömbe (көмбе)^{II} “1. Tavaya konup külde pişen ekmek. 2. Tavasız külde pişen ekmek.”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kömbe “Un, tuz ve yağ ile yoğrulan kızgın sacda veya fırında pişirilen ekmek.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde sözcüğün farklı bölgelerde kullanılan üç farklı biçimi verilmiştir. Bunlar:

1. Kazakistan’ın Almatı Bölgesi ve Şelek ilçesi çevresi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *kömbe*: “1. Pişirme tavası; 2. Tavada pişmiş ekmek; 3. Ateşte pişmiş ekmek.”
şekli *тұс көремі: апам есік алдында көмбеге нан жауып жауады* (Tus köremi: apam esik altında kömbege nan jawıp şawadı.) “Görebiliyorum. Teyzem kapını önünde

kömeği ekmek sepetine koyuyor.” cümlesi ile örneklendirilmiştir. Kazakistan’ın Kökşetaw bölgesi ve Eñbekşilder semti çevresi ağızlarında ise aynı biçimde kullanıldığı belirtilen sözcük için “1.Tavaya konup külde pişen ekmek; 2. Tavasız külde pişen ekmek.” anlamları verilmiştir.

2. Sözcüğün *kömeş* biçiminin Kazakistan’ın Aktobe bölgesi ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş olup “1.Fırında pişmiş bir somun tandır ekmek. 2. Ota gömülüp pişirilen ekmek.” anlamları verilmiştir.

3. Kelimenin son ve üçüncü veriyonu olan *kömpeş* biçimi ise Jambıl bölgesi ve Krasnovodsk semti çevresinde kullanılmakta olup “tavada pişirilen ekmek” anlamında verilmiştir (KDS, 2007: 363-364), (Tablo 28).

Söz konusu sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında üç farklı şekilde kullanılıyor olmasına karşın ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *kömbe* ve *kömeş* biçiminde birer adet isim bulunur.

Bunlar:

1. *Kömbe*: “1.Define, gömü; 2. Kiler, ambar; 3. At yarışlarında gelip geçmesi gereken çizgi; 4. İnsanın sakladığı sır.”

2. *Kömeş*: “*kömez*” sözcükleridir (Koç vd., 2019: 263).

Verilen bu iki kelimenin manasının Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olan *kömbe* ve *kömeş* sözcükleri ile aynı olmadığı ve sesteş kelimeler olduğu aşikârdır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *kömeş* sözcüğünü karşılamak üzere *nan* sözcüğü aktif olarak kullanılmaktadır.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kömbe* biçiminde tek bir şekli kullanılmakta ve “un, tuz ve yağ ile yoğrulan kızgın sacda veya fırında pişirilen ekmek” anlamına gelmektedir (URL-29, 2024), (Tablo 28).

Sözcüğün iki lehçedeki semantik yapısı incelendiğinde genel olarak “ekmek” anlamına geldiği fakat ince manada çeşitli biçimde yapılan ekmek türlerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir (tavada yapılan ekmek, közde pişirilen ekmek vb). Kelimenin fonetik yapısı incelendiğinde ise Eski Türkçede kullanılmayan *kömmeş* biçiminin ikinci hecesinde bulunan /m/ konsonantının zaman içerisinde her iki lehçede de /b/ konsonantına evrildiği görülmektedir (ET. kömme > TT.- KTA. kömbe). Kelime aynı zamanda Kazak Türkçesi ağızlarında sonuna /ş/ konsonantını alarak *kömeş* ve *kömpeş* biçimlerinde de kullanılmaktadır. Kelimenin bu iki versiyonunda görülen diğer ses değişimleri ise Eski Türkçe *kömme* sözcüğünün ikinci hecesinde bulunan /m/ konsonantının düşmesi (ET. kömme > KTA. kömeş) ve Kazak Türkçesi ağızlarında

kullanılan kömpeş şeklinin ikinci hecesinde görülen /m/ > /p/ değişimidir (ET. kömme > KTA. kömpeş).

2.1.29. Körpe ~ Körpe

Orta Türkçede “mevsimi geçtikten sonra çıkan şey” manasına gelen körpe sözcüğü, Karahanlı döneminde yazılmış olan *Divânu Lugâti’-Türk* adlı eserde “mevsimi geçtikten sonra çıkan şey; zamanından sonra doğan hayvan” anlamlarında verilmiştir (Atalay, 1986; Gülensoy, 2007: 557). Sözcük, Kıpçak dönemi eserlerinden olan *Codex Cumanicus*’da ise “kuzu pestekisi”, *Kitâbu’l İdrâk Li Lisani’l Etrak*’ta ise “süt emen kuzu” manalarında geçmektedir (Ünlü, 2013: 659).

Tablo 29. Kelime: Körpe (KDS, 2007:367; URL-30, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Körpe (көрпе) “1. Doğan en genç kuzu 2. Kırılmamış kuzu türü 3. Genç çocuk”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Körpe “1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki); taze, taravetli, terütaze kart karşıtı 2. Çok genç (kimse); taravetli 3. Yavruluktan henüz çıkmış (hayvan) 4. Henüz bozulmamış, yıpranmamış” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan’ın Türkmenbaşı ve Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *körpe* sözcüğü için “1. Doğan en genç kuzu; 2. Kırılmamış kuzu türü; 3. Genç çocuk” (Tablo 29) manaları verilmiştir. Sözcük sözlükte *мына отырған бала биздин көрпеміз* (Mına oturğan bala bizdin körpemiz.) “Burada oturan çocuk bizim gencimiz.” (Ömirzaq vd., 2007: 367) cümlesi ile tanımlanmıştır (KDS, 2007: 367). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *körpe* sözcüğü “*yorgan, battaniye*” manasında kullanılmaktadır (Koç vd., 2019: 267). Böylelikle ağzlardaki “1. Doğan en genç kuzu; 2. Kırılmamış kuzu türü; 3. Genç çocuk” anlamındaki *körpe* sözcüğünün ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Söz konusu olan sözcüğün anlamını *jas* kelimesi karşılamaktadır.

Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde ise sözcük *körpe* biçiminde “1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki); taze, taravetli, terütaze kart karşıtı; 2. Çok genç (kimse); taravetli; 3. Yavruluktan henüz çıkmış (hayvan); 4. Henüz bozulmamış, yıpranmamış” anlamlarında kullanılmaktadır (URL-30, 2024), (Tablo 29). Sözcüğün her iki lehçedeki semantiği incelendiğinde Kazak Türkçesi ağzlarında ve Türkiye Türkçesinde “genç hayvan (Kazakçada kuzu) ve genç kimse”

manaları kullanılmıştır. Sözcüğün fonetiğinde ise herhangi bir değişiklik olmayıp Eski Türkçeden itibaren kendisini korumuştur.

2.1.30. Köşek ~ Köşek

Köşek sözcüğü Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *küşek* ve *köşek* olmak üzere iki biçimde ve “*bir yaşındaki deve, deve yavrusu*” anlamlarında verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 160).

Eski Oğuz Türkçesinde ise *köşek* biçiminde “*deve yavrusu*” anlamında kullanılan sözcük, Azerbaycan Türkçesinde *köşək*, Türkmen Türkçesinde *köşek* ve Nogaycada *köşelek* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Eren, 1999; Turan, 2001).

Tablo 30. Kelime: Köşek (KDS, 2007: 371; URL-31, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Köşek (көшек) “Deve yavrusu”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Köşek “Bir yaşına kadar olan deve yavrusu” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Ataraw, Mañğıstaw ile Türkmenistan’ın Taşawız bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *köşek* sözcüğü için “*deve yavrusu*” anlamı verilmiştir (Tablo 30). Adı geçen sözlükte *түіе қартайса көшегүіе ереді* (Tüye qartaysa köşegüne eredi.) “Deve yaşlanırsa yavrusu takip eder.” cümlesi verilerek tanıklanan sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır (KDS, 2007: 371).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün anlamını *bota*, *botagan* sözcükleri karşılamaktadır. Türkçe Sözlük’te *köşek* sözcüğü “*bir yaşına kadar olan deve yavrusu*” anlamında verilmiştir (URL-31, 2024), (Tablo 30).

Sözcük iki lehçede aynı mayası taşımakta ve aynı biçimde kullanılmaktadır.

2.1.31. Kurt ~ Qurt

Eski Türkçe döneminde “*böcek, kurt, solucan, turtıl*” manasında kullanılan *kurt* sözcüğü Eski Oğuz Türkçesinde tabuya bağlı olarak anlam değişmesine uğramış ve ilk defa Eski ve Orta Oğuz Türkçesinde “*köpekgillerden yırtıcı vahşi hayvan*” manasında kullanılmıştır (Bayat ve Çınar, 2020: 149; Turan, 2001: 151). Çağatay Türkçesi sözlüğünde *kurt* biçimindeki sözcük “*kurt, börü*” anlamında verilmiştir. (Besli, 2010: 78; Ünlü, 2013: 672).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin Halk Cumhuriyeti Kazak Türkçesi ağzlarında kullanıldığı belirtilen *qurt* sözcüğü için “*kurt, köpek, it, bekçi köpeği*”

(Tablo 31) anlamları verilmiştir (KDS, 2007: 475). Sözcüğe ölçünlü Kazak Türkçesinde rastlanmamaktadır.

Tablo 31. Kelime: Kurt (KDS, 2007: 475; URL-32, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Qurt “Kurt, köpek, it, bekçi köpeği”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kurt “Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (<i>Canis lupus</i>)” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde üç isim bir fiil olmak üzere dört adet qurt sözcüğü verilmiştir. Bunlar:

1. *Qurt*: “süzülmüş yoğurttan yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecek” ,
2. *Qurt*: “*kurtçuk, solucan, kurt*” ,
3. *Qurt*: “*tüberküloz hastalığının bir diğer adı*”
4. *Qurt*:- “1. Yok etmek, mahvetmek;2. Cezalandırmak”

sözcükleridir (Koç vd., 2019: 364). Verilen bu sözcüklerin Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan “*kurt, köpek, it, bekçi köpeği*” manalarındaki *qurt* sözcüğü ile farklı anlamlarda kullanıldığı açıktır.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde söz konusu olan kelimenin anlamı karşılamak için *böri, qasqır, it-kus, serekqulaq* sözcükleri kullanılmaktadır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde “*köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (Canis lupus)*” (URL-32, 2024) manasında aktif olarak kullanılmaktadır (Tablo 31).

Her iki lehçede de varlığına rastlanılan sözcüğün semantik ve fonetik açıdan iki lehçede aynı mana ve biçimde kullanılıyor olması sözcüklerin birbirine eş olduğunu kanıtlamaktadır.

2.1.32. Kuyu ~ Quyu

Eski Türkçede “*kuyu, pınar, deniz*” anlamında kullanılan *kuğuğ* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *kudug*: “*kuyu*” şeklinde verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 147; Wilkens, 2021: 434).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te *kuyuğ ~ kuğuğ ~ kuğuğ* biçimlerinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesinde *kuğık, kuğuğ, kuyuğ, kuyuğ, kuğuğ, kuğuğ, kuğuğ*; Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise *kuyu, kuğuğ, kuğuğ* biçimlerinde verilmiştir (Gülensoy, 2007: 584; Toparlı vd., 2007; Ünlü, 2013: 677)

Sözcük çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *quyu*; Başkurt Türkçesinde *koyo*; Kırgız, Uygur ve Özbek Türkçelerinde *kuduk*; Tatar Türkçesinde *koyu*;

Türkmen Türkçesinde ise *quyı* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd, 1991: 524-525).

Tablo 32. Kelime: Kuyu (KDS, 2007: 434; URL-33, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Quyı (құйы) “1. Kuyu 2. Kuyunun sığ türü 3. Çukur, yar, uçurum 4. Suyun derin yeri”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kuyu “1.Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanan çukur. 2. Toprağa kazılan derince çukur” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan, Kazakistan’ın Mangıtav, Oral ve Çapayev bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *quyı* sözcüğü için “1. Kuyu; 2. Kuyunun sığ türü; 3. Çukur, yar, uçurum; 4. Suyun derin yeri” manaları verilmiştir (Tablo 32). Sözcük sözlükte *құйыдан су алыду зой, қонақтар келді зой* (Quyudan suw əluwluw ğoy, qonaktar keldi ğoy.) “Kuyudan su çekiyorum, misafirler geldi”, *артында бір құйы сай тұр екен* (Artında bir quyı say tur eken.) “Arkasında bir kuyu var.” ve *қарағатының құйысы көп* (Karağatının quyusu köp.) “Birçok kuş üzümü kuyusu var.” cümleleri ile birlikte verilerek manası tanımlanmıştır (KDS, 2007: 434). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *quyı* sözcüğü, Kazak Türkçesi ağızlarına kıyasla anlam daralmasına uğramış ve “*çukur, hendek*” manasında sınırlı kalmıştır (Koç vd., 2019: 356). Ölçünlü Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesindeki manasını vermek amacıyla sözcüğün *qudıq* biçimi aktif olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ise sözcük *kuyu* biçiminde “1. Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanan çukur; 2. Toprağa kazılan derince çukur” (Tablo 32) manalarında aktif olarak kullanılmaktadır (URL-33, 2024).

Sözcüğün İki lehçedeki semantik ve fonetik yapıları incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında ikinci hecede bulunan /ı/ sesinin (*quyı*) Türkiye Türkçesinde /u/ sesi ile (*kuyu*) kullanıldığı görülür. Türkiye Türkçesindeki *kuyu* sözcüğünün Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan *quyı* biçimi ölçünlü dilde kullanılan *qudıq* biçiminden çok daha yakın ve anlaşılabilir. Aynı zamanda sözcüğün her iki lehçede aynı manada kullanılması sözcüklerin eş olduğunu göstermektedir.

2.1.33. Küs (-) ~ Kusuw

Eski Türkçede *küs-*: “1. Darılmak; 2. Gelişmemek, büyüyememek” şeklinde fiil olarak kullanılan sözcük, Eski Uygur Türkçesi, Özbekçe, Kırgızca, Başkurtça, Türkmençe ve Tatarca gibi pek çok Türk lehçesinde kullanılmaz (Bayat ve Çınar, 2020; 129)

Tablo 33. Kelime: Küs(-) (KDS, 2007: 384; URL-34, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Kusuw “Kaçınmak, uzak durmak, sakınmak”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Küs- “Herhangi birinin hoşça gitmeyen bir söz veya davranışı yüzünden görüşmez olmak.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kızılorda ve Karmakshy bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *kusuw* sözcüğü için “*kaçınmak, uzak durmak, sakınmak*” (Tablo 33) manaları verilir. Sözcük, adı geçen sözlükte *мұндай жарамсыз істен күсу қажет* (Munday jaramsız isten kusuw qajet.) “Böyle yararsız bir davadan uzak durmak gerekli.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 384).

Sözcüğün Eski Türkçedeki *küs-*: “1. Darılmak; 2. Gelişmemek, büyüyememek.” şeklindeki kelimele aynı kökten geldiği tarafımızca düşünülmektedir. Sözcüğün bağlamına bakıldığında derin manada “*darılmak*” ile “*kaçınmak, uzak durmak*” arasında anlam ilişkisi olması muhtemeldir. Kişi darıldığı veya gücendiği kişiden uzak durma, kaçınma eğilimi göstermektedir. Bu doğrultuda iki anlam arasındaki ilişki sözcüğün anlam değişimine uğrayabilmesini olanaklı kılmaktadır.

Sözcük, morfolojik açıdan incelendiğinde *küs-* fiiline Kazak Türkçesi yapım eki olan fiilden isim yapım eki /w/ ekinin gelmesi ile isimleştiği görülür (yazuw “yazmak”, oquw “okumak”; qatuw “katı, sert”, awruw “hasta, hastalık”). Bu doğrultuda sözcüğün zaman içerisinde Kazak Türkçesi ağzlarında *ET. küs-* “1. Darılmak; 2. Gelişmemek, büyüyememek.” > *KTA. kusuw* “*kaçınmak, uzak durmak, sakınmak*” şeklinde değişim gösterdiği görülmektedir. Kazak Türkçesi ağzlarında sözcüğün varlığı sürdürülse dahi ölçünlü Kazak Türkçesinde *kusuw* sözcüğü kullanılmaz. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde aynı zamanda Eski Türkçe “1. Darılmak; 2. Gelişmemek, büyüyememek.” manasındaki *küs-* sözcüğüne de yer verilmemiştir. Kazak Türkçesi sözlüğünde bir isim ve üç fiil olmak üzere toplam dört adet *küs-* sözcüğüne rastlanmaktadır.

Bunlar;

1. *Küs*: “1. İnsan vücudunda uzun zaman birikmiş kir tabakası; 2. Nasır”
2. *Küs-*: “keselemek”
3. *Küs-*: “bezmek, vazgeçmek, bıkmak”
4. *Küs-*: “Elbise astarının arasına yün koymak” (Koç vd., 2019: 279)

sözcükleridir.

Görüldüğü üzere bu sözcüklerin Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olan *kusuw* sözcüğü ve Eski Türkçedeki *küs-* sözcüğü ile anlam ilişkisi bulunmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *kusuw* sözcüğünü karşılamak üzere *qaşqaqtaw*, *boldırmay* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır.

Küs- sözcüğü pek çok Türk lehçesinde kullanımdan düşmüş olmasına karşın Türkçe Sözlük'te “*Herhangi birinin hoşça gitmeyen bir söz veya davranışı yüzünden görüşmez olmak.*” anlamında verilmiştir (URL-34, 2024), (Tablo 33). Sözcüğün ölçünlü Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi ağızları arasındaki bağlam ilişkisi yukarıda verilen Eski Türkçedeki anlam ilişkisi ile açıklanabilir.

Sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılıyor olup ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmaması hâlâ belirli bölgelerde kendisini muhafaza ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda sözcüğün Türkiye Türkçesinde aktif olarak kullanılması iki lehçe arasındaki ortak söz varlığının çokluğunu desteklemektedir.

2.1.34. Savaş ~ Sawaş / Sabasu

Sözcüğün Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde geçen “*einander schlagen || birbirine vurmak, vuruşmak; zusammentreffen (mit), begegnen || karşılaşmak, rastlamak*” anlamlarındaki *sokuš-*: kelimesi ile aynı kökten geldiği düşünülmektedir (Wilkins, 2021: 616). Bununla birlikte sözcüğün kökeni hakkında Eski Türkçede “*1.Söz, nutuk, haber; 2. Haber vermek*” anlamlarında kullanılan *sab>saw* sözcüğünden geldiğine dair görüşler de mevcuttur (Bayat ve Çınar,2020: 193). Sözcük, Karahanlı Türkçesi eseri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te *sawaş-*: “*sava:mak, çarpı:mak*” şeklinde verilmiştir (Atalay, 1986: 499). Sözcüğün “*söz söylemek*” anlamındaki *sava-* eylemine +*İş* ekinin getirilmesi ile oluştuğu düşünülmektedir. Sözcüğün Orta Türkçe yazılı kaynağı bulunmamaktadır. Eski Oğuz Türkçesinde “*savaş*” anlamında kullanılmaktadır (Turan, 2001: 161).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı bulunmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan'ın Aşkabat, Tejen, Daşoğuz, Küne Ürgeç, Takhta, Türkmenbaşı bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözlükte *sawaş* biçimi için “*1. Savaş, muharebe. 2. Savaşmak, muharebe etmek*” anlamları verilen sözcük; Afganistan ve İran bölgeleri ağızlarında *sabasu* biçiminde “*1. Çarpışmak, savaşmak, çatışmak; 2. Dövüşmek, kavga etmek; 3. Atılmak*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir (Tablo 34), (KDS., 2007: 579).

Tablo 34. Kelime: Savaş (KDS., 2007: 579; URL-35, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Sawaş (caуаш) “1. Savaş, muharebe 2. Savaşmak, muharebe etmek” Sabasuw (caбacy) ” 1. Çarpışmak, savaşmak, çatışmak 2. Dövüşmek, kavga etmek 3. Atılmak”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Savaş “1. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele; harp (I), cenk, cidal, kıtal 2. Mücadele. 3. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *sawaş* ve *sabasuw* biçimleri *омарта маңында да талай сауаш болыпты* (Omarta maңında da talay sawaş bolıptı) “Arı kovanı yakınlarında çok fazla savaş vardı.” ve *орыс бінән сабасын жүрпінми* (Orıs binən sabasıp jürıptı.) “Ruslarla savaştı.” cümleleri ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 579). Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüklerin anlamını karşılayan *coğız*, *urıs*, *şaykas* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır. Oğuz grubu Türk lehçelerinden biri olan Türkiye Türkçesinde *savaş* biçiminde ve “1. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele; harp (I), cenk, cidal, kıtal; 2. Mücadele. 3. Bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele” (URL-35, 2024), (Tablo 34) anlamında aktif olarak kullanılmakta olan sözcük kullanılmaya başladığı zamandan itibaren kendisini korumayı başarmıştır.

Sözcüğün Kazak Türkçesi ağzlarındaki kullanım şekli olan *sabasuw* biçiminin fonetik yapısında kökü olan Eski Türkçe *sab>saw* sözcüğündeki söz sonu ötümlü dudak ünsüzü /-b/ konsonantının kendisini koruyarak ötümlü diş-dudak konsonantı /w/ sesine dönüşmediği görülmektedir. Aynı zamanda sözcük sonundaki Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan Türkiye Türkçesi /ş/ sesinin Kazak Türkçesi /s/ sesini karşılaması sonucu /ş > s/ ses değişimine uğradığı gözlemlenmektedir (KTA. *sabasuw* > TT. *savaş*).

Morfolojik açıdan sözcüğe Kazak Türkçesi yapım eki olan fiilden isim yapım eki /w/ ekinin gelerek *sabasuw* şeklinde kullanıldığı görülmekte olup zaman içerisinde semantik olarak anlamını koruduğu görülmektedir.

2.1.35. Oba – Oba

Sözcük Eski Türkçe sözlüğünde *oba*: “*kabile, aşiret, boy*” şeklinde geçer (Bayat ve Çınar, 2020: 169). Orta Türkçe Oğuzcasında “*boy, oymak*” anlamlarını taşıyan sözcük, *Dîvânu Lugâti't-Türk'te oba*: “*oba*” şeklinde verilmiştir (Atalay, 1986: 421).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde *oba* ve *obā* biçimleri için “küçük çadır, geceleyecek yer, küçük topluluk” anlamları verilen sözcük, Eski Uygur Türkçesinde ise “yığılı taştan anıt” şeklinde anlam bulmaktadır (Ünlü, 2013: 858; Wilkens, 2021: 51).

Sözcük Tarihî Kıpçak Türkçesinde ise “tepe” anlamında kullanılır (Toparlı vd., 2007: 203).

Kökeni hakkında kesin bir yargıya varılamayan sözcük, hakkında Hasan Eren “*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*” adlı eserinde “Kökenini bilmiyoruz. Türk diyalektlerinde kullanılan *oba* “yığın, tıknaz, tepe” adıyla birleştirilemez.” ifadelerine yer vermiştir (Eren, 1999: 303).

Tablo 35. Kelime: *Oba* (KDS, 2007: 536; URL-36, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Oba (оба) “köy”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Oba “1. Göçebelerin konak yeri. 2. Bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile; el. 3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı. 4. Altı veya sekiz kişiden oluşan en küçük izci birliği. 5. Çuldan yapılan çadır.”

Kazak Türkçesi diyalektolojisinde Türkmenistan’ın Daşoğuz ve Küneürgenç bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *oba* sözcüğü için “köy” anlamı verilmiştir (Tablo 35). Sözcük söz konusu sözlükte мен бір жұмыспен осында оба шаруашылығы министірлігіне келгенімді айттым (Men bir jumıспен osında oba şarwaşlığı ministirliğine kelgenimdi ayttım.) “Ben buraya burada ziraat bakanlığına bir iş için geldiğimi söyledim.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 536).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *oba* sözcüğünün “*kurgan, höyük*” ve “*veba*” olmak üzere üç anlamı bulunmaktadır (Koç vd., 2019: 433). Bu sözcüklerin Kazak Türkçesi ağzlarında kullanılmakta olan “köy” anlamını karşılamadığı görülmektedir. Ölçünlü Kazak Türkçesinde bu manayı karşılamak üzere *awıl, selo* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ise “1. Göçebelerin konak yeri; 2. Bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile; el; 3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı; 4. Altı veya sekiz kişiden oluşan en küçük izci birliği; 5. Çuldan yapılan çadır.” (URL-36, 2024), (Tablo 35) gibi pek çok anlam taşıyan sözcüğün Kazak Türkçesi ağzlarında konuşulmakta olan *oba* “köy” sözcüğü ile aynı kökten geldiği düşünülmektedir. Derin anlamda iki sözcüğünde “insanların toplu olarak geceledikleri mekân” anlamı içerdiği görülmektedir. Sözcük fonetik olarak ise herhangi bir değişime uğramamıştır.

2.1.36. Ses ~Ses

Ses sözcüğü Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde kullanılmamaktadır. Gülensoy sözcük ile ilgili “ET. ve OT.’de bulunmayan *ses* sözcüğünün tek belgesi DLT’teki *sesin-* fiilidir. “niyetlemek, hazırlamak” anlamına gelen bu fiili *ses-(i)n-* biçiminde ayırabilirsen *ses-* fiili görülür ki bu kök belki ad olarakta kullanılabilir” ifadelerine yer vermiştir (Gülensoy, 2007: 757).

Sözcük Azerbaycan Türkçesinde *säs*, Türkmen Türkçesinde *ses* biçimlerinde kullanılırken Türkiye Türkçesinde “*kulağın duyabileceği titreşim, seda, ün yansıma*” anlamında kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991; URL-37, 2024), (Tablo 36).

Tablo 36. Kelime: Ses (KDS, 2007: 586; URL-37, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Ses (cec) “Ses, seda, ün; haber”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Ses “Kulağın duyabileceği titreşim, seda, ün yansıma” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Mangstaw, Esbol, Shevchenko; Türkmenistan’ın Türkmen başı, Balkanabat, Jebel, Aşkabat, Gyaurs, Daşoğuz, Küne Ürgeç ve Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *ses* sözcüğü için “*ses, seda, ün; haber*” anlamları verilmiştir. Kazak Türkçesi diyalektolojisi sözlüğünde sözcük manasını güçlendirmek için *біржан сыртына сес шығармай тына қалды* (Birjan sırtına ses şığarmay tına qaldı) “Birjan ses çıkarmadan sessiz kaldı.” cümlesi ile birlikte verilmiştir (KDS, 2007: 586), (Tablo 36).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *ses* sözcüğü “*gözdağı, tehdit korkutma, şüphelenmek, kuşkulananmak*” anlamında verilmiştir (Koç vd., 2019: 508). Kazak Türkçesi ağzları ve ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde verilmiş olan *ses* sözcüklerinin anlamlarının farklı olduğu görülmektedir.

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün anlamı *dawıs, dıbis, ün, habar* sözcükleri ile karşılanmaktadır. Sözcük fonetik ve morfolojik açıdan incelendiğinde her iki lehçede aynı manada ve biçimde kullanıldığı görülmektedir.

2.1.37. Sürü ~Süri

Eski ve Orta Türkçede *sürüg* şeklinde olan sözcük, Eski Uygur Türkçesinde “*herde||sürü;(m), gemeinde||cemaat*” manalarında kullanılmaktadır (Gülensoy, 2007: 826; Wilkens, 2021: 638). Karahanlı Türkçesi sözlüğünde “*sürü, hayvan sürüsü*” anlamında verilmiştir (Üşenmez, 2006: 375).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *sürüg*: “*sürü, birçok, bir topluluk, hayvan sürüsü*” ve *sürük*: “*cemiyet, bölük, sürü*” olmak üzere iki şekilde verilen sözcük, Tarihî Kıpçak Türkçesinde *sürü, sürün* ve *sürüv* biçimlerinde kullanılarak “*sürü, koyun sürüsü*” anlamını taşımaktadır (Toparlı vd., 2007: 246; Ünlü, 2013: 1018).

Tablo 37. Kelime: Sürü (KDS, 2007: 602; URL- 38, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Sürü (сүрі) “sürü”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Sürü “1. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu. 2. Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü. 3. Kalabalık, küme, yığın. 4. Yönlendirilebilen insan topluluğu” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan ve Türkmenistan’ın Türkmenbaşı bölgeleri ağzlarında *sürü*: “*sürü*” şeklinde verilmiştir (KDS, 2007: 602), (Tablo 37). Ölçünlü Kazak Türkçesinde “*sürü*” anlamı *otar* sözcüğü ile karşılanmaktadır.

Türkçe Sözlük’te ise *sürü*: “1. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu; 2. Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü; 3. Kalabalık, küme, yığın; 4. Yönlendirilebilen insan topluluğu” (URL-38, 2024), (Tablo 37) şeklinde verilen sözcük, Kazak Türkçesi ağzlarında konuşulmakta olan *sürü* sözcüğü ile semantik ve fonetik olarak eş olduğu görülür. İki lehçede “*sürü*” manası taşıyan sözcüğün Türkiye Türkçesinde kelime sonu ünlüsü yuvarlak-dar /ü/ iken Kazak Türkçesi ağzlarında sözcük sonu ünlüsü düz-dar /i/’dir. İki sözcük arasındaki fonetik farklılıklar küçük ses değişimlerinden ibarettir.

2.1.38. Tarak ~ Tarağan/ Taraq Ağaş

Eski Türkçede *targaq* biçiminde olan sözcük, Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *tara-*: “*dağınık olmak, (saç) açılmış olmak; dağıtmak, serpmek, yaymak*” ve *targaqçı*: “*tarakçı, tarak üreticisi*” şekillerinde verilmiştir (Gülensoy, 2007: 860; Wilkens, 2021: 677). Karahanlı Türkçesinde “*tarak*” anlamında kullanılan *targaq* biçimindeki sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *tarağ*: “*tarak, şane bkz. şâne, tarak, yağduluq, bağrın, ğarvaş, örgüc*” ve *tarak*: “*tarak bkz. şâne, tarağ, yağduluq, bağrın, ğarvaş, örgüc*” olmak üzere iki farklı şekilde verilmiştir (Ünlü, 2013: 108; Üşenmez, 2006: 390). Sözcük Eski Oğuz Türkçesinde ise *tarak*: “*darak*” olarak geçmektedir (Turan, 2001: 167). Kelimenin “*tarak*” manası günümüz Azerbaycan, Türkmen, Kırgız, Kazak, Türkiye, Başkurt, Tatar, Özbek Türkçelerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991).

Tablo 38. Kelime: Tarak (KDS, 2007: 623; URL-39, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Tarağan (тараған) “At ve saman tırmığı” Taraq ağaç (тарақ ағаш) “Tırmık, kazıyıcı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tarak “Bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç, tırmık.” (TS)

Sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde iki farklı biçimde verilmiştir. Kazakistan’ın Pavlodar ve Ertis bölgelerindeki ağzılarda *tarağan (mapaған)*: “at ve saman tırmığı” şeklinde verilen sözcük, Moğolistan ve Doğu Kazakistan eyaletinde Zaysan ve Taybagatay bölgeleri ağzılarında ise *taraq ağaç (mapaқ ағаш)*: “tırmık, kazıyıcı” (Tablo 38) şeklinde verilmiştir (KDS, 2007: 623).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesi ağzılarında geçmekte olan *taraq* sözcüğü ile aynı kökten geldiği düşünülen ve Eski Türkçedeki manasına daha yakın olan “1. Tarak; kaşığı. 2. Yırtıcı hayvanları zararsız hale getirmek için yapılan alet” anlamlarındaki *taraq sözcüğü* kullanılmaktadır (Koç vd., 2019: 550). Fakat verilen bu sözcük Kazak Türkçesi ağzılarında kullanılan “tırmık, kazıyıcı” manasını karşılamamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde aynı zamanda *taraq*: “kağıt, kitap vb. Kırtasiye malzemelerinin bir yaprağı, bir sayfa kağıt” ve *taragan*: “haşere, hamam böceği” şekil ve anlamlarında iki sözcük verilmiştir (Koç vd., 2019: 550). Bu sözcüklerin ise söz konusu sözcük ile sesteş olduğu açıktır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde “tırmık, kazıyıcı” anlamını *tırma* ve *mala* sözcükleri karşılamaktadır.

Sözcük Türkçe Sözlük’te *tarak*: “Bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç, tırmık” (URL-39, 2024) şeklinde verilmiştir (Tablo 38). Kazak Türkçesi ağzılarındaki *taragan* ve *taraq ağaç* sözcükleri ile Türkiye Türkçesindeki *tarak* sözcüğü arasında semantik ve fonetik benzerlik olduğu görülür.

Semantik ve fonetik yapıları incelendiğindeiki lehçede de Eski Türkçedeki “*tarak*” manasının zamanla “*tırmık*” manasını üzerine aldığı görülmektedir. *Taragan* sözcüğünün fonetik yapısı incelendiğinde Eski Türkçe *tar-*: “1. Dağıtmak, parçalamak; 2. Pençelemek” fiiline sıfat fiil eki olan –AGAn, –GAN eklerinin gelerek isimleştiği görülür. Ekin isim yapma özelliğini İbrahim KAYA ve Mevlüt ERDEM yayımladıkları “Türkçede –AGAn /-GAN ve -ICI Ekleri ve Sûdî Şerhindeki Kullanımları” isimli makalelerinde “Karahanlı Türkçesi eserlerinde hem –GAN hem de –AGAn eki benzer anlamlı kelimeler yapar. –AGAn eki, –GAN ekine göre kuvvetlilik ve süreklilik ifade eder ve isim görevinde de kelimeler yapar” (Hacıeminoğlu, 2003: 167-168’den aktaran Erdem ve Kaya, 2010: 1598) şeklinde ifade etmiş ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’ten “...togrâgân ‘çoğunlukla doğrayan kimse’, ugrâgân ‘sık sık uğrayan kimse’, tawratgan ‘her zaman acele eden kimse’, tepretgen ‘sürekli bir şeyleri kıvıldatan kimse’, toprâgan

‘çoğunlukla doğrayan kimse’, ugrâgan ‘sık sık uğrayan kimse’....” (DLT, 2005’den aktaran Erdem ve Kaya, 2010: 1598) örneklerini vermişlerdir.

Bir diğer görüş ise Eski Türkçedeki *tarğaq* sözcüğünün zaman içerisinde söyleyiş değişimine uğrayarak /r/ ve /ğ/ konsonantları arasına kalın /a/ sesini getirmiş ve cümle sonunda /k/ konsonantının /n/ konsonantına dönüşerek /k/ > /n/ değişimi gerçekleşmiş olabileceği görüşüdür (ET. *tarğaq* > KTA. *taragan*).

Sözcüğün *tarraq* ve *tarak* biçimlerinin ise Eski Türkçedeki *tarğaq* sözcüğünün zaman içerisinde değişimi ile sözcük ortasında bulunan /ğ/ konsonantını düşürerek Kazak Türkçesi diyalektolojisinde *tarraq*, Türkiye Türkçesinde *tarak* şekillerinde günümüze kadar kullanıla geldiği düşünülmektedir.

2.1.39. Tavşan ~ Tawşan

Eski Türkçe sözlüğünde *tabışğan~tavişkan* olmak üzere iki farklı biçimde verilen *tavşan* sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde *tavişan~tavişgan* olmak üzere iki farklı şekilde kullanılır (Bayat ve Çınar, 2020: 211-214; Wilkens, 2021: 685).

Sözcük Karahanlı Türkçesinde *tawışgan*: “*tavşan, Türklerin on iki yılından biri*” şeklinde kullanılırken Eski ve Orta Oğuz Türkçesinde *tawşan*; Orta Kıpçak Türkçesinde *tavşan~davuşgan*; Çağatay Türkçesinde *tawuşkan* şekillerinde kullanılmaktadır (Besli, 2010: 98; Üşenmez, 2006: 394).

Sözcük Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *dowşan*, Türkmen Türkçesinde *towşan*, Özbek Türkçesinde *tüşkan*, Halaç Türkçesinde *dovuşgan*, Yakut Türkçesinde *tabışhan* ve Türkiye Türkçesinde *tavşan* şekillerinde kullanılmaktadır (Besli, 2010: 98; URL-40, 2024).

Tablo 39. Kelime: Tavşan (KDS, 2007: 628; URL-40, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Tawşan (таушан) “Tavşan, tavşan yavrusu”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tavşan “Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, kemirgen, postundan yararlanan bir tür memeli (<i>Lepus europeus</i>)” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgesi ağzlarında kullanıldığı belirtilmiş ve *tawşan*: “*tavşan, tavşan yavrusu*” şeklinde verilmiştir (KDS, 2007: 628), (Tablo 39). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *tawşan* sözcüğünü karşılamak üzere *koyan* ve *köjek* sözcükleri aktif olarak kullanılan sözcüklerdir.

Sözcüğün iki lehçede fonetik ve semantik yapılarının aynı olduğu görülmektedir.

2.1.40. Tekerlek ~ Tegermeş // Toğım / Tegerşik

Eski Türkçe “*daire, çevre, civar*” anlamındaki *tégre* sözcüğünün [> tekre > teker {/re/ > /er/} şeklinde göçüşmesi sonucu oluştuğu düşünülürken *tekerlek* sözcüğü, *Dîvânu Lugâti't-Türk'te tegrek*: “*herhangi bir şeyin halkası*”, ve *tegir*: “*çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan bir nesne*” olmak üzere iki şekil ve anlamda geçmektedir (Atalay, 1986: 594; Gülensoy, 2007: 875).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise *tekrük*: “*yuvarlak, değirmen, müdevver, tekerlek*”, *tekrük*: “*yuvarlak, değirmen*” ve *têgir*:- “*döndürmek, değirmek*” şekilleri verilen sözcük, Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *č(a)karlag ~ č(a)kar(lıg)* “*mit dem Cakra (einem der 32 lakşanas), mit dem Cakra geschmückt || Cakra'lı (32 lakşana'dan biri), Cakra ile süslenmiş; mit Rad, Rad- || tekerlekli, tekerlek ....*” sözcüğü ile aynı kökten geldiği ve /t/ > /ç/ değişimine uğrayarak *çakarlak* <* *çekerlek* şeklinde verildiği tespit edilmiştir (Ünlü, 2013: 1104; Wilkens, 2021: 218).

Tablo 40. Kelime: Tekerlek (KDS, 2007: 632; URL-41, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Tegermeş//Toğım (тегермеш //тоғым) “1. Tekerlek 2. Değirmen taşı” Tegerşik (тегершік) “Arabanın tekeri”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tekerlek “1. Merkezde bulunan, bir eksenin çevresinde dönebilen çember, teker 2. Bu biçimde olan” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde söz konusu sözcük iki şekilde geçmektedir. Kazakistan’ın Kızıl Orda, Kostanay iller ve Semiozer, Jalagaş ilçeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *tegermeş // toğım (тегермеш //тоғым)* sözcüğü için “1. Tekerlek 2. Değirmen taşı” anlamları verilirken Kostanay, Obagan, Aral, Oral ve Rusya’nın Saratav bölgesi ağzlarında kullanılan *tegerşik (тегершік)* sözcüğü için ise “*arabanın tekeri*” anlamı verilmiştir (Tablo 40). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *Орталыққа барғандағы жұмысым арбаның тегермешін жаңарту еді* (Ortalıqqa bargandagı jumısım arbanıñ tegermeşin jañartuw ädi.) “Merkeze gittiğimde yaptığım işaraba tekerleğini yenilemekti.” ve *Ол арбаның тегершігін жөндеп жатыр* (Ol arbanıñ tegerşigin jöndep jatır.) “Arabanın tekerleğini tamir ediyor.” cümleleri ile birlikte verilerek tanıklanmıştır (KDS, 2007: 632). Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır. Sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesindeki karşılığı *döngelek* ve *dirmeniñ döngelek tası* sözcükleridir. Türkçe Sözlük’te ise sözcük *tekerlek*: “1. Merkezde bulunan, bir eksenin çevresinde dönebilen çember, teker; 2. Bu biçimde olan” şeklinde verilmiştir (URL-41, 2024), (Tablo 40).

Ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan sözcüklerin semantik yapısı incelendiğinde anlamlarının eşleştiği görülmektedir. Fonetik açıdan bakıldığında ise sözcüğün kökü iki lehçede de *tegre* kelimesine dayanır. Kazak Türkçesi diyalektolojisinde kullanılan *tekerşik* kelimesinin *teker* sözcüğüne –Şı isimden fiil yapım eki ve –k fiilden isim yapım eki alarak oluştuğunu düşünülmektedir. Sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde ise *teker* sözcüğüne –IA isimden fiil yapım eki ve –k fiilden isim yapım eki gelmesi *iletekerlek* şeklinde olmuştur.

2.1.41. Toynak ~ Toynak

Eski Türkçe *tırnaq* sözcüğü ile eş kökenli olan sözcük, Eski Türkçe ve Eski Uygur Türkçesi kaynaklarında geçmez (Bayat ve Çınar, 2021: 218). Çağatay Türkçesi sözlüğünde *toyak*: “*at tırnağı*”; *tırnaq*, *tırnaq*, *toynağ*, *tuynaq* “*tırnak*”; *toynaq* “*hayvan tırnağı*” olmak üzere farklı şekilde verilen sözcük, Karahanlı Türkçesi eseri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise *tuyaq* biçiminde verilerek “*at tırnağı*, *hayvan tırnağı*, *tuynaq*” anlamında kullanılmıştır (Atalay, 1986: 664; Ünlü, 2013: 1150-1168).

Tablo 41. Kelime: Toynak (KDS, 2007: 639; URL-42, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Тоынақ (тойнақ) “1. Ayakkabının topuğunun renkli metallere ile kaplanması 2. At ve eşeğin tırnağı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Toynak “At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Karakalpakistan yöresi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *toynaq* sözcüğü için “1. Ayakkabının topuğunun renkli metallere ile kaplanması; 2. At ve eşeğin tırnağı” anlamları verilmiştir (KDS 2007: 639). Türkçe Sözlük'te ise Kazak Türkçesi ağızlarındaki şekline eş biçim ve anlamda kullanılarak *toynak*: “*at, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı*” şeklinde verilmiştir (URL-42, 2024), (Tablo 41).

İki lehçe arasındaki fonetik ve semantik yapı incelendiğinde fonetik açıdan farklılık göstermeyen *toynak* sözcüğü semantik açıdan Kazak Türkçesi ağızlarında “*at ve eşek tırnağı*” manasının yanında “*ayakkabının topuğunun renkli metallere ile kaplanması*” anlamını da içermektedir (Tablo 41).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün anlamını karşılamak için Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan *toynak* sözcüğü ile aynı kökten geldiği düşünülen *tuyak* sözcüğü kullanılır. Fakat Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye

Türkçesinde kullanılan *toynak* şeklinin aynı biçim ve manada var olması iki lehçe arasındaki semantik ve fonetik farklılıkları sıfıra indirgemektedir.

2.1.42. Tünek ~ Tünek

Eski Türkçede “*gece, karanlık*” anlamındaki *tün* sözcüğünden meydana gelen *tüne-* fiili *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* “*gecelemek*” anlamında verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 228; Gülensoy, 2007: 946). Eski Uygur Türkçesinde *tünäk* biçiminde kullanılan sözcük “*karanlık yer, hapishane, cezaevi; ikamet yeri, ikametgâh, oturulan yer*” anlamlarında sözlükte yer alır (Wilkens, 2021: 773). Çağatay Türkçesinde *tünek* sözcüğünün varlığına rastlanmamış olsa dahi “*gecelemek, geceyi geçirmek*” anlamındaki *tüne-* eylemi kullanılan sözcükler arasındadır (Ünlü, 2013: 1171). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* ise sözcük *tünek*: “*hapishane, zından*” şeklinde verilmiştir (Atalay, 1986: 671).

Tablo 42. Kelime: Tünek (KDS, 2007: 654; URL-43, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Tünek (түнек) “koyunların geceyi meralarda geçirdikleri yer, koyun yurdu”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tünek “1. Kuş, tavuk, horoz vb.nin üzerinde tünedikleri dal veya sırık. 2. Kuş yuvası. 3. Geceleyecek, yatacak yer, ev” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Atırâu, Mangstaw ve Türkmenistan’ın Mery, Tejen, Küneürgenç, Türkmenbaşı yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *tünek* sözcüğü için “*koyunların geceyimeralarda geçirdikleri yer, koyun yurdu*” anlamı verilmiştir (Tablo 42). Söz konusu sözlükte sözcük *жоғалған қозыларым түнекте жатып калыпты* (Jağalğan quzularım tünekte jatıp kalıptı.) “Kayıp kuzuların tünekte yatıyor.” cümlesi ile verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 654).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *tünek* sözcüğü ağzlardaki anlamı taşımamaktadır. Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde “1. Zifiri karanlık; 2. Dert, sıkıntı, zorluk” anlamında verilmiştir. Buna karşın “1. Gecelemek, 2. Türbede gecelemek, türbede geceleyerek evliyalardan medet ummak” anlamındaki *tüne-* fiili mevcuttur. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *tüne-* fiilinden türetilmiş olan dört adet sözcük bulunmaktadır. Bunlar:

1. *Tüneme*: “geceleme yeri”
2. *Tüneme*: “1. Geceleme, konaklama yeri, 2. Üzerinden bir gece geçmiş, düinden kalan”,

3. *Tünemelde-*: “bir yerde geceleme, konaklamak, yatıya kalmak”
4. *Tünemelet-*: “hayvanları ahıra getirmeden otlakta, yaylada geceletmek”

şeklindedir (Koç vd., 2019: 593).

Bu sözcükler arasında ağızlarda kullanılan “*koyunların geceyi meralarda geçirdikleri yer, koyun yurdu*” anlamındaki *tünek* sözcüğünü ölçünlü dilde *hayvanları ahıra getirmeden otlakta, yaylada geceletmek*” anlamındaki *tünemelet-* sözcüğü karşılanmaktadır (Koç vd., 2019). Aynı kökten gelseler dahi sözcükler arasındaki fonetik farklılıklar açıktır. Bununla birlikte ölçünlü dilde sözcük isim olarak değil fiil olarak kullanılmaktadır. Ölçünlü Türkiye Türkçesi sözlüğünde ise sözcük *tünek*: “1. Kuş, tavuk, horoz vb.nin üzerinde tünedikleri dal veya sırık; 2. Kuş yuvası; 3. Geceleyecek, yatacak yer, ev” şekilde yer alır (URL-43, 2024), (Tablo 42).

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında aynı biçimde kullanılan sözcük semantik olarak Kazak Türkçesi ağızlarında daha çok küçükbaş hayvan kategorisindeki koyun için kullanılmaktayken Türkiye Türkçesinde daha çok kanatlı hayvanlar için (kuş, tavuk, hindi) kullanılmaktadır.

2.1.43. Yaba ~ Jaba

Orta Türkçe dönemi eserlerinden olan *Dîvânü Lugati't-Türk*'te *yaba*: “yaş veya ıslak olan herhangi bir şey” şeklinde verilen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *yapalak*: “*yaba ile harman savurma, kürek*” şeklinde geçmektedir (Gülensoy, 2007: 1021; Ünlü, 2013: 1230). Sözcük, Eski Oğuz Türkçesi ve Eski Kıpçak Türkçesinde “*yaba*” anlamında *yaba* biçiminde kullanılmaktadır (Eren, 1999: 437).

Çağdaş Türk lehçelerinden Çuvaşçada *yupa*; Azerbaycan Türkçesinde *yaba*; Türkmen Türkçesinde *yāba ve yābak*; Türkiye Türkçesinde ise *yaba* şekillerinde aktif olan sözcüğün <* ya- “yaymak” +-b+a şeklinde olduğu düşünülmektedir (Eren, 1999: 437; Gülensoy, 2007: 1021).

Tablo 43. Kelime: Yaba (KDS, 2007: 248; URL-44, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Jaba (жаба) “Yaba”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Yaba “Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı.” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan *yaba* sözcüğü Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan’ın Türkmenbaşı, Karaboğaz, Balkanabat, Aşkabat, Taşoğuz ve Küneürgeç yöreleri ile Karakalpakistan ve Özbekistan’ın Tamdı bölgeleri ağızlarında *Jaba* biçiminde verilmiştir (Tablo 43). Sözlükte sözcük *uon*

шөмелейге жабә керек бол тұрыпты (Şöp şömeleyge jaba kerek bol turıptı) “Çimenler sanki bir dirgene ihtiyaç duyuyormuş gibi duruyordu.” cümlesi ile verilerek tanımlanmıştır (KDS, 2007: 248). Ölçünlü Kazak Türkçesinde söz konusu sözcüğün anlamını karşılamak için *ayır* ve *aşa* kelimeleri kullanılmaktadır.

Sözcüğün fonetik yapısı incelendiğinde Türkiye Türkçesine kıyasla, Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan sözcük başı /y/ ünsüzünün /j/ ünsüzüne dönüşerek yaba > jaba şeklinde bir değişim gösterdiği görülmektedir. İncelenilen sözcükler arasında anlam farklılığı bulunmamaktadır.

2.1.44. Yarın ~ Jarın

Eski Türkçede “*yarın, ertesi gün*” anlamında kullanılan *yarın* sözcüğü *Irk Bitik*’te *yarın kiçe* şeklinde ikileme olarak geçmekte olup “*gündüz gece*” manasında kullanılmaktadır. Böylelikle sözcüğün Eski Türkçede “*gündüz*” anlamı içerdiği görülmektedir (Erdal, 1977: 88; Bayat ve Çınar, 2020: 254). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde “*yarın, sabah, gündüz, sabahleyin, sabahları, gündüzün*” manalarında kullanılmakta olup Eski Türkçedeki biçimini devam ettirmektedir (Wilkins, 2021: 868). Çağatay Türkçesinde ise “*ertesi gün*” manasını koruyan kelime *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te aynı anlamda “*yarın*” şeklinde verilmiştir (Atalay, 1986: 750; Ünlü, 2013: 1234).

Tablo 44. Kelime: Yarın (KDS, 2007: 270; URL-45, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Jarın (жарын) “Seneye, gelecek yıl”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Yarın “1. Bugünden sonra gelecek ilk gün; ferda 2. Gelecek, ilerideki zaman 3. (ya’rın) Bugünden sonra gelecek ilk gün içinde” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektolji sözlüğünde Kazakistan’ın Oral, Çapayev, Zhypity, Aktöpe, Oyıl, Irgız, Şalkar, Karabulak, Kızılorda, Aral, Esbol; Özbekistan’ın Karakalpakistan, Moynak yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *jarın (жарын)* sözcüğü için “*seneye, gelecek yıl*” anlamı verilmiştir (Tablo 44). Sözlükte kelime *бұдай да бітік өседі, еккен тарың жарынғы* (Buday da bitik ösedі, ekken tarıñ jarıngı.) “Buğday da iyi büyüyecek, gelecek yıl darı ekeceğiz.” ve *өзіңе сол уақытта қиын болар, жыл шығып бір тай өгіздің жарың ұстан* (Özine sol waqıtta qıın bolar, jıl şıǵıp bir tay ögizdin jarın ustap.) “O zamanlar gelecek yıl bir Tayland boğasını beslemek sizin için zor olabilir.” cümleleri ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 270).

Kazak Türkçesi ağızlarında var olan sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde “bir sonraki yıl” manasını *keler jil* veya *kelesi jılı* ifadesi vermektedir. Eski Türkçedeki *yarın* “*ertesi gün*” manası için ise *erten*, *ertengi kün*, *keleşek* sözcükleri kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük’te sözcük “1. Bugünden sonra gelecek ilk gün; ferda; 2. Gelecek, ilerideki zaman; 3. (ya’rın) Bugünden sonra gelecek ilk gün içinde” (Tablo 44) anlamlarını içermekte ve günlük yaşantıda aktif olarak kullanılmaktadır (URL-45, 2024).

İki lehçe arasındaki semantik yapısı karşılaştırıldığında sözcüğün gelecek bir zamanı ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Kazak Türkçesi ağızlarında gelecek ifadesi bir yıl sonrası için kullanılırken ölçünlü Türkiye Türkçesinde yirmi dört saat sonrası için kullanılmaktadır. Sözcüğün Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki semantik yapısını koruduğu gözlenmekteyken Kazak Türkçesi ağızlarında anlam değişimine uğrayarak daha uzun bir süre sonrası için kullanıldığı görülmektedir. İki lehçe arasındaki fonetik yapıya baktığımızda ise Kazak Türkçesi fonetik yapısına uygun olarak sözcük başı /y/ konsonantının /j/ konsonantına dönüşerek *yarın* > *jarın* şeklinde değişim gösterdiği gözlemlenmektedir.

İncelenen sözcüğün ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki varlığı lehçeler arasındaki ortak söz çeşitliliğinin tespitinde aktif rol oynamaktadır.

2.1.45. Yaşıt ~ Jasıt

Eski Türkçede *yaş* sözcüğünün üzerine –(ı)t isimden isim yapım ekinin gelmesi ile oluşan *yaşıt* sözcüğü tarihî Türk lehçelerinde kullanılmamaktadır (Gülensoy vd., 2007: 1085). Türkçe Sözlük’te “*aynı yaşta olan kimselerden her biri; emsal*” manasında verilen *yaşıt* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde ise *yaşid* şeklindedir (Ercilasun vd., 1991; URL-46, 2024) .

Tablo 45. Kelime: Yaşıt (KDS, 2007: 272; URL-46, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Jasıt (жасыт) “Akran, yaşıt”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Yaşıt “Aynı yaşta olan kimselerden her biri; emsal” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *jasıt* biçiminde verilen sözcüğün Moğolistan ve Kazakistan’ın Koşağaş bölgesinde konuşulmakta olan Kazak Türkçesi ağızlarında “*akran, yaşıt*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Tablo 45). Sözcük adı geçen sözlükte *сен екеуің жасыт шығарсыңдар деймін* (Sen ekewiñ jasıt şığarsıñdar

deymin.) “Sanırım siz aynı yaştasınız.” cümlesi ile verilerek anlamı tanıklanmıştır (KDS, 2007: 272). Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan *jasıt* sözcüğünün anlamı Kazak Türkçesi sözlüğünde *jasıtı*, *qurdas*, *qurbı* sözcükleri ile karşılanmıştır.

Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan *jasıt* sözcüğü semantik ve fonetik açıdan Türkiye Türkçesindeki *yaşıt* sözcüğü ile örtüşmektedir. Semantik açıdan iki lehçede aynı manayı karşılayan sözcük, fonetik açıdan Kazak Türkçesi fonetik özelliklerinden biri olan Türkiye Türkçesi /y/ sesinin Kazak Türkçesi /j/ sesine karşılık gelmesi ile yaşıt > jasıt biçiminde değişim göstermiştir. Sözcükte /y/ > /j/ ses değişiminin yanı sıra yine Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan /ş/ > /s/ ses değişimide mevcuttur (KTA. jasıt > TT. yaşıt).

2.1.46. Yatak ~ Jataq

Eski Türkçede “1. Yatmak, uzanmak; 2. Belli bir vaziyet almak” anlamlarındaki *yat-* fiilinden gelen *yatak* sözcüğü, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *yatağ*: “*döşek, yatak; ölüm yatağı; hırsız ve haşare merkezi*” ve *yataq*: “*yatak,*” olmak üzere iki biçimde verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 256; Ünlü, 2013: 1240). Bununla birlikte Çağatay Türkçesinde “*sel, sel suyu*” anlamlarında kullanılan *yatağan* sözcüğü de mevcuttur (Ünlü, 2013: 1240).

Sözcük Çağdaş Türk lehçelerinde “*döşek*” manasında Azerbaycan Türkçesinde *yatağ*, Kazak Türkçesinde *jatak*, Türkiye, Başkurt, Tatar, Uygur Türkçelerinde ise *yatak* şekillerinde aktif olarak kullanılırken Azerbaycan Türkçesinde “*suyolu*” anlamında *yatağ*, Türkiye Türkçesinde ise “*ırmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer, akak, mecra*” *yatak* biçimleride kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 974; URL- 47, 2024), (Tablo 46).

Tablo 46. Kelime: Yatak (KDS, 2007: 272; URL-47, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Jataq (жатақ) “Su altında, su yeri”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Yatak “Irmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer, akak, mecra” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Mangystav ve Atırav yörelerinde kullanıldığı belirtilen “*su altında, suyeri*” anlamındaki *jataq* sözcüğü (Tablo 46) *шөп судың жатағына шықпайды, айналасына шығаты* (Şöp suwdıh jatağına şıkpaydı, aynalıısına şıgaty.) “Su yatağında ot yetişmez, çevresinde yetişir.” cümlesi ile verilerek tanıklanmıştır (KDS, 2007: 272).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözlüğünde sözcük, ağızlardaki anlamından farklı olarak “*hayvanı olmadan yaylaya çıkamayan, kışlakta kalan köylü*” anlamında verilmiş olup “*yataktan çıkmak istememek*” anlamında *жатақ болу* şeklinde de verilmiştir (Koç vd., 2019: 176). Ölçünlü dildeki *jataq* sözcüğünün Kazak Türkçesi ağızlarındaki *jataq* sözcüğü ile sesteş olduğu aşıkârdır. Böylelikle kelimenin ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Kazak Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde ortak olarak kullanılan sözcüğün iki lehçe arasındaki fonetik yapısına değinildiğimizde sözcük, Kazak Türkçesi fonetik yapısına uygun olarak sözcük başı /y/ > /j/ değişimine uğramıştır. Semantik açıdan bir farklılık gözlemlenemeyen sözcük iki lehçede de aynı manada kullanılmaktadır.

2.1.47. Yumruk ~ Jumırıq

Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde “*yumruk*” anlamında verilen *yudruk* sözcüğü, Çağatay Türkçesinde *yumruk* biçiminde “*yumruk, elin yumulmuş biçimi, tokat*” anlamında kullanılmaktadır (Ünlü, 2013: 1262; Wilkens, 2021: 917).

Çağdaş Türk Lehçelerinden ise sözcük Azerbaycan Türkçesinde *yumrug*, Başkurt Türkçesinde *yozrok*, Tatar Türkçesinde *yodruk*, Türkmen Türkçesinde *yumruk*, Türkiye Türkçesinde *yumruk* (Tablo 47) şekillerinde kullanımına devam ettirmektedir (Ercilasun vd., 1991: 998).

Tablo 47. Kelime: Yumruk (KDS, 2007: 298; URL-48, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Jumırıq (жұмырық) “Yumruk”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Yumruk “1.Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim 2. Elin bu biçimiyle yapılan vuruş; sumsuk, panç” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde Eski Türkçe *yudruk* sözcüğü ile aynı kökten geldiği düşünülen *judruk* sözcüğü aktif olarak kullanılırken Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Atrav, Mangstaw, Esbol, Pavlodar, lebyaji, Kızıl Tu ve Kökşetav yörelerinde yaşadığı belirtilen *jumırıq (жұмырық)* biçimi için “*yumruk*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 298), (Tablo 47).

Sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmakta olan *yudruk* sözcüğü ile aynı kökten gelse dahi Türkiye Türkçesi ile fonetik yapısı neredeyse aynı olan *jumırıq* sözcüğünün ağızlarda yaşıyor olması iki lehçe arasındaki fonetik farklılıkları en aza indirmektedir. Ölçünlü Kazak Türkçesinde “*yummak, sıkmak; ses çıkarmamak, cevap*

vermemek; gözünü kapamak; görmezden gelmek, görmemiş gibi davranmak; hayata gözlerini yummak” anlamlarındaki *jum-* fiili aktif olarak kullanılmakta ve bu fiilden türeyen *jumuk*: “*yumuk*”, *jumul*: “*yumulmak, kapanmak; grup şeklinde arzu ve istekte bulunmak*” gibi birçok sözcük bulunmaktadır. Buna rağmen sözcüğün *jumırıq* biçimi aktif değildir (Koç vd., 2019: 197-198).

Sözcüğün ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızları arasındaki semantik ve fonetik yapısı incelendiğinde semantik açıdan Türkiye Türkçesi ile aynı anlamda kullanılan *jumırıq* sözcüğü Kazak Türkçesi fonetik yapısına uygun olarak, Türkiye Türkçesi sözcük başı /y/ sesinin Kazak Türkçesi /j/ sesine denk geldiği görülür. Aynı zamanda sözcük, sözcük içi /m/ ve /r/ sesleri arasına kalın /ı/ sesini getirerek bünyesine dâhil etmiştir.

2.2. Arapça Kökenli Sözcükler

2.2.1. Ahlak ~ Axlah

Sözcük, Arapça “*yaratma*” anlamındaki *hulû/hulûk* خلق sözcüğünün çoğulu olan “*insanın yaratılışından gelen kökleşmiş tabiatı*” manasındaki *ahlak* أخلاق kelimesinden Türkçeye yerleşmiştir (Koca, 2016: 124). Sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde *ahlāk*: “*yaratılış, ahlak*” şeklindedir (Ünlü, 2013: 21). Çağdaş Türk lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinde *ählag*, Kırgız Türkçesinde *tıñşör adep adep-ahlak*, Başkurt Türkçesinde *ahlāk*, Türkmen Türkçesinde *ahlāk*, Özbek Türkçesinde *ahlāk ürf-ädät*, Tatar Türkçesinde *ahlak*, Uygur Türkçesinde *ählak*, Türkiye Türkçesinde ise *ahlak* biçimlerinde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 8).

Tablo 48. Kelime: Ahlak (KDS, 2007: 96; URL-49, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Axlah (Ахлақ) “Her topluma özgü insanların bir dizi davranış normu, davranış”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Ahlak “1. Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, aktöre, sağtöre; 2.Huylar” (TS)

Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamakta olup sözcüğün anlamını karşılamak üzere *sana-sezım parasat* ifadesi aktif bir şekilde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 8). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin Halk Cumhuriyeti bölgesi Kazak Türkçesi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *axlah* (ахлақ) sözcüğü için “*her topluma özgü insanların bir dizi davranış normu, davranış*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 96), (Tablo 48).

Sözcüğün Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde aktifliği göz önünde bulundurulduğunda fonetik ve semantik açıdan birbirini tamamlayan sözcükler olduğu ve iki lehçenin ortak söz varlığına katkı sağladığı görülmektedir.

2.2.2. Beden ~ Beden

Arapçadan Türkçeye yerleşmiş olan *beden* sözcüğü Çağatay Türkçesinde “*gövde, beden, vücud*” anlamında kullanılmıştır (Ünlü, 2013: 113). Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan, Uygur, Özbek Türkçelerinde *bädän*; Kırgız, Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde *beden* biçiminde kullanımı mevcuttur (Ercilasun vd., 1991: 58).

Tablo 49. Kelime: Beden (KDS, 2007: 159; URL-50, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Beden (беден) “Endam, gövde, cüsse, vücut, beden “
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Beden “1. İnsan ve hayvan vücudunda baş, kol ve bacak dışında kalan bölüm, gövde” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan’ın Türkmenbaşı, Aşkabat, Daşoğuz, Marı; Kazakistan’ın Aktöpe ve Irgız yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *beden (беден)* sözcüğüne “*endam, gövde, cüsse, vücut, beden*” manası verilmiştir (Tablo 49). Sözcük adı geçen sözlükte *шофердің жанында отырған және бір немістің беденді байқады да , көзден атып жіберді* (Soferdin yanında oturan jäne bir nemistin bedendi bayqadı da , közden atıp jiberdi.) “Şoförün yanında oturan bir Alman bedeni fark etti ve onu gözünden vurdu.” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 159). Sözcüğün anlamı ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *müsin, tuğla* ve *beyne* sözcükleri ile verilmiştir.

Sözcük semantik ve fonetik açıdan iki lehçede de aynı biçim ve manada kullanılmakta olup iki lehçenin anlaşılabilirliğine katkı sağlamaktadır.

2.2.3. Bina ~ Bina

Arapçadan alıntı olan sözcüğün kökü Arapça *bny* şekline dayanmaktadır. Karahanlı döneminde Edip Ahmet tarafından yazılan *Atebetü'l-Hakâyık* adlı eserde ilk kez karşılaşılan sözcüğe, Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *binā (A)*: “1. *Bina, ev, yapı, yapma, kurma, eser, 2. Yapma, kurma.*” şeklinde yer verilmiştir (Üşenmez, 2006: 159). Çağatay Türkçesi sözlüğünde “*bina, yapı*” anlamında verilen kelime, Çağdaş Türk lehçelerinde de kullanılmaya devam etmektedir (Ünlü, 2013: 147).

Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde *bina*; Başkurt, Uygur ve Tatar Türkçelerinde *bina*; Özbek Türkçesinde ise *biná* biçimlerinde aktif şekilde kullanılan

sözcük Türkiye Türkçesinde “*yapı*” anlamını taşımaktadır (Ercilasun vd., 1991: 70; URL-51, 2024), (Tablo 50). İncelediğimiz kelimenin birçok lehçede kullanımı olmasına karşın ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde bulunmamaktadır.

Tablo 50. Kelime: Bina (KDS, 2007: 169; URL-51, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Bina (Бина) “Kocaman ev; bina”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Bina “Yapı” (TS)

Sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *bina* (Бина) biçiminde maddelenmiş ve Çin’deki Kazak Türkçesi ağızlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözlükte sözcük için “*kocaman ev; bina*” anlamı verilmiş olup (Tablo 50) *біздің үй бес қабатты бинада тұрады* (Bizдің üy bes qabattı binada turadı.) “Evimiz beş katlı bir binada.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 169). Sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesinde anlamını karşılayan kelime *ğimarat* sözcüğüdür.

Sözcüğün Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan ortak sözcükler arasına dâhil edilmesi uygun görülmektedir.

2.2.4. Burhan ~ Burhan

Arapçada “*kanıt, delil*” anlamına gelen *burhan* sözcüğü, Eski Uygur Türkçesinde “*buda*” anlamındadır (Wilkens, 2021: 200). Karahanlı Türkçesi sözlüğünde ise *burhan* biçimindeki sözcük için “*put*” ve “*dikili taş*” olmak üzere iki farklı anlam verilmiştir (Üşenmez, 2006: 169).

Tablo 51. Kelime: Burhan (KDS, 2007: 189; URL-52, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Burhan (Бұрхан) ¹ “Kanıt, delil, sebep”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Burhan “Kanıt; belgit” (TS)

Türkçe Sözlük’te *burhan*: “*kanıt; belgit*” (URL-52, 2024), (Tablo 51) şeklinde verilen sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *burhan* (Бұрхан) biçiminde verilmiştir. Adı geçen eserde sözcüğün Çin’de konuşulmakta olan Kazak Türkçesi ağızlarında “*kanıt, delil, sebep*” anlamı taşıdığı belirtilmiştir (KDS, 2007: 189), (Tablo 51). Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olmasına karşın ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Sözcüğün anlamını karşılamak üzere *dəlil, ayğaq, sebep* sözcükleri kullanılmaktadır. Sözcüğün semantik ve fonetik yapısında farklılık gözlemlenmemiştir.

2.2.5. Çorap ~ Jorap

Arapça soylu olan sözcüğe Eski Uygur, Karahanlı, Kıpçak ve Çağatay Türkçeleri sözlüklerinde yer verilmemiştir. Çağdaş Türk lehçelerinden ise Azerbaycan Türkçesinde *corab*, Türkmen Türkçesinde *corāp* biçimlerinde kullanılan sözcük, Türkçe Sözlük'te *çorap*: “*pamuk, yün vb.nden örülen, ayağa giyilen giyecek*” şeklinde geçmektedir (Ercilasun vd., 1991; URL-53, 2024) (Tablo 52).

Tablo 52. Kelime: Çorap (KDS, 2007: 293; URL-53, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Jorap (Жоран) “çorap, yün çorap”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Çorap “Pamuk, yün vb.nden örülen, ayağa giyilen giyecek” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan'ın Aşkabat, Küneürgenç, Daşoğuz ve Mary bölgeleri ile Özbekistan'ın Karakapakistan yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *jorap (Жоран)* sözcüğü için “*çorap, yün çorap*” (Tablo 52) anlamı verilmiştir. Sözcük sözlükte *Жүннен балаларга жорап қолғап тоқылады* (Jünnen balalarga jorap qolğap toqıladı.) “Çocuklara yünden jorap, eldiven örülür.” cümlesi ile örneklendirilmiştir. Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan sözcüğün anlamını *şulık, baypak, uyık* sözcükleri vermektedir (KDS, 2007: 293).

Kazak Türkçesi ağzlarındaki sözcük semantik anlamda Türkiye Türkçesi ile aynı manayı taşımaktadır. Fonetik açıdan ise Kazak Türkçesi ağzlarında kelimenin ilk harfi /j/ konsonantı iken Türkiye Türkçesinde /ç/ konsonantı kullanılmaktadır. Bu farklılıklar sözcüğün yapısını değiştirmedeği için sözcükler birbirine eş sayılabilmektedir.

2.2.6. Çuval ~ Juwal

Arapçadan Türkçeye girmiş olan kelime tarihî Türk lehçelerinden Eski Uygur Türkçesinde “*çuval, torba*” anlamlarında *cuval* biçiminde kullanılmaktadır (Wilkins, 2021: 241). Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *çuval/şuval* olmak üzere iki biçimde verilen sözcük günümüzde ise Türkmen, Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde *çuval* biçiminde kullanılmaktadır. Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır (Ercilasun vd., 1991: 139; Toparlı vd., 2007:54).

Tablo 53. Kelime: Çuval (KDS, 2007:296; URL-54, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Juwal (жуал) “Harar”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Çuval “1. Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba. 2. Bu torbanın alabileceği miktarda olan.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin’de kullanılmakta olan Kazak ağızlarında yaşadığı belirtilen *juwal* (жувал) sözcüğü için “*harar*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 296), (Tablo 53). Ölçünlü dilde sözlüğün anlamı *qanar* ve *dağar* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Türkçe Sözlük’te “1. Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba; 2. Bu torbanın alabileceği miktarda olan.” (Tablo 53), (URL-54, 2024) manalarını verilen *çuval* sözcüğünün ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarındaki semantik uyumuna bakıldığında Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesindeki “*çuval*” nesnesinin daha büyük hali olan “*harar*” anlamı taşıması iki lehçede sözcüklerin aynı nesneyi ifade ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda sözcükler fonetik açıdan birbiriyle uyumludur. İki lehçe arasında sadece tek harf değişikliği görülmektedir. Kazak Türkçesinde sözcüğün ilk harfi /j/ iken Türkiye Türkçesinde /ç/ şeklindedir. Türkçe ses değişimine elverişli olan bu durum sözcüğün iki lehçede kullanımının olduğunu göstermektedir.

2.2.7. Dakika ~ Daqqa

Sözcük Arapça “*parça, parçacık; narinlik, incelik; karışık; kompleks; incelik, teday, tafsilat; dakika...*” anlamlarındaki *daķika(t)* دقیقه biçiminden Türkçeye yerleşmiştir (Mutçalı, 1995: 274). Tarihî Türk lehçelerindeki yeri incelendiğinde Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde varlığı bulunmamaktadır. Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise aynı kökten geldiği düşünülen *daķıķ (<A)*: “*ince, dakik, hassas, ölçülü davranan kimse*” şekline yer verilir (Ünlü, 2013: 270).

Kıpçak Türkçesi eseri olan *Gülistan Tercümesi*’nde *daķika* şeklinde “*incelik*” manasında kullanılan sözcük, Çağdaş Türk lehçelerinde ise “*bir saatlik zamanın altmışta biri.*” manasında Azerbaycan Türkçesinde *dāğīgā*, Özbek Türkçesinde *dāķika*, Uygur Türkçesinde *dāķika* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd.,1991: 144; Toparlı vd., 2007: 55) .

Tablo 54. Kelime: Dakika (KDS, 2007: 210; URL-55, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Daqqa (даққа) “Dakika”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Dakika “1. Bir saatlik zamanın altmışta biri. 2. An, zaman”

Sözcük Türkçe Sözlük’te *dakika*: “1. Bir saatlik zamanın altmışta biri; 2. An” şeklinde verilmiştir (URL-55, 2024), (Tablo 54). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde ise İran ve Afganistan coğrafyaları ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş olup

daqqa (*daqqqa*) biçimi ve “*dakika*” manası verilmiştir (KDS, 2007: 210), (Tablo 54). Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcük kullanılmamakta ve anlamı *minuwt* kelimesi ile verilmektedir.

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında yaşamakta olan sözcük fonetik açıdan Kazak Türkçesi ağızlarında sözcük içi /i/ ünlüsünü yitirerek *daqqa* şeklindedir. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde sözcüğün *dakika* biçimi kullanılmaktadır. İki lehçedeki bu fonetik fark sözcüğün semantik yapısını bozmamaktadır. Bununla birlikte Türkiye Türkçesi konuşma dilinde sözcük daha çok *dakka* biçiminde sözcük içi /i/ ünlüsü yutulmuş olarak kullanılır.

2.2.8. Hala ~ Qala

Arapçada *Xāla* (ت) خالة biçiminde kullanılan sözcük “*teyze*” anlamına gelmektedir (Düzgün, 2020: 120). Sözcük Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde kullanılmazken Çağatay Türkçesi sözlüğünde *hāla* <A: “*babanın kız kardeşi*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 427). Çağdaş Türk lehçelerinden sadece Türkiye Türkçesinde *hala* “*babanın kız kardeşi, bibi*” (URL-56, 2024), (Tablo 55) şeklinde kullanılmaya devam eden sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır.

Tablo 55. Kelime: Hala (KDS, 2007: 400; URL-56, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qala (Қала) “Babasının Kardeşi”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Hala “Babanın kız kardeşi, bibi.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Çimkent ve Türkistan yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen “*babasının kardeşi*” anlamındaki *qala* (қала), (Tablo 55) sözcüğü *демалыс күні қаламды ұзатқалы жатырмыз* (Demalis küni qalamdı uzatqalı jatırımız.) “İzin gününde halamı evlendireceğiz.” cümlesi ile verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 400). Ölçünlü Kazak Türkçesinde bir isim iki fiil olmak üzere üç adet *qala* sözcüğü kullanılmaktadır.

Bunlar:

1. *Qala*: “Şehir, kent”
2. *Qala-*: “Örmek”
3. *Qala-*: “1. İstemek, arzu etmek; 2 Doğru bulmak, uygun bulmak, beğenmek”

sözcükleridir (Koç vd., 2019: 300).

Verilen sözcüklerin Kazak Türkçesi ağızlarındaki “*babanın kız kardeşi*” manasındaki *qala* sözcüğü ile semantik yapıdan uyuşmadığı açıktır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesi ağızlarındaki *qala* sözcüğünü karşılamak üzere *apke*, *akenin karındası* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır.

Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde semantik ve fonetik açıdan uyum sağlamaktadır. Sözcükte kelime başı /k/ > /h/ değişimi görülürken kelimenin diğer üyelerinde herhangi bir ses değişimine rastlanmamaktadır.

2.2.9. Hediye ~ Ədiya

Arapça *hadiya(t)* هَدِيَّة (Düzgün, 2020: 125) kelimesinden dilimize girmiş olan sözcük, Eski Uygur Türkçesinde kullanılmamaktadır. Karahanlı Dönemi eseri olan *Atebetü'l-Hakâyık*'da sözcük, “*kabül kılsa tañ yoq bu az hedyeni (kabul kısa tañ (acip değil) bu az hediye)*” cümlesi ile verilmiştir (Çakmak, 2019: 152). Çağatay Türkçesi sözlüğünde sözcüğün *hediye* (<A) ve *hediye* (<A) biçimlerinin yanı sıra “*değerli ve pahalı bir şey,*” anlamındaki *hedy* biçimide verilmiştir (Ünlü 2013: 457).

Çağdaş Türk lehçelerinden ise Azerbaycan Türkçesinde *hədiyyə*; Başkurt, Tatar ve Uygur Türkçelerinde *hədiyä*, Özbek Türkçesinde ise *hədyä* biçimlerinde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 330).

Tablo 56. Kelime: Hediye (KDS, 2007: 106; URL-57, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Ədiya (Әдия) “Giysi şeklinde bir hediye”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Hediye “Armağan” (TS)

Türkiye Türkçesinde *hediye*: “*armağan*” (URL-57, 2024), (Tablo 56) şeklinde aktif olarak kullanılan sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde yer almamaktadır. Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Orenburg yöresi ağızlarında kullanıldığı belirtilen “*giysi şeklinde bir hediye*” manasındaki *ədiya* (әдия) sözcüğü (Tablo 56) *әдия сыйлықтарынан басқа қара атанды да мінім етіпті* (ədiya sıylıqtarınan basqa qara atandı da minit etipti.) “Hediyelerin dışında kara deveyi de kusurlu bulmuş.” cümlesi ile birlikte verilmiştir (KDS, 2007: 106). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *hediye* anlamı *sıylık*, *sıy-sıyapat*, *tartuw- taralgı* ve *bağa* sözcükleri ile sağlanmaktadır.

Sözcüğün İki lehçe arasındaki fonetik yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında sözcük başı /h/ sesinin düştüğü ve Arapça orijinal halinde olduğu gibi son ünlüsünün kalın /a/ sesi ile bittiği görülür. Semantik değeri incelendiğinde Türkiye

Türkçesinde *hediye* sözcüğü bütün nesnelere kapsamaktadır. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *hediye* sözcüğü yalnız giysi türünü nitelemektedir.

İki lehçede küçük anlam ve ses değişimlerine rastlansa dahi sözcüğün aynı kökten geldiği ve birbirini karşılar nitelikte olduğu aşikârdır. Bu sebeple sözcüğün ortak değerler içerisine alınması uygun görülmüştür.

2.2.10. Hendek ~ Əngək / Kəndək

Arapça *ħandak* خندق biçiminden gelen *hendek* (Düzgün, 2020: 125) sözcüğü Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi sözlüklerinde yer almamaktadır. Çağatay Türkçesi sözlüğünde *hendek* (<F) biçiminde verilen sözcük “*hendek, çukur, etrafı çevrili kale*” anlamlarındadır (Ünlü, 2013: 462).

Çağdaş Türk lehçelerinden olan Uygur ve Azerbaycan Türkçelerinde *händäk*; Kırgız Türkçesinde *kandek*, Özbek Türkçesinde *handak* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 332). Sözcük Türkiye Türkçesinde ise *hendek*: “*geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur*” şeklinde aktifliğini korumaktadır (URL-58, 2024), (Tablo 57).

Tablo 57. Kelime: Hendek (KDS, 2007: 119-320; URL-58, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Əngək (Əңгек) “Çukur, içi boş yer” Kəndək (кəндək) “Çukur yer, hendek”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Hendek “Geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde sözcük iki biçimde verilmiştir.

1. Kazakistan’ın Almatı ve Keren bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen “*çukur, içi boş yer*” anlamlarındaki *əngək* (əңгек);

2. Kazakistan’ın Şelek, Almatı; Özbekistan’ın Karakalpakistan; Türkmenistan’ın Daşoğuz, Türkmenbaşı ve Marı yörelerinde kullanıldığı belirtilen “*çukur yeri derin zemin*” anlamındaki *kəndək* (кəндək) biçimleridir (Tablo 57).

Verilen bu iki biçim *қозы бір кендекке түсіп кетіп, үйелеп қапты* (Qozı bir kendeğe tüsip ketir, üyelep qaptı.) “Kuzu bir hendeğin içine düştü ve yığıldı.” ve *су тасығанда, әңгек жерге су толады* (Suw tasıganda, əngək jerge suw toladı.) “Su taşırken, hendek yere su doldu.” cümleleri ile birlikte verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 119-327). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün anlamı için ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *op* kelimesi verilmiştir (Bayniyazov vd., 2019: 254).

Ele aldığımız sözcüğün semantik değeri incelendiğinde iki lehçede de aynı manada kullanıldığı görülür. Fonetik açıdan ise Kazak Türkçesi ağızlarında sözcük başı /h/ sesinin /k/ sesine dönüştüğü (TT. hendek > KTA. kende), bir diğer varyasyon olan aᅇgek sözcüğünde ise sözcük başı /h/ sesinin düştüğü, /n/ sesinin nazallaştığı ve sözcük içi /d/ sesinin ise /g/ sesine dönüştüğü görülmektedir (TT. hendek > KTA. aᅇgek).

Böylelikle sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde aktif olarak kullanıldığı tespit edilmiş ve incelenmiştir.

2.2.11. Hürriyet ~ Üriyat

Kökü Arapça ᅇrr köküne dayandırılan ve *ᅇurriyya(t)* حُرِّيَّة (Düzgün, 2020: 131) kelimesinden dilimize giren *ᅇurriyet* sözcüğü Tarihî Türk Lehçeleri sözlüklerinden Uygur, Kıpçak, Çağatay, Karahanlı sözlüklerinde yer almamaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinden ise Azerbaycan Türkçesinde *ᅇurriyyät*; Başkurt ve Tatar Türkçelerinde *ᅇörriyät*; Uygur ve Özbek Türkçelerinde *ᅇurriyät* (Ercilasun vd., 1991: 354) biçimlerinde kullanılmaktadır.

Tablo 58. Kelime: Hürriyet (KDS, 2007:672; URL-59, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Üriyat (үрият) “Özgürlük”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Hürriyet “Özgürlük” (TS)

Türkçe Sözlük’te *ᅇurriyet*: “özgürlük” (URL-59, 2024) şeklinde verilen sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *üriyat* (үрият): “özgürlük” şeklinde verilmiş olup Kazakistan’ın Çimkent ve Tülkibas yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilmiştir (Tablo 58). Adı geçen sözlükte sözcük *ᅇейсембай үрият болған соң, бұл жерден қалиманы қуып жіберді* (Beysembay üriyat bolğan son, bul jerden kalimanı quwıp jiberdi.) “Perşembe günü hürriyetten sonra, bu yerden halifeyi kovdu.” cümlesi ile verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 672). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün anlamı *bostandık* ve *erkindik* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Sözcüğün Kazak ve Türkiye Türkçelerindeki semantik değeri incelendiğinde iki lehçede de aynı manayı içerdiği görülmektedir. Fonetik açıdan ise Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün kelime başı /h/ ünlüsünü yitirdiği ve orijinalinde olduğu gibi sözcüğün son ünlü sesinin kalın /a/ şeklinde olduğu gözlemlenmiştir.

Sözcükler arasında küçük ses değişimleri olsa dahi sözcüğün köken olarak aynı ve birbirine eş sözcükler olmasından dolayı kelimenin ortak değerler içerisinde alınması uygun görülmüştür.

2.2.12. Keten ~Kətən

Arapçadan dilimize girmiş olan *keten* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde kullanılmamaktadır. Sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde *keten* (>A): “*keten krş. ke(t)tān, kendir*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 615). Kıpçak Türkçesi eseri olan *Codex Cumanicus*’ ta ise *ketan-i xam*: “*işlenmemiş keten*” şeklinde verilen sözcük, Eski Oğuz Türkçesinde “*tohumu yağ yapımında, gövdesi dokumacılıkta kullanılan mavi çiçekli otsu bir bitki*” anlamı taşıyarak *ketān* biçiminde verilmiştir (Turan, 2001: 148; Quliyev, 2018: 141).

Çağdaş Türk lehçelerinden ise Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Türkiye Türkçelerinde kullanılmakta olup ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımda değildir. *Dîvânu lugâti't-Türk*'te *keten*: “*zahmet, sıkıntı*” şeklinde yer alan kelime Eski Türkçe bir sözcük olup Arapça kökenli olan *keten* sözcüğü ile karıştırılmamalıdır (Atalay, 1986: 263).

Tablo 59. Kelime: Keten (KDS: 330; URL-60, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Kətən (кәтән) “Kalın, yumuşak kumaş”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Keten “1. Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokumacılıkta kullanılan bir bitki (<i>Linum usitatissimum</i>). 2. Bu bitkinin liflerinden yapılmış (dokuma vb.)” (TS)

Türkçe Sözlük'te “1. Ketengillerden, çiçekleri mavi renkte ve beş taç yapraklı, lifleri dokumacılıkta kullanılan bir bitki (*Linum usitatissimum*). 2. Bu bitkinin liflerinden yapılmış (dokuma vb.)” manasında verilen *keten* sözcüğü Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *keten*: “*kalın, yumuşak kumaş*” şeklinde verilmiş olup Afganistan ve İran coğrafyaları ağzlarında kullanıldığı belirtilmiştir (KDS, 2007: 330), (Tablo 59). Sözcüğün anlamı ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *zıgır* sözcüğü ile verilmiştir.

Fonetik ve semantik bağlamda incelendiğinde sözcüğün Kazak Türkçesi ağzlarının aksine Türkiye Türkçesinde “bitki” manasını içerdiği görülmektedir. Sözcüğün iki lehçede “kumaş” manasının kullanılması ve ses değerlerinin birbirine eş olması söz konusu iki kelimenin aynı kökten geldiğini desteklemektedir.

2.2.13. Kibrit ~ Kibrit

Arapça kökenli olan sözcük Tarihî Türk lehçelerinden sadece Çağatay Türkçesinde *kibrīt* biçiminde kullanılmıştır (Ünlü, 2013: 631). Çağdaş Türk Lehçelerinde ise yalnız Türkiye Türkçesinde varlığını sürdüren kelime Türkçe Sözlük'te

kibrit: “1. Bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek birleşimde olan küçük tahta veya karton parçası.2. İçinde bu parçaları bulunduran küçük kutu. 3. Kükürt” şeklinde yer verilmiştir (URL-61, 2024), (Tablo 60).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı bulunmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektolji sözlüğünde *kibrit* (*кибрит*) biçiminde verilerek Afganistan ve İran coğrafyaları ağızlarında yaşadığı belirtilmiştir (KDS, 2007: 353), (Tablo 60). Kazak Türkçesi sözlüğünde kibrit anlamı için *siriñke* sözcüğü verilmiştir

Tablo 60. Kelime: Kibrit (KDS, 2007: 353; URL-61, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Kibrit (кибрит) “Kibrit”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kibrit “1. Bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek birleşimde olan küçük tahta veya karton parçası. 2. İçinde bu parçaları bulunduran küçük kutu. 3. Kükürt” (TS)

Sözcüğün iki lehçedeki semantik ve fonetik yapısına bakıldığında Türkiye Türkçesinde sözcüğün *kibrit* manasının yanı sıra *kükürt* anlamını da içerdiği görülmekte olup ses yapısında ise fark bulunmamaktadır.

2.2.14. Mantık ~ Mantiq/ Mantiqa

Sözcük Arapça *manṭiq* مَنْطِق kelimesinden Türkçeye girmiştir (Düzgün, 2020: 193). Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde kullanımı bulunmayan sözcük, Çağatay Türkçesinde “*söz, hakikat*” anlamında kullanılmıştır (Ünlü,2013: 718).

Çağdaş Türk lehçelerinden olan Uygur ve Özbek Türkçelerinde *māntik*, Azerbaycan Türkçesinde *māntig*, Tatar Türkçesinde *mantıyk* ve Türkiye ve Başkurt Türkçelerinde ise *mantık* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 560).

Tablo 61. Kelime. Mantık (KDS, 2007: 502; URL-62, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Mantiq / Mantiqa (мантық / мантықа) “Mantık”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Mantık “1. Doğru düşünme sanatı ve bilimi 2. Doğru düşünmenin yolu ve yöntemi 3. Düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, öğelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalarının ve düşünce bağlamlarının bilimi, lojik” (TS)

Türkçe Sözlük’te “1. Doğru düşünme sanatı ve bilimi; 2. Doğru düşünmenin yolu ve yöntemi; 3. Düşüncenin ve düşüncenin varlık biçimlerinin, öğelerinin, türlerinin, olanaklarının, yasalarının ve düşünce bağlamlarının bilimi, lojik” (URL-62, 2024)

olmak üzere üç anlamda verilmiş olan *mantık* sözcüğü, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin'deki Kazak Türkçesi ağızlarında kullanıldığı belirtilerek *mantıq/mantıqa* (*мантық / мантықа*) biçiminde verilmiştir (Tablo 61). Sözcük adı geçen sözlükte *сөзиніңмантықасы жоқ* (sözünü mantığı yok) “Sözünün mantığı yok.” cümlesi ile birlikte verilerek anlamı tanıklanmıştır (KDS, 2007: 502). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün anlamı Kazak Türkçesi sözlüğünde *qıysin*, *logiyka* kelimeleri ile karşılanmıştır.

Sözcük fonetik açıdan ele alındığında Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesinden farklı olarak iki biçimde kullanıldığı ve *mantıqa* biçiminde sonuna kalın /a/ sesini aldığı tespit edilmiştir. Semantik açıdan ise birbiri yerine kullanılabilir sözcükler olduğu tespit edilerek iki sözcüğünde aynı kökten geldiği ve ortak birer sözcük olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.15. Mazlüm ~ Məzlüm

Etimolojisi Arapçaya dayandırılan sözcük, tarihî Türk lehçelerinden olan Eski Uygur Türkçesinde kullanılmazken Karahanlı Türkçesi eseri *Divân-ı Hikmet*'te *mazlüm* (A): “*zulüm görmüş, haksızlığa uğramış.(DH)*” şeklinde biçimine uygun olarak verimiştir (Üşenmez, 2006: 306). Çağatay Türkçesinde ise “*zulüm görmüş, sakın, sessiz*” anlamında kaynaklarda yer almıştır (Ünlü, 2013: 724).

Çağdaş Türk lehçelerinde varlığını hâlâ sürdürmekte olan sözcük Özbek ve Uygur Türkçelerinde *məzlüm*, Azerbaycan Türkçesinde *məzlum*; Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde *mazlüm* biçiminde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 568).

Türkiye Türkçesinde *mazlum* kelimesi “1. Zulüm görmüş, kendisine zulmedilmiş; 2. Haksızlığa uğramış; 3. Sessiz ve uysal, boynu bükük; 4. Hüzünlü, mahzun (yüz, ses).” olmak üzere dört manada kullanılmaktadır (URL-63, 2024), (Tablo 62).

Tablo 62. Kelime: Mazlum (KDS, 2007: 505; URL-63, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Məzlüm (мәзлүм) “mütevâzi, mazlum, uslu, uysal, sessiz”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Mazlüm “1. Zulüm görmüş, kendisine zulmedilmiş. 2. Haksızlığa uğramış. 3. Sessiz ve uysal, boynu bükük 4. Hüzünlü, mahzun (yüz, ses).” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin'deki Kazak Türkçesi ağızlarında kullanıldığı belirtilen *məzlüm* (*мәзлүм*) sözcüğü için “*mütevâzi, mazlum, uslu, uysal,*

sessiz” anlamı verilmiş olup *мәзлүм жұрт* (Məzlum jurt.) “Ezilen halk.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 505). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı olmayan kelimenin yerine *momın, qanalğan, ezilgen ve beywaz* sözcükleri kullanılmaktadır.

Ses değeri açısından Kazak Türkçesinde sözcüğün ünlü harfleri ince /ə/ ve /ü/ sesleri ile telaffuz edilirken ölçünlü Türkiye Türkçesinde sözcük kalın /a/ ve /u/ sesleri ile telaffuz edilmektedir (KTA. məzlüm > ÖTT. mazlum). Semantik açıdan ise iki lehçe arasında anlam farklılığı gözlemlenmemiştir.

2.2.16. Merkezi ~ Mərkəzi

Arapçadan alıntılanarak Türk diline giren sözcük, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı ve Çağatay Türkçeleri sözlüklerinde yer almamaktadır. Sözcük Çağdaş Türk lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinde *mərkəzi*; Türkiye ve Türkmen Türkçelerinde *merkezi*, Özbek Türkçesinde *mərkəziy*, Uygur Türkçesinde ise *mərkiziy* biçimlerinde kullanıma devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 580).

Tablo 63. Kelime: Merkezi (KDS, 2007: 508; URL-64, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Mərkəzi (Mərkəzi) “Merkez”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Merkezi “Merkezde olan, merkezi oluşturan” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Taşkent yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *mərkəzi (mərkəzi)* sözcüğü için “*merkez*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 508), (Tablo 63). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün anlamı Kazak Türkçesi sözlüğünde *ortalıq* sözcüğü ile verilmiştir. Sözcüğün iki lehçe de semantik ve fonetik değerleri eşleşmektedir.

2.2.17. Mizaç ~ Mizaj

Sözcük Arapça *mizāc مزاج* kelimesinden gelmektedir. Eski Uygur Türkçesinde bulunmayan sözcük, ilk kez Karahanlı Türkçesi döneminde yazılı olarak kaynaklarda geçmektedir. Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *mizāc (A. mezc)*: “*mizaç*” şeklinde verilmiştir (Üşenmez, 2006: 310).

Çağatay Türkçesinde ise aynı biçimde “*yaratılış, tabiat, huy, sıhhat, sağlık*” manalarında kullanılır (Ünlü, 2013: 767). Kıpçak Türkçesi eseri *Gülistan Tercümesi*’nde ise aynı biçimde verilen sözcük “*bünye, tabiat, mizaç*” anlamlarındadır (Toparlı vd., 2007: 185).

Çağdaş Türk lehçelerinden olan Özbek Türkçesinde *mizâc*; Uygur Türkçesinde *mücâz* şekillerinde kullanılmaya devam eden sözcük, Türkçe Sözlük'te *mizaç*: “*huy*” şeklinde verilmiştir (Ercilasun vd., 1991; URL-65, 2024).

Tablo 64. Kelime: Mizaç (KDS, 2007: 512; URL-65, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Mizaj (мизаж) “1. Nitelik, özellik, vasıf 2. huy, karakter, mizaç 3. Kabiliyet, yetenek, beceriklilik”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Mizaç “Huy” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı olmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Güney Kazakistan Eyaleti içerisinde yer alan Çimkent, Arıs ve Kızılkum yöreleri ağzlarında yaşadığı belirtilmiştir. *Mizaj (мизаж)* biçimindeki sözcük için “1. Nitelik, özellik, vasıf 2. huy, karakter, mizaç 3. Kabiliyet, yetenek, beceriklilik” (Tablo 64) olmak üzere üç mana verilmiş olup *адамның мизажы жұмыс бабында байқалады* (Adamın mizajı jumis babında baykaladı.) “Adamın mizacı iş açısından dikkat çekicidir.” cümlesi ile tanıklanmıştır (Ömirзақ vd., 2007: 512). Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün cümleye kattığı anlamı ifade etmek üzere *minez*, *sipat* ve *qabilet* sözcükleri kullanılmaktadır.

Fonetik açıdan Kazak Türkçesi ağzları ve Türkiye Türkçesindeki kullanımları incelenilen sözcüğün Kazak Türkçesi ağzlarında sözcük sonu /j/ sesinin Türkiye Türkçesinde /ç/ sesi ile telaffuz edildiği görülmektedir. Semantik açıdan ise iki lehçede sözcük aynı manayı taşımaktadır.

2.2.18. Muhtar ~ Muhtar

Arapçadan dilimize nüfuz etmiş olan kelime Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde bulunmazken Çağatay Türkçesi sözlüğünde *muhtâr*: “*hareketinde serbest olan, dilediği gibi davranma özgürlüğüne sahip*” manasında kayıtlara geçmiştir (Ünlü, 2013: 775). Kıpçak Türkçesinde ise aynı biçimde “1. Şeçkin seçilmiş, 2. Hareketlerinde serbest olan” olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007: 187).

Sözcük Türkiye Türkçesinde “1. Köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse, köy muhtarı, mahalle muhtarı; 2. Köy ihtiyar heyetinin başı; kocabaşı; 3. Özerk; 4. Her işe burnunu sokan.” (Tablo 64) manalarında kullanılmaya devam ederken Çağdaş Türk lehçelerinde “köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse, köy muhtarı, mahalle muhtarı” manasında kullanımı bulunmamasına

karşın “özerk” manası Azerbaycan, Uygur ve Özbek Türkçelerinde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991; URL-66, 2024).

Tablo 65. Kelime: Muhtar (KDS, 2007: 520; URL-66, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Muhtar (мұхтар) “1. Seçkin, seçilmiş, seçme. 2. Üstün, başarılı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Muhtar “1. Köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse, köy muhtarı, mahalle muhtarı 2. Köy ihtiyar heyetinin başı; kocabaşı. 3. Özerk 4. Her işe burnunu sokan.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin’deki Kazak ağzlarında kullanıldığı belirtilen *muhtar* sözcüğü için “1. Seçkin, seçilmiş, seçme; 2. Üstün, başarılı” anlamları verilmiştir (KDS, 2007: 520), (Tablo 65). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı olmayan kelimenin anlamı ölçünlü dilde pek çok sözcük ile karşılanır. Bunlar;

1. “Seçkin, seçilmiş, üstün, başarılı” anlamındaki *tañdawlı ve sara*
2. “Özerk” manasındaki *özin öz, biyleytin, tävelsiz*
3. “Köy ve mahallenin yasalarla belirtilmiş işlerini yürütmek için o köy veya mahallede oturanların seçtikleri kimse, köy muhtarı, mahalle muhtarımanasındaki *ağıl ağası*

sözcükleridir (Bayniyazov vd., 2019: 389-459).

Sözcüğün iki lehçedeki semantik yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağzlarında kelimenin Arapça orijinal manasını koruyarak kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ise “seçilmiş, seçilen” anlamının anlam daralmasına uğrayarak “*halk tarafından seçilmiş köy ve mahalle yönetiminden sorumlu kişinin genel adı*” şeklinde bir anlam değişimi geçirdiği ve aynı zamanda Çağatay ve Kıpçak Türkçelerindeki *özerk* manasına gelen “*hareketlerinde serbest olma durumu*” anlamını da bünyesine dâhil ederek kullanılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Sözcük fonetik açıdan iki lehçede aynı biçimdedir.

2.2.19. Muhterem ~ Muhtarım

Arapçadan alıntı olan kelimenin tarihî Türk Lehçelerinden Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde kullanımı bulunmamaktadır. Sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde *muhterem* biçiminde verilerek “*muhterem, saygıdeğer, saygın*” anlamlarındadır (Ünlü, 2013: 776). Kıpçak Türkçesi eseri *Gülistan Tercümesi*’nde aynı biçimde “*muhterem, hürmete layık*” manasında geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 187).

Sözcük Çağdaş Türk lehçelerinden Başkurt, Tatar ve Azerbaycan Türkçelerinde *möhterem*, Uygur Türkçesinde *muhtäräm*, Özbek Türkçesinde ise *mühtäräm* biçiminde kullanılmaktadır (Ercilasun vd., 1991: 606).

Türkçe Sözlük'te *muhterem*: “saygıdeğer” şeklinde verilen sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı bulunmamaktadır (URL-67, 2024).

Tablo 66. Kelime: Muhterem (KDS, 2007: 520; URL-67, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Muhtarım (мұхтарым) “Hürmetli, muhterem, saygın, saygıdeğer”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Muhterem “Saygıdeğer” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *muhtarım (мұхтарым)* biçiminde yer alan sözcük “*hürmetli, muhterem, saygın, saygıdeğer*” anlamında verilerek Çin'deki Kazak Türkçesi ağzlarında kullanıldığı belirtilmiştir (KDS, 2007: 520), (Tablo 66). Sözcüğün manası ölçünlü Kazak Türkçesinde *qurmetti, ayawlı, sıylı* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Sözcüğün ses yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağzlarında sözcüğün ikinci ünlüsü kalın /a/ son ünlüsü ise kalın /ı/ sesi ile kullanılıyorken Türkiye Türkçesinde bu sesler ince /e/ sesi ile ifade edilmektedir (KTA. muhtarım > TT. muhterem). Sözcüğün manasında ise fark bulunmayıp birbirini karşılayan sözcükler olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.20. Nane ~Nənə

Sözcük Arapça *na^hnā^h* نعناع kelimesinden Türkçeye yerleşmiştir. Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde bulunmayan sözcük, Kıpçak ve Eski Oğuz Türkçelerinde *na^hna* biçiminde Arapça orijinalini koruyarak kullanılmaktadır (Toparlı vd., 2007: 198; Turan, 2001: 154).

Tablo 67. Kelime: Nane (KDS, 2007: 533; URL-68, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Nənə (нәнә) “Nane”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Nane “1. Ballıbabagillerden, yaprakları sapsız, çiçekleri beyaz veya menekşe renginde, güzel kokulu, yaprakları baharat olarak kullanılan, çok yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Mentha piperita). 2. Bu bitkinin kurutulmuş yapraklarından elde edilen baharat.” (TS)

Çağdaş Türk lehçelerinde Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde yer alan sözcük, Türkçe Sözlük'te *nane*:

1. Ballıbabagillerden, yaprakları sapsız, çiçekleri beyaz veya menekşe renginde, güzel kokulu, yaprakları baharat olarak kullanılan, çok yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (*Mentha piperita*). 2. Bu bitkinin kurutulmuş yapraklarından elde edilen baharat

şeklinde verilmiştir (URL-68, 2024), (Tablo 67).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Afganistan ve İran coğrafyaları ağızlarında kullanıldığı belirtilen sözcük *nənə* (нəнə) biçiminde verilerek “*nane*” anlamı gütmektedir (KDS, 2007: 533), (Tablo 7). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün anlamı için Kazak Türkçesi sözlüğünde *jalbız* kelimesi verilmiştir (Koç vd., 2019: 163).

Ses yapıları incelenen sözcüğün Türkiye Türkçesinde Arapça aslından farklı olarak son ünlüsü ince /e/ sesine dönüştüğü gözlemlenmektedir (Ar. naʿnā > TT. nane biçiminde). Kazak Türkçesi ağızlarında ise sözcüğün iki ünlüsünün de ince olduğu ve (Ar. naʿnā > KTA. nənə) biçiminde değişime uğradığı görülmektedir. Sözcük semantik olarak iki lehçede de aynı manada kullanılmaktadır.

2.2.21. Özür ~ Üzir

Arapça *ʿudr* عذر kelimesinden gelen sözcük tarihî Türk lehçelerinden Karahanlı Türkçesinde *ʿözr* biçiminde “*özür, mazeret, bahane*” anlamlarında kullanılmaktadır (Üşenmez, 2006).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde “*özür, kusur, eksiklik*” anlamlarında geçen sözcük, Kıpçak Türkçesinde “*özür, kusur*” manasında kullanılır (Toparlı vd., 2007: 214; Ünlü, 2013: 883).

Eski Oğuz Türkçesinde “*özür, mazeret*” manasındaki sözcük *ʿözr* biçimindedir (Turan, 2001: 158). Çağdaş Türk lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinde *üzür*, Özbek Türkçesinde ise *üzr* biçiminde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 686).

Tablo 68. Kelime: Özür (KDS, 2007: 668; URL-69, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Üzir (yzip) “yalvarmak”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Özür “1. Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret 2. Bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını ileri sürme, mazeret.” (TS)

Türkçe Sözlük’te *özür* biçiminde ve “1. Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep, mazeret; 2. Bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını ileri sürme, mazeret;

3. *Elverişsiz olma durumu*; 4. *Bozukluk*.” (URL-69, 2024) olmak üzere dört farklı manada verilen sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Jalbıl Eyaleti'nin Sarysu ilçesi yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş ve *üzir* (*үзір*) biçimi için “*yalvarmak*” anlamı verilmiştir (Tablo 68). Sözcük sözlükte *омарбек қаңша үзір емін сұраса да, колхоздың атын бермедім* (Omarbek қаңша үзір етіп сұраса да, колхоздың аты бермедім.) “Ömerbek ne kadar yalvarsa da kolhozu vurmadım.” cümlesi ile verilmiş ve anlamı tanıklanmıştır (KDS, 2007: 668).

Kazak Türkçesi ağızlarındaki “yalvarmak” anlamındaki *üzir* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde *jalınw* ve *jalbarınw* sözcükleri ile karşılanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “özür dilemek” anlamındaki *özür* sözcüğü ise ölçünlü Kazak Türkçesinde *keşirimdi*, *sebep*, *sıltav* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

İki lehçede varlığını düdüren sözcükler arasında semantik yakınlık görülmektedir. Bu yakınlık iki sözcüğün anlamlarına bakıldığında ikisinin de derin manada bağışlanma, affedilme arzusu içerdiği Kazak Türkçesi ağızlarında bu durumun ileri seviyede “yalvarma, yakarma” derecesinde Türkiye Türkçesinde ise daha pasif olarak “hatayı kabul ederek affedilmeyi ummak” aşamasında kaldığı görülmektedir. Kelimenin fonetik değerleri incelendiğinde ise Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü sesleri yuvarlak /ö/ ve /ü/ sesleri kullanılarak telaffuz edilirken Kazak Türkçesinde dar /ü/ ve /i/ sesleri ile telaffuz edildiği tespit edilmiştir.

2.2.22. Sahan ~ Sağan

Arapça *şahn* *صحن* kelimesinden gelen sözcük Eski Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde bulunmamaktadır. Kıpçak Türkçesi eseri *Gülistan Tercümesi*'nde *şahn*: “1. *Kâse, çanak*; 2. *Avlu*” şeklinde geçen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde aynı biçimde “*sahne, orta, meydan, avlu, tabak*” manalarında kullanılmaktadır (Toparlı vd., 2007: 223; Ünlü, 2013: 940).

Tablo 69. Kelime: Sahan (KDS, 2007: 562; URL-70, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Sağan (саған) “1. Demir tabak 2. sini, tepsi 3. tencere”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Sahan “Derinliği az olan kap” (TS)

Türkçe Sözlük'te *sahan*: “*derinliği az olan kap*” şeklinde verilen sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan'ın Batı Kazakistan Eyaletinde yer alan Jenibek, Kaztalovka ve Oral ilçeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş ve *sağan* (*саған*)

biçiminde verilmiştir. Sözlükte “1. *Demir tabak*; 2. *sini, tepsisi*; 3. *tencere*” şeklinde anlamlandırılan sözcük, (Tablo 69) *жалма-жан беті бүркеулі тұрған сағаннаң бір аяқ қымыз құйып берді* (Jalma-jan beti бүркеулі тұрған сағаннаң бір аяқ қымыз куйуп берди.) “Jalma-jan yüzü örtülü duran sahandan bir kadeh kıymız koyup verdi.” cümlesi ile birlikte verilmiştir (KDS, 2007: 562-563). Ölçünlü Kazak Türkçesinde varlığı bulunmayan sözcüğün anlamı Kazak Türkçesi sözlüğünde *temir tabak*, *kəstrəl* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Sözcüğün Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarındaki anlam ilişkisi incelendiğinde iki lehçesinde “*sığ yapıdaki bir tür yemek kabı*” anlamına gelmesi sözcüklerin eş olduğunu desteklemektedir. Aynı zamanda sözcüğün Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan alıntı sözcüklerdeki /h/ gırtlak ünsüzünün /ğ/ arka damak ünsüzüne dönüşmesi sözcüklerin aynı sözcüğü ifade ettiğini kanıtlar niteliktedir (Far. behâ > Kz.T. bağa “kıymet”, Ar.şahn > KTA. sağan).

2.2.23. Şark – Çark

Kelime Arapça *şark* شرق sözcüğünden alıntılanmıştır. Söz konusu sözcük tarihî Türk sözlüklerinden Çağatay ve Kıpçak Türkçeleri sözlüklerinde *şark* (<A): “doğu” olarak geçmektedir (Toparlı vd., 2007: 550; Ünlü, 2013: 1028). Çağdaş Türk lehçelerinden Uygur Türkçesinde *şark*, Azerbaycan Türkçesinde *şarg*; Özbek ve Türkiye Türkçelerinde ise *şark* biçiminde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 814).

Tablo 70. Kelime: Şark (KDS, 2007: 680; URL-71, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Çark (чарк) “Doğu”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Şark “Doğu” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Afganistan ve İran coğrafyaları ağızlarında konuşulduğu belirtilen *çark* (чарк) sözcüğü için “doğu” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 680), (Tablo 70). Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan sözcüğün anlamı *şığız* kelimesi ile karşılanmaktadır.

İki lehçede aynı anlama gelen sözcüğün ses yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesinin en karakteristik ses özelliklerinden olan patlayıcı dış-damak konsonantı /ç/’nin sızıcılaşarak /ş/ dış konsonantına dönüştüğü gözlemlenmektedir (KTA. çark < TT. şark).

2.2.24. Tas ~ Tas

Sözcük Arapça *tās* طاس kelimesinden Türkçeye girmiştir. Bahsi geçen sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde *tās* biçiminde verilmiş olup “*tas, su kabı*” anlamında açıklanmıştır (Ünlü,2013: 1085).

Kıpçak Türkçesinde aynı anlamdaki sözcük *tas* biçiminde kullanılıyorken Eski Oğuz Türkçesinde ise “1. *Hamamda su dökmeye yarayan yuvarlak su kabı, hamam tası*;2. *Yuvarlak ve derin tabak,kâse, tas*;3. *Bardak, su tası*” anlamlarında kullanılarak Çağatay Türkçesindeki biçimini devam ettirmektedir (Toparlı vd., 2007: 264; Turan, 2001: 167).

Sözcük Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde *tas*, Başkurt Türkçesinde *yis tas*, Özbek Türkçesinde *tās*, Tatar Türkçesinde *ciz taz*, Türkmen Türkçesinde *tāz*, Uygur Türkçesinde ise *das* biçimlerinde kullanılmaktadır (Ecilasun vd., 1991: 852).

Tablo 71. Kelime: Tas (KDS, 2007: 625; URL-72, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Tas (rac) “Çay içmek için kullanılan kâse”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tas “1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap. 2. Bu kabın alacağı miktarda olan 3. Başa giyilen metal koruyucu” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Rusya’nın Saratov ilçesi ağzılarında kullanıldığı belirtilen *tas (mac)* sözcüğü için “*çay içmek için kullanılan kâse*” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 625). Türkiye Türkçesinde ise “1. *Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap*, 2. *Bu kabın alacağı miktarda olan*; 3. *Başta giyilen metal koruyucu*” (URL-72, 2024), (Tablo 71) manalarında kullanılmakta olan *tas* sözcüğünün varlığına ölçünlü Kazak Türkçesinde rastlanmamaktadır. Kazak Türkçesi sözlüğünde bulunan *taş*: “1. *Taş*; 2. *Oyun taşı*” sözcüğü söz konusu olan sözcükle sesteş olup farklı kökten gelmektedir (Koç vd., 2019: 553). Sözcüğün anlamını ölçünlü dilde *kese* sözcüğü vermektedir. Sözcüğün anlam ilişkisi incelendiğinde iki lehçe içinde “sıvı gıdaların tüketimi için kullanılan kap” anlamını içermesi ve fonetik açıdan uygunlukları kelimelerin aynı kökten geldiğini desteklemekte ve ortak söz birliği içerisine dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır.

2.2.25. Zaruret ~ Zaruwrat

Arapçadan dilimize giren ve *zarūra(t)* ضرورة sözcüğünün Türkçe yansıması olan *zaruret* sözcüğünün Kıpçak ve Çağatay Türkçesi sözlüklerinde varlıkları

bulunmamaktadır. Kelime Kıpçak Türkçesinde *z̄aruret* biçiminde “*mecburiyet, darda kalma*” anlamında kullanılıyorken Çağatay Türkçesinde ise “*çaresizlik, korkusuzluk, muhtaçlık*” manasında kullanılır (Toparlı vd., 2007: 336; Ünlü, 2013: 1273).

Günümüz Türk lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinde *z̄arūrāt*; Başkurt ve Tatar Türkçelerinde *zarurilik*; Özbek, Uygur Türkçelerinde *z̄arūrāt*, Türkmen Türkçesinde ise *zerūrlik* şekillerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 1010).

Tablo 72. Kelime: Zaruret (KDS, 2007: 310; URL-73, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Zaruwrat (zapypar) “Gerekli, zaruri, muhtaç”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Zaruret “1.Zorunluluk, 2. Sıkıntı, yoksulluk içinde olma” (TS)

Türkçe Sözlük’te *zaruret* “1. Zorunluluk; 2. Sıkıntı, yoksulluk içinde olma” şeklinde verilmektedir (URL-73, 2024), (Tablo 72). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı olmayan sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Kostanay, Janaqala, Jezqazgan ve Ulitav ilçelerinin yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir. Sözlükte *zaruwrat (zapypam)* biçiminde “*gerekli, zaruri, muhtaç*” anlamı verilen sözcük (Tablo 72) *zapypam - bizdiñ zary degen cözimiz* (Zaruwrat - bizdiñ z̄arūw degen sözümüz) “Zaruret - bizim zaruri düşünülen sözümüzdür.” cümlesi ile örneklenmiştir (KDS, 2007: 310). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *zaruwrat* sözcüğünü *z̄arūw* ve *muqraj* sözcükleri karşılamaktadır.

Sözcük iki lehçede aynı anlama gelmekte olup fonetik açıdan incelendiğinde Kazak Türkçesinde damak uyumuna uymayan alıntı sözcüklerde ortaya çıkan kalın sesli harflerden sonra gelen ince /e/ sesinin uyuma uyması için kalın /a/ sesine dönüştüğü görülmektedir (KTA. *zaruwrat* < TT. *zaruret*). Böylelikle sözcüğün iki lehçede de konuşulduğu tespit edilerek ortak unsurlar arasına dâhil edilmesi uygun görülmektedir.

2.2.26. Zeki – Zakki / Z̄akki

Arapça *zekī* كِي kelimesi ile Türkçeye giren sözcük Eski Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçeleri sözlüklerinde bulunmamaktadır. Sözcük günümüz Türk lehçelerinden Başkurt, Azerbaycan ve Tatar Türkçesinde *z̄akī*; Özbek Türkçesinde *z̄akīy*; Uygur ve Türkiye Türkçelerinde *zeki* biçiminde varlığını sürdürmektedir (Ercilasun vd., 1991: 1012).

Türkiye Türkçesinde “1.Anlama, kavrama yeteneği olan, zekâsı olan, zeyrek; 2. Çabuk ve kolay kavrayan; 3. Zekâ varlığı gösteren” (URL-74, 2024) anlamlarında

kullanılan *zekā* sözcüğü Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *zakki / zəkki* (закки /зәкки) biçiminde ve “1. Akıllı, zeki; 2. Kabiliyetli, kıvrak zekâlı” anlamında verilmiştir. Kazakistan’ın Kostanay ve Janaqala illeri çevresi ağızlarında kullanıldığı belirtilen sözcüğün Jezkozgan ve Ulıtav illeri çevresinde “*tecrübeli, kurnaz, hilekâr*” anlamlarının var olduğu belirtilmiştir (Tablo 73), (KDS, 2007: 309).

Tablo 73. Kelime: Zeki (KDS, 2007: 309; URL-74, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Zakki / Zəkki (закки /зәкки) “1. Akıllı, zeki 2. Kabiliyetli, kıvrak zekâlı 3. Tecrübeli, kurnaz, hilekâr”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Zeki “1. Anlama, kavrama yeteneği olan, zekâsı olan, zeyrek 2. Çabuk ve kolay kavrayan 3. Zekâ varlığı gösteren” (TS)

Diyalektoloji sözlüğünde kelime *кәпәле ме, о, ол бір зақкі зой!* (Kәpәle me, o, ol bir zakki zoy!) “Ahh, o bir zeki!” ve *оның зақкі адам екені жүріс тұрысынан да көрініп тұр зой!* (Onıñ zakki adam ekeni jüris turısınan körinip tur zoy) “Onun kurnaz bir adam olduğu davranışından belli oluyor.” cümleleri ile birlikte verilerek tanımlanmıştır (KDS, 2007: 309). Ölçünlü Kazak Türkçesinde yer almayan sözcüğün “zeki, akıllı” anlamı *zerek* ve *alğıs*, “*kurnaz*” anlamı ise *akki, quw* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Sözcüğün iki lehçedeki ses özellikleri incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında Arapça aslından farklı olarak söz içindeki /k/ konsonantının ikizleştiği ve zaman zaman ilk hecede bulunan kalın /a/ ünlüsünün ince /e/ ünlüsüne dönüştüğü görülmektedir (Ar.*zaki* > KTA. zakki/zekki). Sözcüğün ilk ünlü sesi Türkiye Türkçesinde Kazak Türkçesi ağızlarında olduğu gibi ince /e/ şeklinde kullanılır (Ar. *zaki* > TT. zeki). Sözcüğün zaman içerisindeki anlam seyrine bakıldığında ise Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesi ve Arapça aslından farklı olarak kurnaz manasını da bünyesine katmıştır.

2.3. Farsça Kökenli Sözcükler

2.3.1. Eyvan / Ayvan ~Ayuwan

Farsçadan dilimize girmiş olan sözcük, tarihî Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesi sözlüğünde *eyvān* (<A) “1. *Eyvan, köşk, büyük sofa*; 2. *Gök katı, büyük bina*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 354).

Türkçe Sözlük'te ise *eyvan*: “1.teras, sundurma, ayvan; 2. bir tarafı dışarıya açık olan oda, ayvan” ve *ayvan*: “*eyvan*” olmak üzere iki farklı biçimde verilmiştir (URL-75, 2024; URL-76; 2024), (Tablo 74).

Tablo 74. Kelime: *Eyvan* (KDS, 2007: 34; URL-75, 2024; URL-76, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Aywan (Айван) “1. Evin içinde gölge için yapılmış bir oda 2. Ön giriş odası 3. Evin açık girişi “
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Eyvan “1.Teras, sundurma, ayvan. 2. Bir tarafı dışarıya açık olan oda, ayvan. Ayvan “ <i>Eyvan</i> ” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde yer almayan sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *aywan (aıyan)* biçiminde verilmiştir (KDS, 2007: 34). Sözcüğün üç farklı bölgede üç farklı anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Kazakistan’ın Çimkent, Maqtaral, Lengir ilçeleri ile Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgesinde “1. Evin içinde gölge için yapılmış bir oda” anlamında verilen sözcük, Özbekistan’ın Taşkent bölgesinde “2. Ön giriş odası”; Afganistan ve İran bölgelerinde ise “3. Evin açık girişi” anlamlarında verilmiştir (KDS, 2007: 34).

Yukarıda anlamları verilen sözcük diyalektoloji sözlüğünde aşağıda geçen ifadeler ile örneklendirilmiştir:

1. (Karakalpakistan) *тамның іші қапырық, айванға шыкып отыралық* (Tamnıñ işi qapırıq, ayvanğa şıkıp oturalıq.) “Damın içi bunaltıcı, ayvana çıkıp oturalım.”

2. (Taşkent) *төргі бөлмені жылыту үшін айваннан от жағамыз* (Törgi bölmeni jılıyw üşin aywannan ot jağamız.) “Oturma odasını ısıtmak için ayvanda ateş yakıyoruz.” (KDS, 2007: 34).

Böylelikle Kazak Türkçesi ağzları ve ölçülü Türkiye Türkçesinde kullanımı tespit edilen sözcük, semantik olarak ele alındığında iki lehçede içinde “*evin açık bir parçası*” anlamı taşımaktadır.

İki lehçedeki ses özelliklerinde ise Türkiye Türkçesinde *ayvan* biçiminin yanı sıra *eyvan* biçimininde olması dışında farklılık bulunmamaktadır.

2.3.2. Ham ~ Ham

Farsçadan gelen ve Karahanlı Türkçesi eseri *Dîvân-ı Hikmet*'te *hām*: “1. Ham, olgunlaşmamış; 2. Hak'kı ve hakikatı idrāk edememiş.” şeklinde verilen sözcük, Kıpçak

Türkçesi eseri olan *Codex Cumanicus*'da aynı biçimde “*olgunlaşmamış, ham*” anlamında verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 91; Üşenmez, 2006: 216).

Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise “*olgunlaşmamış, tecrübesiz, pişmemiş, nafîle, boş; olmamış*” anlamında verilen sözcük, günümüzde yaşamakta olan lehçeler içerisinden Uygur, Türkmen, Özbek, Azerbaycan, Türkiye Türkçelerinde kullanılmakta olup, Kırgız Türkçesinde *kam* biçiminde varlığını sürdürmektedir (Ercilasun vd., 1991: 306; Ünlü, 2013: 431).

Sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde “1. Yenecek kadar olgun olmayan (meyve), olmamış 2. İşlenmemiş (madde); 3.İdmansız; 4.Gerçekleşme kolaylığı veya imkânı olmayan; 5. Kaba, toplum kurallarını bilmeyen, incelmemiş” anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (URL-77, 2024), (Tablo 75).

Tablo 75. Kelime: Ham (KDS, 2007: 676; URL-77, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Ham (Хам) “Çiğ, olmamış”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Ham “1. Yenecek kadar olgun olmayan (meyve), olmamış 2.İşlenmemiş (madde) 3.İdmansız 4.Gerçekleşme kolaylığı veya imkânı olmayan 5. Kaba, toplum kurallarını bilmeyen, incelmemiş” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan *ham (хам)* kelimesi Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Çimkent, lengir ve Jambıl eyaletinin Talas; Kızılorda eyaletinin Jalagaş, Karmakşı ilçeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilerek “*çiğ, olmamış*” anlamı verilmiştir (Tablo 75). Sözcük söz konusu sözlükte *хам қарбызды жейге болмайды* (Ham qarbızdı jeyge bolmaydı.) “Olmamış karpuzu yemedi.” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 676). Kelimenin manası ölçünlü Kazak Türkçesinde *pispegen, kök, şiyki* sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Sözcüklerin anlam ve ses özellikleri açısından birbirine eş olduğu gözlemlenmiş ve ortak sözcükler arasına alınması uygun görülmüştür.

2.3.3. Kavga ~ Ğawğa

Farsça kökenli olan sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde *ğavgā (<F)*: “*kavga, gürültü, savaş*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 595). Kelime Karahanlı Türkçesinde aynı biçimde “*kavga, dövüşme*” anlamında kullanılmakta olup Kıpçak Türkçesi sözlüğünde ise *ğavğa* biçimi için “*kavga*” anlamı verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 85; Üşenmez, 2006: 212).

Kelime günümüz Türk lehçelerinden Özbek Tatar, Uygur, Türkmen, Başkurt ve Azerbaycan Türkçelerinde kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük'te "1. *Kavga Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş; çingar*; 2. *Herhangi bir amaca erişmek, bir şeyi elde etmek veya bir şeye karşı koyabilmek için harcanan çaba, verilen mücadele*; 3. *Mücadele.*" şeklinde pek çok anlam taşıyan sözcük *kavga* biçimde kullanılmaktadır (URL-78, 2024), (Tablo 76).

Tablo 76. Kelime: *Kavga* (KDS, 2007: 206; URL-78, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Ġawġa (ġayġa) "Tartışma, çekişme, münakaşa"
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kavga "1. <i>Kavga Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş; çingar</i> . 2. <i>Herhangi bir amaca erişmek, bir şeyi elde etmek veya bir şeye karşı koyabilmek için harcanan çaba, verilen mücadele</i> . 3. <i>Mücadele.</i> " (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan'ın Oral ve Jımpıtı yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilen *ġawġa (ġayġa)* biçimi için "*tartışma, çekişme, münakaşa*" anlamı verilmiştir (Tablo 76). Sözcük sözlükte *esesine orıs patşaları onday ġawġaġa qarşı amal qoldanuwdı üyterdi, qudayġa şükir.* (Esesine orıs patşaları onday *ġawġaġa qarşı qoldanuwdı üyterdi, qudayġa şükir.*) "Öte yandan Rus çarları da bu tür kavgalara karşı önlem almayı öğrendiler, Allaha şükür." cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 206).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımı bulunmayan sözcüğün anlamı *urıs-keris, dav-damay, şatak* sözcükleri ile karşılanmaktadır. İki lehçede aynı anlamı taşıyan sözcüğün /k/ > /g/ değişimine uğradığı görülmektedir. Sözcüğün yapısında nüânslar dışında farklılıklar bulunmamaktadır.

2.3.4. Kel ~ Kəl

Farsça kökenli olan sözcük Farsçada "*kel*" anlamındadır (Özlük, 2019: 33). Tarihî Türk lehçelerinde Memlük Kıpçakçası ile yazılmış olan *Et-Tuhfetu'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye* adlı eserde "*çorak, bitki olmayan yer*" anlamında *kel* biçiminde geçmekte olan sözcüğün (Toparlı vd., 2007: 136)

Türkçede anlam genişlemesi ile insandan bitkiye doğru bir aktarımının olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte Eski Oğuz Türkçesinde Farsça anlamına uygun olarak *kel* şeklinde kullanılan kelime orijinal manasını kaybetmemiştir (Turan, 2019: 147).

Tablo 77. Kelime: Kel (KDS, 2007: 326; URL-79, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Kəl (Кәл) “Kel”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kel “1.Saçı dökülmüş olan (kimse); keleş,yağır 2. Çıplak (doğa), yaprakları dökülmüş (bitki) 3. Gelişmemiş, cılız (bitki) 4. İçinde az eşya bulunan” (TS)

Çağdaş Türk lehçelerinden Kırgız Türkçesinde *kal*, Özbek Türkçesinde *kəl*; Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde *kel* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 464).

Türkiye Türkçesinde birden fazla anlamı bünyesinde taşıyan *kel* sözcüğü Türkçe Sözlük'te *kel*: “1. Saçı dökülmüş olan (kimse); keleş, yağır; 2. Çıplak (doğa), yaprakları dökülmüş (bitki); 3. Gelişmemiş, cılız (bitki); 4. İçinde az eşya bulunan” (URL-79, 2024) şeklinde geçmektedir (Tablo 77). Ölçünlü Kazak Türkçesinde varlığı bulunmayan sözcüğün anlamının karşılığı Kazak Türkçesi sözlüğünde *taz* sözcüğü ile verilmiştir (Koç vd., 2019: 539).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde sözcüğün *kəl* biçimi verilmiş olup Kazakistan'ın Çimkent ve Maltaral ilçeleri ile Özbekistan'ın Karakalpakistan bölgeleri ağzlarında yaşadığı belirtilmiştir (Tablo 77). Sözlükte sözcük *qazır dərigenler kəl auryuna jol bermeydi* (Qazir dərigenler kəl awrıwına jol bermeydi.) “Artık doktorlar kel hastalığına izin vermiyor.” cümlesi ile birlikte verilerek tanıklanmıştır (KDS, 2007: 326). Böylelikle iki lehçede sözcüğün “saçı dökülen kimse” manasında kullanılması ve biçim özelliği açısından uygunluk göstermesi sözcüğün hem Türkiye Türkçesinde hem Kazak Türkçesi ağzlarında varlığını kanıtlamaktadır.

2.3.5. Kelem ~Kerem

Farsça کلم *kalam* / *kelem* “*brassica*” (Eren, 1999: 228) sözcüğünden gelen kelime Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *kelem*: “*láhana*” şeklinde verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 137). Eski Oğuz Türkçesinde aynı biçim ve manada kullanılan sözcüğe Karahanlı ve Eski Uygur Türkçesi sözlüklerinde rastlanmamaktadır.

Tablo 78. Kelime: Kelem (KDS, 2007: 343; URL-80, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Kerem (кеpem) “Lahana”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kelem “lahana” (TS)

Türkiye Türkçesinde “*lahana*” manasını taşıyan *kelem* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmaz. Ölçünlü Kazak Türkçesinde “*lahana*” anlamını karşılayan kelime *kapusta* ve *qırıqqabat* sözcükleridir.

Sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan'ın Mary ve Taşawız yöreleri ağızlarında konuşulduğu belirtilerek *kerem* (керем) biçiminde verilmiştir (Tablo 80). Sözcük *kerem* maddesi içinde *тұздалған келемің болса* (Tuzdalğan kelemiñ bolsa...) “Lahana turşunuz varsa...” cümlesi ile birlikte verilerek tanımlanmıştır (KDS, 2007: 343).

Kelime bağlamda ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında “*lahana*” olarak ortak bir anlam taşımaktadır. Sözcüğün iki lehçedeki biçimleri arasında fonetik değişiklik göze çarpmaktadır. Kazak Türkçesi ağızlarında *kerem* biçiminde kullanılan sözcük Türkçede sıkça karşılaştığımız /l/-r/ değişime uğramıştır. Bu olay tonlu veya geniş geçişli ön damak ünsüzü /l/ konsonantının /r/ konsonantına dönüşmesi olayıdır. Kazak Türkçesinde Ülker > ürker “ülker yıldızı”; kesekle > kesertke “keltenkele” (Koç ve Doğan, 2022: 140) örneklerini verebileceğimiz değişim Türkiye Türkçesinde selvi/servi kelimesinde kendisini göstermektedir. Söz konusu değişim Kazak Türkçesi ağızlarında TT.kelem > KTA.kerem kelimesinde karşımıza çıkmaktadır.

2.3.6. Kelle ~ Kəllə

Farsça *kale* کله sözcüğünden Türkçeye giren sözcük günümüz Türk lehçelerinden Özbek, Türkmen, Uygur, Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde kullanılmaktadır. Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında *kəllə* (кəллə) “*kafa, baş*” şeklinde Kazakistan'ın Çimket, Türkistan ve Özbekistan'ın Karakalpakistan bölgelerinde görülmektedir (KDS, 2007: 326), (Tablo 79).

Tablo 79. Kelime: Kelle (KDS, 2007: 326; URL-81, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Kəllə (Кəллə) “Kafa, baş”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kelle “1. Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı. 2. Ekinlerde başak. 3. Külçe biçimindeki şeker. 4. Baş, kafa” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *әр кəллəда бір қиял* (Ər kəlləda bir qiyal.) “Her kafada bir hayal.” cümlesi ile örneklendirilerek verilen *kəllə* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır (KDS, 2007: 326). Sözcüğün anlamı ölçünlü dilde *baş* sözcüğü ile karşılanmaktadır. Türkçe Sözlük'te ise sözcüğün “1. Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı; 2. Ekinlerde başak; 3. Külçe biçimindeki şeker; 4. Baş, kafa” anlamları için *kelle* biçimi verilmiştir (URL-81, 2024), (Tablo 79).

Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi ile birçok anlamda kullanıldığı görülen sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesinde kullanımı bulunan “baş, kafa” manasını taşıması ve biçim olarak sözcük bütünlüğünü bozacak farklılıklar içermemesi kelimenin aynı kökten geldiğini desteklemekte ve iki lehçe arasındaki anlaşılabilirlik oranını artırmaktadır.

2.3.7. Muz ~ Muz

Farsça *mūz* موز sözcüğünden gelen kelime, tarihi Türk lehçeleri kaynaklarından Çağatay Türkçesi sözlüğünde *muz*: “*muz, muz ağacı*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 787). Sözcük, Çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda kullanılmamasına karşın Türkiye Türkçesinde “1. *Muzgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, bir çenekli, çok yıllık bir bitki (Musa sapientum); 2 Bu bitkinin kendine özgü hoş kokulu, tatlı, besleyici, kalın kabuklu, uzun meyvesi.*” manasında aktif olarak kullanılan bir sözcüktür (URL-82, 2024).

Tablo 80. Kelime: Muz (KDS, 2007: 518; URL-82, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Muz (мұз) “Muz”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Muz “1. Muzgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, bir çenekli, çok yıllık bir bitki (Musa sapientum). 2. Bu bitkinin kendine özgü hoş kokulu, tatlı, besleyici, kalın kabuklu, uzun meyvesi.” (TS)

Ölçünlü Kazak Türkçesinde yer almayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Afganistan ve İran bölgesi ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş olup *muz* (мұз) biçiminde verilmiştir (KDS, 2007: 518), (Tablo 80).

Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde yer verilen “*buz, buzlanmak, donmak; kandırmak aldatmak*” anlamındaki *muz* sözcüğü ile karıştırılmaması gereken sözcük, meyve manası taşıyan *muz* sözcüğü ile aynı kökten gelmemektedir (Koç vd., 2019: 411). Ölçünlü Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan sözcüğün manasını karşılamak üzere *banan* sözcüğü kullanılmaktadır.

İki lehçe arasında semantik ve fonetik farklılık bulunmamaktadır.

2.3.8. Nem ~ Nəm

Kökeni Farsça olan kelime Karahanlı Türkçesi eseri *Divan-ı Hikmet*'te *nem*: “*nem, ıslaklık, rutubet.*” şeklinde geçmektedir (Üşenmez, 2006: 318). Kıpçak Türkçesi eseri *Gülistan Tecümesi*'nde ise “*ıslak, yaş hafif ıslaklık*” anlamında geçen sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *nem*: “*nem, hafif ıslaklık*” şeklinde maddelenmiştir

(Toparlı vd., 2007: 200; Ünlü, 2013: 834). Çağdaş Türk Lehçelerinden Azerbaycan, Özbek, Türkmen Uygur Türkçelerinde kullanılmaya devam etmektedir.

Tablo 81. Kelime: Nem (KDS, 2007: 533; URL-83, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Nəm (нәм) “Islak, nemli, yağ, rutubet”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Nem “1.Havada bulunan su buharı. 2. Hafif ıslaklık, rutubet.” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *məm* (нәм) biçimi için “*ıslak, nemli, yağ, rutubet*” anlamı verilmiştir (Tablo 81). Sözlükte sözcüğün Kazakistan’ın Jambıl oblası ve Sverdlovo avdanı yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilmiş olup aşağıdaki cümle ile örneklendirilmiştir:

қай жеміс болмасын суда нәм қылып қайсаңыз соңғұрлым көгеріп өседі (Qay jemis bolmasın swda nem qılıp qaysañız conurlım kögerip ösedı.) “Herhangi bir meyve suda ıslak kalırsa sonunda küflenir.” (KDS, 2007: 533)

Türkiye Türkçesinde ise diğer lehçelerle aynı paralellikte “*1.Havada bulunan su buharı; 2. Hafif ıslaklık, rutubet.*” (Tablo 81) manasında kullanılmaya devam eden sözcüğün semantik ve fonetik açıdan iki lehçede birbirini karşılayan sözcükler olduğu görülmektedir (URL-83, 2024).

2.3.9. Piyade ~ Piyada

Farsça *piyāde* پیاده kelimesinden gelen sözcük, *Divan-ı Hikmet*’te *piyāde* biçiminde verilmiş olup “*yaya, yaya olarak*” anlamındadır (Üşenmez, 2006: 340). Kıpçak Türkçesi sözlüğünde “*piyade, yaya*” manasında verilen kelime, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *piyāde*: “*yaya, yürüyen*”, *piyādele-*: “*yayan gitmek, süvarisiz yürümek*”, *piyāde-rev*: “*yaya, yürüyerek gelen*”, *piyāde-vār*: “*piyade gibi, piyadeye benzer*” olmak üzere dört farklı türevde verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 216; Ünlü, 2013: 901). Çağdaş Türk lehçelerinden ise Azerbaycan, Türkiye, Özbek, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde sözcük kullanılmaya devam etmektedir.

Tablo 82. Kelime: Piyade (KDS, 2007: 556; URL-84, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Піяда (пияда) “Yaya”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Piyade 1. Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf. 2. Bu sınıftan olan asker. 3. Piyon. 4. Bir çift kürekle yönetilen bir tür hafif kayak. 5. Yaya. (TS)

Türkiye Türkçesinde “1. Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf; 2. Bu sınıftan olan asker; 3. Piyon; 4. Bir çift kürekle yönetilen bir tür hafif kayak; 5.Yaya” (URL-84, 2024) anlamlarını taşıyan *piyade* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmaz.

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Almatı, Şelek, Maңgısta awdanıları; Atırav ili ve Özbekistan’ın Kazakalpakistan yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *piyada* (*пияда*) sözcüğü için “yaya” manası verilmiştir. Sözcük, sözlükte *кәлік келмеген соң төрткүлден пияда келдим* (Kölik kelmegen soñ törtkülden piyada keldim) “Araba gelmeyince Törtkül’den yayan geldim.” cümlesi ile verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 556), (Tablo 82). Ölçünlü Kazak Türkçesinde “yaya” manasını karşılamak üzere *jayaw* sözcüğü aktif olarak kullanılmaktadır.

Semantik açıdan bakıldığında sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesi ağızlarında “yaya” anlamı taşımaktadır. İki lehçe arasındaki fonetik yapıları incelendiğinde sözcüğün, Kazak Türkçesi ağızlarında kelime sonu ünlüsü kalın /a/ sesi ile telaffuz edilirken Türkiye Türkçesinde ise ince /e/ sesi ile telaffuz edildiği görülmektedir (TT. *piyade* > KTA. *piyada*). Bu küçük ses değişimi haricinde bir farklılık görülmeyen kelime ortak sözcükler kategorisine dâhil edilmektedir.

2.3.10. Sebze ~ Səbzi

Farsçadan gelen sebze sözcüğü tarihî Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesi sözlüğünde *sebz* (<F:) “yeşil, yeşil renkli” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 961).

Tablo 83. Kelime: Sebze (KDS, 2007: 580; URL-85, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Səbze (Сәбзи) “Sebzelerin genel adı”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Sebze “Genellikle pişirilerek yenen bitkiler veya bunların taneleri, göveri, göverti, sebzevat, zerzevat.” (TS)

Türkçe Sözlük’te *sebze*: “genellikle pişirilerek yenen bitkiler veya bunların taneleri, göveri, göverti, sebzevat, zerzevat.” şeklinde verilen sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır (URL-85, 2024), (Tablo 83). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde İran ve Afganistan bölgeleri ağızlarında kullanıldığı belirtilen *səbze* (*сәбзи*) sözcüğü için “sebzelerin genel adı” anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 580).

Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde anlamını *kökönis*, *kök* kelimeleri ile karşılamaktadır. İki lehçe için de aynı manaları taşıyan sözcüğün Türkiye Türkçesinde son sesi /e/ sesi ile bitirken Kazak Türkçesi ağızlarında /i/ ile bitmektedir. Bu değişim

Türkçe fonetiğine uygun bir değişim olmasında ötürü sözcük ortak söz varlığı arasında değerlendirilebilir.

2.3.11. Tatasız ~ Tatasız / Tatawsız

Farsçadan dilimize girmiş olan sözcük, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te *tas*: “*her nesnenin kötüsü, bayağısı*” verilmiştir (Atalay, 1986: 581). Eski Uygur Türkçesinde kullanılmayan sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *tasa*: “*kaygı, tasa, keder*” geçmektedir (Ünlü, 2013: 1085).

Tablo 84. Kelime: Tatasız (KDS, 2007: 627; URL-86, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Tatasız (татасыз)/Tatawsız (татаусыз) “Kaygısız, endişesiz, tatasız, korkusuz; rahat, sıkıntısız “
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Tatasız “1. Kaygısız. 2. Hiçbir şeyi kendine dert edinmeden” (TS)

Türkiye Türkçesinde ise “1. Kaygı; 2. Tatmin edici olmayan veya tedirgin eden durumların ortaya çıkmasını önleyebilmede, güvensizlik içinde bulunulduğunda duyulan tedirgin edici duygu.” anlamlarında kullanılan *tasa* sözcüğü üzerine isimden isim yapım eki –sız (yokluk- eksiklik eki) alarak *tatasız* biçiminde “1. Kaygısız; 2. Hiçbir şeyi kendine dert edinmeden” anlamlarında olumsuz olarak da kullanılır ((KDS, 2007: 627); URL-86, 2024).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Kızılorda ve Aral bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilmiş *tatasız (тамасыз) / tatawsız (тамәусыз)* sözcüğü “*kaygısız, endişesiz, tatasız, korkusuz; rahat, sıkıntısız*” anlamında verilmiştir (Tablo 84). Sözcük *Жакан тамасыз өмір сүрген адам* (Jakan tatasız omir sürgen adam) “Jakan tatasız yaşayan bir adamdı.” cümlesi ile birlikte verilmiştir (KDS, 2007: 627).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün anlamını karşılamak üzere *қайғысыз (qayğısız), уайымсыз (wayımsız), емін-еркін (emir-erkin)* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır.

İki lehçe arasında semantik değerleri incelendiğinde mana olarak birbirini karşılayan sözcükler olduğu görülmektedir. Fonetik açıdan ise Kazak Türkçesi ağzlarında sözcüğün söz ortasında bulunan tonsuz-sızıcı dış ünsüzü /s/ konsonantının süreksiz dış ünsüzü /t/’ye dönüştüğü görülmektedir (KTA. tatasız > TT. tatasız). Kazak Türkçesinde bu değişime *sıçған > tışıқан* ve *ıssıқ > ıstıқ* örnekleri verilebilir.

2.4. Moğolca Kökenli Sözcükler

2.4.1. Kurul ~ Qurıl

Moğolca *xuril* [*<* xur-hu*] sözcüğüne dayandığı düşünülen sözcük, Moğolcada “toplantı” anlamına gelmektedir (Gülensoy, 2007: 577).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Moğolistan ağızlarında kullanıldığı belirtilen *kurıl* sözcüğü için “toplantı, oturum; celse, içtima, miting” (Tablo 85) manası verilmiş olup *құрыл көпке созылды* (Qurıl köpke sozıldı.) “Toplantı uzun sürdü.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 467).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *kurıl* sözcüğü kullanılmaz. Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcüğün anlamına karşılık gelen *keñes, komissiya* sözcükleri aktif olarak kullanılmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde dilinde *kurıl* sözcüğü bulunmamasına karşın *kurultay* sözcüğü kullanılmaktadır.

Tablo 85. Kelime: Kurul (KDS, 2007: 467; URL-87, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qurıl (құрыл) “Celse, içtima, miting, toplantı, oturum”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kurul “1. Bir işi yapmak, yönetmek veya bir kurum ve kuruluşu temsil etmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk, heyet, konsey, asamble. 2. Konsey” (TS)

Türkiye Türkçesinde ise 1908-1910 yılları arası Türk Ocakları bünyesinde *kurultay* sözcüğü tekrar canlandırılmıştır. Yeni Türkçe *kurultay* sözcüğünün yanlış analizinden türetilmiş olduğu düşünülen *kurul* sözcüğü “1. Bir işi yapmak, yönetmek veya bir kurum ve kuruluşu temsil etmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk, heyet, konsey, asamble; 2. Konsey” (Tablo 85) manasında günümüz Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir (URL-87, 2024). Her iki lehçede aktif olan sözcük fonetik ve semantik açıdan incelendiğinde Türkiye Türkçesinde sözcüğü ikinci hecesinde bulunan yuvarlak-dar /u/ sesinin Kazak Türkçesi ağızlarında düz-dar /ı/ sesiyle karşılandığı görülür. Sözcüğün anlam yapısında ise her iki lehçe arasında küçük anlam farklılıkları olduğu gözlemlense de kelimelerin eş kelimeler olduğu açıktır.

2.5. Fransızca Kökenli Sözcükler

2.5.1. Kazak – Qazaq

Fransızcadan Türkçeye yerleşmiş olan kelime, Türkiye Türkçesi sözlüğünde *kazak*: “1. Baştan geçirilerek giyilen, genellikle kollu, örme üst giysisi; 2. Jokeylerin

giydiği, göz alıcı renklerde bir ceket türü” şeklinde verilmiştir (URL- 88, 2024), (Tablo 86).

Tablo 86. Kelime: Kazak (KDS, 2007: 393; URL-88, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Qazaq (қазак) “Yünden örülmüş hırka “
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kazak “1.Baştan geçirilerek giyilen, genellikle kolları, örme üst giysisi 2. Jokeylerin giydiği, göz alıcı renklerde bir ceket türü.” (TS)

Çağdaş Türk lehçelerinde pek sık kullanılmayan ve ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayan sözcük, Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde İran ve Afganistan bölgeleri ağızlarında yaşamakta olduğu belirtilerek *qazaq (қазак): “yünden örülmüş hırka”* şeklinde verilmiştir (KDS, 2007: 393), (Tablo 86). Ölçünlü Kazak Türkçesi sözcüğün manasını *beşpent, jempir* sözcükleri karşılamaktadır.

Semantik yapısı incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında “hırka” anlamına gelen sözcük, Türkiye Türkçesinde “kazak” anlamı taşımaktadır. Kelime her ne kadar küçük anlam değişimlerine uğramış olsa dahi iki lehçe içinde “üste giyilen, örme giysi” anlamı içermektedir. Fonetik açıdan ise iki lehçe arasında fark bulunmamaktadır.

2.5.2. Manto ~ Monto

Manto sözcüğü Fransızca *manteau* kelimesinden Türkçeye yerleşmiştir. Türkiye Türkçesi sözlüğünde *manto: “diz altından topuğa kadar uzanan, öbür kıyafetlerin üstüne giyilen, kalın kumaştan, kışlık kadın giysisi”* şeklinde verilmiştir (URL-89, 2024), (Tablo 87).

Tablo 87. Kelime: Manto (KDS, 2007: 515; URL-89, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Monto (монто) “pardösü, yağmurluk”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Manto “Diz altından topuğa kadar uzanan, öbür kıyafetlerin üstüne giyilen, kalın kumaştan, kışlık kadın giysisi” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Afganistan ve İran’da kullanılmakta olan Kazak Türkçesi ağızlarında yaşadığı belirtilen sözcük *monto (монто)* biçiminde ve “*pardösü, yağmurluk*” anlamında verilmiştir (KDS, 2007: 515). Sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır (Tablo 87). Ölçünlü Kazak Türkçesinde *manto* sözcüğünün anlamını karşılamak üzere *plaşş (плащ)* kelimesi aktif olarak kullanılmaktadır. Anlam olarak birbirini karşılayan sözcükler fonetik açıdan da

uyumludur. Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün ilk sesli harfi /o/ iken Türkiye Türkçesinde ise /a/ şeklindedir.

2.6. Çince Kökenli Sözcükler

2.6.1. Sin ~ Sına

Aydın, *sin* sözcüğünün Çince'den dilimize girdiğini ve ilk defa Karı Çor Tegin yazıtında karşımıza çıktığını belirtmiş ve anlam olarak “*kabir, mezar*” manasını vermiştir (Aydın, 2013: 163). Çin kaynaklarında “<Çin. *Tes'in, sin*” şeklinde geçmekte olan sözcük, Eski Türkçede *sin* “1. *Mezar*; 2. *Vücut, uzuv*” biçiminde kullanılmış olup Uygur metinlerinde de geçmektedir (Bayat ve Çınar, 2020: 198).

Sözcük, Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde “1. *Mezarlık, mezar, kabir*; 2. *Beden vucut; kadavra, ölü ceset; boy, vucut boyu vucut yüksekliği*” olmak üzere iki anlamda verilmiştir (Wilkens, 2021: 609). Karahanlı dönemi eserlerinden biri olan *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* ise Kâşgarlı Mahmud *sin* sözcüğünü iki ayrı maddede inceleyerek *sin*: “*mezar*”, *sin*: “*boy pos*” şekillerinde vermiştir (Atalay, 1986: 515). Bu zamana kadar *sin* şeklinde kalın ünlülü ifade edilen sözcük, Çağatay Türkçesinde *sin* “*mezar, kabir*” ve Eski Oğuz Türkçesinde *sin* “*mezar, kabir*” olmak üzere ince ünlülü şekilde kullanılmıştır (Turan, 2001: 163; Ünlü, 2013: 990).

Tablo 88. Kelime: Sin (KDS, 2007: 606; URL-90, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Sına (сына) “Kabir, mezar”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Sin “Mezar” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgesinde kullanıldığı belirtilen *sına sözcüğü için* “*mezar, kabir*” (Tablo 88) anlamı verilmiştir (KDS, 2007: 606). Sözcük, ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde geçen *sına* kelimesi “*ağaç veya demir çivi; çivi yazısı*” anlamında verilmiştir (Koç vd., 2019: 530). Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılan “*mezar, kabir*” manasındaki sözcüğün ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılan *sına* sözcüğü ile sesteş olduğu açıktır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde “*mezar, kabir*” anlamını *mola, kabir, beyit* sözcükleri vermektedir. Türkçe Sözlük’te ise *sin*: “*mezar*” şeklinde verilmiştir (URL-90, 2024), (Tablo 88).

Sözcüğün iki lehçedeki fonetik ve semantik değerleri incelendiğinde Kazak Türkçesi ağızlarında Eski Türkçedeki kalın ünlü /ı/ sesini koruyarak günümüze kadar geldiği ve sonuna kalın ünlü olan /a/ sesini aldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde

ise Eski Oğuz Türkçesindeki yapısını koruduğu görülmektedir. Her iki lehçedeki fonetik farklılıklarının aksine sözcük anlam olarak bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır.

2.7. Kökü Tartışmalı Olan Sözcükler

2.7.1. Ağıl/Ahır ~ Ağıl

Ağıl sözcüğünün kökeni Türkçe sözlüklerde Türkçe olarak geçerken *ahır* sözcüğünün kökeni Farsçaya dayandırılır. Lâkin Cihangir Kızılözen “*Ekleşme Süreci Yarım Kalmış -Gil İle Ağıl, Ahır Sözlerinin Köken Sorunu*” adlı makalesinde *ahır* sözcüğünün kökeninin Farsça olduğuna dair kesin bir kanının bulunmadığını savunmuş, *ahır* sözcüğünün *ağıl* sözcüğü ile eş kökenli oğlunu ifade ederek makalesinde fonetik, morfolojik ve semantik açıdan kanıtlamalarda bulunmuştur. Kızılözen makalesinde söz konusu olan *ahır* ve *agıl* kelimelerinin dört sesbiriminden oluştuğuna, bu sesbirimlerinin dizilişindeki uyuma (ünlü-ünsüz-ünlü-ünsüz, iki ünlü iki ünsüz...vb) değinmiş ve iki sözcük arasında /k/ > /g/ ve /l/ > /r/ ses değişimlerinin olduğunu ileri sürerek iki sözcük arasındaki eş değerliliği desteklemiştir (Kızılözen, 2023: 739).

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *ahur*, Orta Türkçe döneminde *ağur*, Tarihî Kıpçak Türkçesinde *ağūr* biçimlerinde kullanılmıştır (Gülensoy, 2007: 58; Toparlı vd., 2007: 5; Wilkens, 2021: 22). *Ağıl* sözcüğü ise Eski Türkçe *ağıl* biçiminde olup Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *agıl ~ (a)g(ı)l*: “*etrafi çitle çevrili otlak, ağıl*” şeklinde verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 20; Wilkens, 2021: 17). Karahanlı Türkçesinde aynı biçimde olan sözcük “1. *Koyun yatağı*, 2. *Koyun pisliği*” anlamlarında kullanılır (Üşenmez, 2006: 121). Kıpçak Türkçesi eserleri olan *Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk* ve *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî* adlı eserlerde “*ağıl, koyun ve keçi sürülerinin gecelediği çit ve duvarla çevrili yer*” anlamını taşıyan *ağıl* sözcüğü, Çağatay Türkçesi sözlüğünde ise “*mandıra, ahır krş. ayıl, avul, ağūr, aran*” anlamları verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 3; Ünlü, 2013: 16). Sözcük Eski Oğuz Türkçesinde “*koyun, sığır, deva gibi hayvanları barınağı*” manasını taşımaktadır (Turan, 2001: 114).

Tablo 89. Kelime: Ağıl (KDS, 2007: 22; URL-91, 2024; URL-92, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Ağıl (ағыл) “Sazdan yapılmış açık çatılı sığır ahırı”
Ölümlü Türkiye Türkçesi:	Ağıl “Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer” Ahır “Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *ağıl* sözcüğünün Türkmenistan'ın Türkmenbaşı, Gyaurs, Taşoğuz ve Aşkabat yöreleri ile Özbekistan bölgesi ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş olup *qamıstan jacalğan töbesi aşıq mal qorası* “*sazdan yapılmış çatası açık sığır ahırı*” anlamında verilmiştir. Diyalektolojide sözcük *кеуіме жандықтарды ағылға қамAUDы ұмытпаң* (Keşte jantıktardı ağılğa qamawdı umıtpan.) “Akşamları hayvanları ahıra kilitlemeyi unutma.” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 22), (Tablo 89). Kazak Türkçesi ağızlarına ait bir kelime olan sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmamaktadır. Kazak Türkçesi sözlüğünde verilen “1 *Dökülmek, boşalmak*; 2 *Akın akın hareket etmek*; 3 *Akın etmek*” anlamındaki *ağıl*-kelimesi fiil kökenli olmakla birlikte Kazak diyalektoloji sözlüğünde geçen *ağıl* kelimesi ile anlam farklılığı bulunmaktadır (Koç vd., 2019: 18). *Ağıl* kelimesi yerine ölçünlü Kazak Türkçesinde *qora, mal qora* ve *caray* kelimeleri aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Kazak Türkçesi diyalektolojisinde kullanılmakta olan *ağıl* sözcüğünün varyantı olan *awıl* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde “köy” anlamında kullanılmaktadır.

Türkçe Sözlük'te *ağıl*: “*Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer*” (URL-91, 2024), (Tablo 89) şeklinde verilen sözcüğün iki lehçe arasındaki anlam farklılığı Kazak Türkçesi ağızlarında “sığır tamı” olarak kullanılırken Türkiye Türkçesinde “küçükbaş hayvan tamı” olarak kullanılmasıdır. Bu küçük anlam farklılığı dışında bir değişime uğramamış olan sözcük, fonetik açıdan ise Eski Türkçedeki şeklini korumaktadır. Türkçe Sözlük'te *ahır* kelimesi için “*Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı*” şeklinde anlam verilmiştir (URL-92, 2024), (Tablo 90).

Sözcüğün anlamının Kazak Türkçesi ağızlarında konuşulmakta olan *ağıl* sözcüğünün anlamını karşıladığı gözlemlenmektedir. Bu durum Kızılozen'in görüşlerini destekleyerek sözcüklerin ortak değerler içerisinde alınmasını gerektiğini kanıtlanırlar niteliktedir.

2.7.2. İbrik ~ İbırıq

Bazı araştırmacılar tarafından Arapçadan geldiği düşünülen *ibrik* sözcüğünü, Ziya Akkoyunlu “*Divânu Luğâti't-Türk' te Evirik (İbrik)*” adlı makalesinde incelenmiş ve sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu iddia etmiştir. Makalesinde “kelime “evir-” fiilinden türetilmiş ve Türkçedeki “b>v” değişiminden önce fiilin “ebir-” biçiminden türetilen “ebirik” hâliyle Araplar tarafından kullanılmaya başlanmış olmalıdır”

ifadelerine yer vermiştir (Akkoyunlu, 2009: 4). Böylelikle sözcüğün kökeni hakkında birden fazla görüş ortaya atılmış olduğu görülmektedir.

Karahanlı dönemi eserlerinden *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te *ıwrik*: “*ibrik*” şeklinde verilmiş olan sözcük, Çağatay Türkçesi sözlüğünde *ibrîk* (>A): “*toprak ya da madenden yapılmış, kulplu ve emzikli su kabı*” ve *ibrîk* (>A): “*ibrik*” olmak üzere iki farklı şekilde verilmiştir (Atalay, 1986: 222; Ünlü, 2013: 507).

Eski Oğuz Türkçesinde *ibrîk* biçiminde kullanılan sözcük, Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *ibrîk*: “*su testisi, ibrik*” şeklindedir (Toparlı vd., 2007: 101; Turan, 2001: 142). Sözcük *Süheylü Nevbahar* da ise *ibrîk* biçiminde “*ibrik*” anlamında geçmektedir (Ciğa, 2013: 612).

Çağdaş Türk lehçelerinde ise Türkiye Türkçesi sözlüğünde *ibrik*: “*su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap*” şeklinde verilmiştir (URL-93, 2024), (Tablo 90).

Tablo 90. Kelime: İbrik (KDS, 2007: 761; URL-93, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	İbırıq (ыбырық) “Çömlek, tencere, ibrik, testi, küp”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	İbrik “Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan yöresi ağzlarında kullanıldığı belirtilmiş olan sözcüğün *ıbırıq* (ыбырық) biçimi için “*çömlek, tencere, ibrik, testi, küp*” anlamı verilmiştir (Tablo 90), (KDS, 2007: 761). Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmayan sözcüğün manası Kazak Türkçesi sözlüğünde *qumıra* sözcüğü ile verilmiştir (Bayniyazov vd., 2019: 271).

İki lehçedeki semantik yapısı karşılaştırıldığında Türkiye Türkçesinde kısaca *testi* manası içeren sözcük, Kazak Türkçesi ağzlarında “*testi*” manasının yanı sıra Türkiye Türkçesine göre daha geniş olarak “*çömlek, tencere, küp*” gibi manaları da içermektedir. Fonetik olarak incelendiğinde ise Kazak Türkçesinde sözcüğün ünlülerinin inceden kalına geçtiği ve sözcük içi /b/ ve /r/ sesleri ara sına ünlü /ı/ sesinin gelmesinin yanı sıra kelime sonu /k/ sesinin Kazak Türkçesi ağzlarında kalın şekilde olduğu da gözlemlenmektedir (TT.ibrik > KTA.ıbırıq).

2.7.3. Kanun ~ Qanun

Arapça *kānūn* kelimesinden geldiği düşünülen sözcüğün Eski Yunanca *kanōn* κανών sözcüğünden geldiği şeklinde görüşlerde mevcuttur. Sözcük tarihî Türk lehçelerinden Çağatay Türkçesi sözlüğünde *kānun* (<A): “*kaide, adet, usul, yol*” şeklinde verilmiştir (Ünlü, 2013: 576). Çağdaş Türk lehçelerinden ise Başkurt, Uygur,

Tatar Türkçelerinde *kanun*; Azerbaycan Türkçesinde *gānun*, Özbek Türkçesinde *kānun* ve son olarak Türkmen Türkçesinde ise *kānūn* şekillerinde aktif olarak kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 435).

Tablo 91. Kelime: Kanun (KDS, 2007: 411; URL-94, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qanun (қанун) “1. Yasa, kanun, hukuk 2. Kural, kaide 3. Sistem düzen”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kanun “1. Yasa. 2. Geçerli olan kural” (TS)

Türkçe Sözlük’te *kanun*: “1. Yasa; 2. Geçerli olan kural” (URL-94, 2024) şeklinde verilen sözcük Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan’ın Taşoğuz, Mary, Küne Ürgenç ve Takhta yöreleri ağızlarında kullanıldığı belirtilmiş ve *veqanun (қанун)* biçiminde verilmiştir. Söz konusu sözcük sözlükte “1. Yasa, kanun, hukuk, 2. Kural, kaide 3. Sistem düzen” anlamında verilmiş olup *қанұнсыз иске ара түсу қылмыс*” (Qanunsız iske ara tucuw qılmıs) “Yasa dışı faaliyetlere müdahale etmek suçtur.” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 411), (Tablo 91). Kazak Türkçesi ağızlarında bulunan sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Sözcüğün anlamı ölçünlü dilde *zanj* sözcüğü ile verilmektedir. Sözcük fonetik ve semantik bağlamda Türkiye Türkçesinde kullanılan *kanun* sözcüğü ile uyumludur.

2.7.4. Köpek ~ Köpek

Köktürkçe ve Uygurca Türkçesinde kullanılmayan sözcük, Eski Kıpçak Türkçesinde “*çok tüylü köpek*” anlamında kullanılmaktadır (Eren, 1999: 257-258). Sözcüğün kökenini Eren köpeğin çıkardığı göv göv, köv köv seslerine dayandırırken Gülensoy Köken Bilgisi Sözlük’ünde kelimenin kökeni hakkında “<küwük “erkek”; küwük mus “erkek kedi” DLT [küwük>*küwek>*kübek>köbek>köpek]” şeklinde aktarımda bulunmuştur (Eren, 1999: 257-258; Gülensoy, 2007: 554). Türk lehçelerinde birden çok anlama sahip olan sözcük, Kırgız Türkçesinde “*zayıf güçsüz*”, Kara Kalpak Türkçesinde *köp-köp- “Çoğalmak*” isim ve fiilden geldiği düşünülerek *köpe- “bölünmek, birçok parçaya ayırmak*” manalarını taşımaktadır (Besli, 2010: 73).

Sözcük, Oğuz grubu Türk lehçelerinden olan Türkiye Türkçesinde

“*köpekillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (Canis familiaris), 2. Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü*”

manasında kullanılmaktadır (URL-95, 2024), (Tablo 92) .

Tablo 92. Kelime: Köpek (KDS, 2007: 365; URL-95, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Köpek (көпек) “1. Bir cins büyük erkek köpek (kurt köpeği) 2. Köpek”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Köpek “1. Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (Canis familiaris) 2. Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde sözcüğün Kazakistan’ın Atırav, Mangıtav bölgeleri; Doğu Kazakistan Eyaleti’nin Ulan şehri; Türkmenistan’ın Türkmenbaşı yöreleri ağzlarında kullanıldığı belirtilerek “1. *Bir cins büyük erkek köpek (kurt köpeği)* 2. *köpek*” anlamı verilmiştir (Tablo 92). Sözcük söz konusu sözlükte *былтыр биздің дәу бір көпегіміз балған еді, ол тұрғанда қой соңында жүрудін де керегі жоқ еді* (Bıltır bizdiñ dāw bir köpегіміз balğan eđi, ol turğanda qoy soñında jurudın de keregi joq eđi) (Bıltır bizdiñ dāw bir köpегіміz vardı ve koyunların peşinde yürümeye gerek yoktu.” cümlesi ile örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 365).

Ölçünlü Kazak Türkçesinde *köpek* sözcüğü *it* kelimesi karşılanmaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde *köpek* sözcüğü Kazak Türkçesi ağzlarından farklı olarak “*cüce, bücür, küçük көпек um küçük köpek*” şeklinde anlam kazanmıştır (Koç vd., 2019: 265). Kelimenin ağız ve ölçünlü dildeki anlamlarının farklı olduğu görülmektedir. İncelenen *köpek* sözcüğünün Kazak Türkçesi diyalektolojisi ve ölçünlü Türkiye Türkçesinde aynı mana ve biçimde kullanılması sözcüklerin eş olduğunu kanıtlamaktadır.

2.8. Kökü Bilinmeyen Sözcükler

2.8.1. An ~ Añ

Kökü bilinmeyen sözcük Çağatay Türkçesi sözlüğünde karşımıza *añ*: “*akıl, zihin, idrak, kavrayış*” şeklinde geçmektedir (Ünlü, 2013: 41).

Tablo 93. Kelime: An (KDS, 2007: 62; URL-96, 2023).

Kazak Türkçesi Ağzları:	Añ (añ) “1. Hafıza, akıl, hatıra, us 2. Derin düşünce, anlam kavram 3. Duygu, his, duyu, içgüdü, şuur altı, algı, zeka”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	An “Zihin, bellek” (TS)

Kazak Türkçesinin diyalektoloji sözlüğünde Türkmenistan'ın Taşoğuz, Aşhabat, Mary yöreleri ve Çin'de kullanıldığı belirtilen *aŋ* biçimindeki sözcük “1. *Hafıza, akıl, hatır, us*, 2. *Derin düşünce, anlam kavram*, 3. *Duygu, his, duyu, içgüdü, şuur altı, algı, zekâ*” anlamlarında verilmiştir (Tablo 93). Sözcüğün anlamı sözlükte *a ŋ ы ң қаўда сенің?* (Anıŋ qayda seniŋ?) “Aklın nerde seniŋ?” cümlesi verilerek örneklendirilmiştir (KDS, 2007: 62). Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *aŋ* sözcüğüne “1. *Yabani hayvanlara verilen genel adı*; 2. *Cahil, nadan*” anlamı verilmiştir (Koç vd., 2019: 42). Ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde yer alan bu sözcüğün anlamının Kazak Türkçesi diyalektolojisinde verilen “1. *Hafıza, akıl, hatır, us*; 2. *derin düşünce, anlam kavram*; 3. *Duygu, his, duyu, içgüdü, şuur altı, algı, zekâ*” anlamındaki *aŋ* sözcüğü ile semantik olarak uyuşmadığı görülmektedir. Böylelikle sözcüğün Ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün anlamını ölçünlü dilde *es, aqıl, payım, tüysik* kelimeleri karşılamaktadır.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan *an* kelimesi Türkçe sözlüklerde “zihin” anlamında geçmektedir. Kazak diyalektoloji sözlüğünde geçmekte olan *aŋ* kelimesi ile ölçünlü Türkiye Türkçesinde geçmekte olan *aŋ* kelimesi arasında hem fonetik hem semantik anlamda yakınlık olduğu görülmektedir.

Söz konusu olan kelimeler semantik açıdan incelendiğinde her iki kelimenin de vücudumuzun üst bölgesinde yer alan beynin içinde gerçekleşen algılama, kavrama... gibi yetiler için kullanılan soyut kavramları kapsadığı görülmektedir. Bu doğrultuda *zihin, akıl, hafıza, düşünce, zekâ*, gibi kavramlar birbirine yakın kavramlar olup ince nüanslar doğrultusunda birbirinden ayrılmaktadır.

2.9. Türkiye Türkçesine Nereden Geldiği Bilinmeyen Sözcükler

2.9.1. Kam ~ Qam

Sözcük Eski Türkçe sözlüğünde *ƙam*: “*büyücü, sihirbaz, şaman*” şeklinde verilmiştir (Bayat ve Çınar, 2020: 135).

Türkiye Türkçesi Tarama sözlüğünde yer olmayan sözcüğün Türkiye Türkçesine nereden geldiği bilinmemektedir. Kelime, Eski Türkçe döneminde kullanılan manasını Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korumaya devam etmiş olup Çağatay Türkçesinde “*tabib, hekim*” anlamı taşımaktadır (Ünlü, 2013: 571).

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Çin'deki Kazak ağızlarında kullanıldığı belirtilen *qam* sözcüğü için “*şaman, baskı, falcı, müneccim, kâhin*” anlamı verilmiştir (Tablo 94), (KDS, 2007: 379).

Tablo 94. Kelime: Kam (KDS, 2007: 379; URL-97, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Qam (қам) “1. Şaman 2. Baksı 3. Falcı, müneccim, kâhin”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Kam “Şaman” (TS)

Sözcük ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır. Kazak Türkçesi sözlüğünde aynı manada *şaman, baqsı, balger* kelimeleri verilmektedir (Bayniyazov vd., 2019: 310).

Fonetik ve semantik açıdan Kazak Türkçesi ağızları ile Türkiye Türkçesinde farklılık göstermeyen sözcük iki lehçe arasındaki ortak kelime hazinesine katkı sağlamaktadır.

2.10. Melez Biçimdeki Sözcükler

2.10.1. Bir Kere ~ Bir Keren

Sözcük Türkçe *bir* kelimesi ile Arapça *karra(t)* كَرَّة : “bir kere, defa; bazen, ara sıra; bir ara” (Mutçalı, 1995: 754) kelimesinin birleşiminden oluşan melez bir ifadedir. Tarihî Türk kaynakları arasında Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait *Dedem Korkut* kitabında yer alan “*Dirse Han oğlu Buğaç Han Boyını Beyan İder*” adlı destanda “*Hanlar Hanı, Han Bayındır yılda bir kerre toy idüp Oğuz Beglerini konuklar-idi.*” ifadesinde geçmektedir (Ergin, 2021: 77). Türkiye Türkçesinde kelimenin sözcük ortası çift /r/ sesinin zaman içerisinde tek /r/ şeklinde kullanıma geçtiği görülmektedir.

Tablo 95. Kelime: Bir kere (KDS, 2007: 198; URL-98, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Bir keren (Бір керен) “Bir seferlik, bir kere, bir defa”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Bir kere “1. Aslında 2. Bir kez olmak üzere, bir defa olarak; bir defa, bir defacık, bir kerecik, bir yol:” (TS)

Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Kazakistan’ın Atırav ve Mangystau bölgelerinde kullanıldığı belirtilen *bir keren* sözcüğü için “*bir kere, bir sefer, bir defa*” (Tablo 95) anlamı verilmiştir. Bahsi geçen sözlükte kelimenin anlamı *жаңағы айтқаныңдытығы бір керен қайталап шықшы?* (Jañağı aytqanıñdıtığı bir keren

qaytalap ışı ?) “Az önce söylediklerini bir kere daha tekrar eder misin? “cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 198). Söz konusu olan sözcük lcnl Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır. lcnl Kazak Türkçesinde kelimenin anlamı *bir mrte, bir ret* kelimeleri ile karşılanır.

lcnl Türkiye Türkçesinde aktif olarak kullanılan *bir kere* sözcüğü Türkçe Sözlük'te “1.aslında; 2.Bir kez olmak üzere, bir defa olarak; bir defa, bir defacık, bir kerecik, bir yol” (URL-98, 2024), (Tablo 95) şeklinde verilmiştir.

lcnl Türkiye Türkçesinde yer alan *bir kere* sözcüğü ile Kazak Türkçesi diyalektolojisinde geçmekte olan *bir kere* sözcüğü arasındaki fonetik ve semantik benzerlik sözcüklerin birbirine eş olduğu bilgisini verir. Sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında Türkiye Türkçesinden farklı olarak kelime sonuna /n/ konsonantı aldığı görülür.

2.10.2. Buzhane ~ Muzhana

Buzhane, Eski Türkçe *bz* (Wilkens, 2021: 210) sözcüğünün zerine Farsça *hne*: “*ev, mesken*” (Kanar, 2019) sözcüğünün alarak oluşmuş Türkçe+Farsça bir szcktir. İki dilin birleşimi ile oluşmuş birleşik bir sözcük olan kelime Batı grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *buzhane*: “1. Buz yapılan yer. 2. Soğuk hava deposu.” (Tablo 96) şeklinde kullanılmaktadır (URL-99, 2024).

Kazak Türkçesi diyalektolojisinde Kazakistan'ın Kızılorda ve Aral yöreleri ağızlarında varlığını sürdürdüğü tespit edilen *muzhanas* zcğ için “*yazın, içme suyu ve balıkların donması için buz depolanan yer*” (Tablo 14) anlamı verilmiştir. Sözcük diyalektoloji sözlüğünde *мұзхана ыстық тпестей емін жасалды* (Muzhana ıstıq tpesteı etip jasaldı) “Buzhane ısının geçmemesi için yapılmıştır” cümlesi ile tanıklanmıştır (KDS, 2007: 158).

Tablo 96. Kelime: Buzhane (KDS, 2007: 158; URL-99, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Muzhane (мұзхана) “Yazın, içme suyu ve balıkların donması için buz depolanan yer”
lcnl Türkiye Türkçesi:	Buzhane “1. Buz yapılan yer. 2. Soğuk hava deposu.” (TS)

lcnl Kazak Türkçesinde söz konusu olan sözcüğün anlamını *muz ndiretin fabrika ve suwıq qoıma* ifadeleri karşılamaktadır.

Eski Türkçede *bz* şeklinde olan kelime Kazak Türkçesi fonetik özelliği olan söz başı/b/sesinin sreklileşerek /m/ sesine dönüşmesi ile *muz* şeklini almıştır. lcnl Kazak Türkçesinde *muz* sözcüğünden pekçok sözcük türemiştir. Bunlar:

1. *Muzart*: “dağın buzlarla örtülü zirvesi, muzarttı “buzlu, buz tutmuş”
2. *Muzda-*: “buz tutmak, donmak”
3. *Muzday*: “buz gibi, çok soğuk”
4. *Muzdaylık*: “soğukluk, buzlanma, donma”
5. *Muzdaq*: “buz tutmuş, buzlanmış yer”
6. *Muzdaqta-*: - “donmak, buz tutmak”
7. *Muzdan-*: “buz tutmak, buzlanmak”
8. *Muzdat-*: “dondurmak”
9. *Muzdatqış*: “buzdolabı”,
10. *Muzdatı*: “soğutulmak, dondurulmak”
11. *Muzdı*: “buzlu, buz tutmuş”
12. *Muztaw*: “buzdağı”

şeklinde sıralanabilir (Koç vd., 2019: 411) .

Verilen sözcükler içerisinde *muzhana* sözcüğüne rastlanmamaktadır. Ölçünlü Kazak Türkçesinde söz konusu olan sözcüğün anlamını *muz öndiretin fabrika ve suwıq qoyma* ifadeleri karşılamaktadır.

Ele alınan kelimenin ölçünlü Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesi ağızlarında aktif olarak kullanılması iki lehçe arasındaki ortak söz varlığının tespitine katkı sağlamaktadır.

2.10.3. Derhâl ~ Dərhal

Farsça *der* edatı ile Arapça *hal* sözcüğünün birleşmesinden meydana gelen *derhal* sözcüğü, Çağatay Türkçesinde *derhâl* (<F.+A.) biçiminde olmak üzere “*hemen, derhal*” anlamında kullanılmaktadır (Ünlü, 2013: 285).

Çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan ve Uygur Türkçelerinde *dərhal*; Özbek Türkçesinde *dərhal*, Türkmen Türkçesinde *herhāl* biçimlerinde kullanılmaya devam etmektedir (Ercilasun vd., 1991: 164).

Tablo 97. Kelime: Derhâl (KDS, 2007: 219; URL- 100, 2024).

Kazak Türkçesi Ağızları:	Dərhal (Дəpһал) “Hemen, derhal, acil, çabuk”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Derhâl “Çabucak” (TS)

Türkiye Türkçesinde “*çabucak*” anlamına gelen *derhal* sözcüğü ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanılmamaktadır (URL-100, 2024). Sözcüğün anlamı ölçünlü Kazak Türkçesi sözlüğünde *tez, derew, şapşan, jldam* sözcükleri ile verilmiştir (Koç vd., 2019). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde Özbekistan’ın Karakalpakistan yörelerinde yaşadığı belirtilen sözcük *dərhal* (dəpһал) biçiminde “*hemen, derhal, acil, çabuk*” anlamında verilmiştir (KDS, 2007: 219), (Tablo 97).

İki lehçedeki kullanımları ele alınan sözcüğün semantik ve fonetik açıdan eş olduğu tespit edilmiştir.

2.10.4. Pazar Günü ~ Bazar Günü

Farsça *bāzār* بازار sözcüğünden gelen *pazar* sözcüğü Karahanlı Türkçesi sözlüğünde *bāzār* biçiminde “1. Pazar, çarşı, alış veriş yeri; 2. Bu dünya, geçici dünya” anlamlarında verilmişken Kıpçak Türkçesi sözlüğünde *bāzār*: “1. Pazar yeri, pazar; 2. Pazar günü” şeklinde verilmiştir (Toparlı vd., 2007: 215; Üşenmez, 2006: 151).

Çağatay Türkçesinde ise “pazar, çarşı” anlamında olan kelime Eski Oğuz Türkçesi sözlüğünde *bāzār/bazar*: “pazar yeri, çarşı, alışveriş” şeklinde verilmiştir (Turan, 2001: 119; Ünlü, 2013: 111).

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlük’ünde “pazar günü” anlamı Azerbaycan Türkçesinde *bazar*; Başkurt ve Tatar Türkçelerinde *bazar kön*; Özbek Türkçesinde *bázár*; Uygur Türkçesinde ise *bazar küni* şekillerinde verilmiştir (Ercilasun vd., 1991: 696-697).

Tablo 98. Kelime: Pazar günü (KDS, 2007: 135; URL-101, 2024).

Kazak Türkçesi Ağzıları:	Bazar küni (Базар күні) “Pazar günü”
Ölçünlü Türkiye Türkçesi:	Pazar “Cumartesi ile pazartesi arasındaki gün” (TS)

Sözcük güncel Türkiye Türkçesinde “1. Satıcıların belirli günlerde mallarını sattıkları geçici yer; 2. Belli bir şeyin satıldığı yer; piyasa. 3. Alışveriş; 4. Cumartesi ile pazartesi arasındaki gün” (Tablo 98) anlamlarını bünyesinde barındırmaktadır (URL-101, 2024). Ölçünlü Kazak Türkçesinde sözcük “1. Pazar, çarşı; 2. Şamata, gürültü”² anlamlarında verilmiş olmasına karşın “pazar günü, cumartesiden sonraki pazartesiden önceki gün” anlamını içermemektedir (Koç vd., 2019: 70). Kazak Türkçesi diyalektoloji sözlüğünde *bazar küni* (базар күні) biçiminde verilen sözcük “pazar günü” anlamını taşımakta olup Türkmenistan’ın Daşoğuz, Marı ve Özbekistan’ın Karakalpakistan bölgeleri ağzlarında kullanıldığı belirtilmiştir (Tablo 98). Söz konusu sözlükte sözcük *знашокты ендігі базар күні арасында алып береміз* (Znaşoktı endigi bazar küni arasında alıp berimiz) “Znaşok'u şu an ile pazar günü arasında alacağız” cümlesi verilerek anlamı tanımlanmıştır (Ömirzaq vd., 2007: 135). Ölçünlü Kazak Türkçesinde pazar günü anlamında *jeksenbi* sözcüğü aktif olarak kullanılır.

² Kenan Koç, Kazakça - Türkçe Sözlüğü’nde *bazar* maddesi içerisinde “pazar günü” anlamı vermezken (Koç vd., 2019) Bayniyazov Türkçe-Kazakça Sözlüğü’nde *pazar* maddesi içerisinde “bazar küni” (Bayniyazov vd., 2019: 427) ifadesine yer vermiştir. Bu çelişkili durum karşısında Ahmet Bican Ercilasun’un “Karşılaştırmalı Lehçeler Sözlüğü” adlı eser incelenmiş olup *pazar (gün)* şeklinde verilen maddenin Kazak Türkçesindeki karşılığı olarak sadece *jeksenbi* ifadesine yer verilmiştir (Ercilasun vd., 1991).

İncelenen sözcüğün “pazar günü, cumartesiden sonra pazartesten önceki gün” manasının ölçünlü Kazak Türkçesinde bulunmayıp Kazak Türkçesi ağızlarında kullanılıyor olması kelimenin Kazak Türkçesinde bilinenden daha fazla anlam ifade ettiğı ve Türkiye Türkçesi ile arasındaki ilişkinin mana sınırının ötesinde olduğunu göstermektedir. Sözcük fonetik açıdan incelendiğinde iki lehçe arasında sözcük başı /b/>/p/ değışimi olduğu görülmektedir. Böylelikle sözcük ortak söz değerleri içerisinde incelenmiş olup ortaklık ve farklılıkları üzerinde değerlendirilme yapılmıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Batı grubu Türk lehçelerinden Oğuzca kökenli olan Türkiye Türkçesi ile Kıpçak grubu Türk lehçelerinden olan Kazak Türkçesinin anlaşılabilirliği öteki Türk lehçelerine göre daha az seviyelerdedir. Aynı soy ve dil ailesinden gelen bu iki lehçe arasındaki *ortak* unsurlar, sadece Kazak Türkçesinin ölçünlü diliyle sınırlı kalmamış olup aynı zamanda Kazak Türkçesi ağızlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda ölçünlü Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi ağızlarında yaşamakta olan sözcükler derlenmiş olup semantik, fonetik ve morfolojik olarak benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcükler arasında Türkçe kökenli sözcüklerin yanı sıra alıntı sözcüklere de yer verilmiştir. Çalışmada yer alan sözcükler köken olarak ait oldukları dillere göre sınıflandırılarak başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Kazak Türkçesi ağızları ve ölçünlü Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı sözdeğerleri yüzdeler olarak hesaplandığında çalışmanın %47.96'ini Türkçe kökenli sözcükler, %26.53'ünü Arapça kökenli sözcükler, %11.22'sini Farsça kökenli sözcükler, %1.02'sini Moğolca kökenli sözcükler, %2.04'ünü Fransızca kökenli sözcükler ve %1.02 'sini ise Çince kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Çalışmamızda kökeni bilinmeyen, hibrit biçimde veya hakkında birden fazla görüş olan sözcüklerde mevcuttur. Bu sözcükler ise kökeni tartışmalı olan sözcükler, kökeni bilinmeyen sözcükler, Türkiye Türkçesine nereden geldiği bilinmeyen sözcükler ve melez biçimdeki sözcükler olmak üzere dört başlıkta sınıflandırılmış olup çalışmanın %10.56'sını oluşturmaktadır (Tablo 99). Bu sözcükler ölçünlü Kazak Türkçesinde kullanımdan düşmüş olup sadece Kazak Türkçesi ağızlarında yer alan sözcüklerden oluşmaktadır.

Derlenen sözcüklerin ilk olarak tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları tespit edilmiştir. Sonraki aşamada Kazak Türkçesinin hangi ağızlarında kullanıldığı saptanmış ve ölçünlü Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalı olarak biçim ve anlam özellikleri değerlendirilmiştir. Tespit edilen bu bulgular Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında sanılanın aksine anlaşılabilirlik oranının tahmin edilenden daha çok olduğunu göstermektedir.

Ölçünlü Türkiye Türkçesiyle Kazak Türkçesi ağızlarında görülen bu leksikolojik ortaklığın kaynağı konusunda birkaç görüş ileri sürülebilir. Bu ortaklık Kazaklarla komşulukta olan herhangi bir Oğuz grubunun etkisinden mi yoksa Kazakların içine yerleşip Kıpçaklaşan bir Oğuz grubunun oluşturduğu bir karma dilin sonucu mu? Şöyle

ki Kazakların içine eskiden yerleşmiş Oğuz grubu olup da daha sonra onların dilini, adını, kültürünü benimsemiş ancak Oğuzca kimi unsurları korumuş olanlar da olabilir. Bu ortaklığın tek kaynaktan gelmediği de düşünülebilir. Kimi sözcükler herhangi bir Oğuz grubunun etkisinde oluşurken kimisi Kazakların içinde Kıpçaklaşan Oğuzlardan hatıra olarak da kalmış olabilir. Bu görüşlerden bir diğeri de Türkçe kökenli kimi ortaklıkların ise Eski Türkçeden kaynaklanmış olabileceğidir. Şöyle ki söz konusu ortak sözcükler ölçünlü Kazak Türkçesinde yok olmuşken Türkiye Türkçesiyle Kazak Türkçesi ağızlarında varlıklarını sürdürmüştür denebilir.

Elde edilen sonuçların ölçünlü Kazak Türkçesi, Kazak Türkçesi ağızları ve Türkiye Türkçesi hakkında çalışma yapacak olan kurum, kuruluş ve kişiler için kaynaklık edeceğini umuyoruz.

Kökenleri doğrultusunda bölümlere ayrılan sözcüklerin metin içindeki dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 99. Konu başlıklarının yüzdeler dağılımı.

Konu Başlıkları	Sözcük Sayıları	Sözcük Yüzdeleri%
2. 1.Türkçe kökenli sözcükler:	47	47.96%
2. 2.Arapça kökenli sözcükler:	26	26.53%
2. 3.Farsça kökenli sözcükler:	11	11.22%
2. 4.Moğolca kökenli sözcükler:	1	1.02%
2. 5.Fransızca kökenli sözcükler:	2	2.04%
2. 6.Çince kökenli sözcükler:	1	1.02%
2. 8.Kökü tartışmalı olan sözcükler:	4	4.08%
2. 8.Kökü bilinmeyen sözcükler:	1	1.02%
2. 9.Türkiye Türkçesine nereden geldiği Bilinmeyen sözcükler:	1	1.02%
2.10.Melez biçimdeki sözcükler:	4	4.08%
Toplam:	98	100.00%

KAYNAKÇA

- Adilov, M. (2021). *Kazakça atasözü ve deyimlerde eskicil (aktif olmayan) unsurlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akkoyunlu, Z. (2009). Divânu Lugâti't-Türk'te evirik (ibrik). *Türkbilig*, 17, 1-4.
- Alkaya, E ve Buran, A.(2013). *Çağdaş Türk yazı dilleri – II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayınları.
- Arat, R,R. (1987).*Vakayi Babur'un hatıratı I-II*. (Cilt 2), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. ve Temir, A. (1992). *Türk şiveleri tasnifi, Türk dünyası el kitabı*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Asımkan, J. (2021). Kazak Türkçesi ağızlarında bulunan Köktürk harfli yazıtlara ait kelimeler. *Dil Araştırmaları Uluslararası Hakemli Dergi*,28, 161-172.
- Atalay, B. (1986). *Divanü Lügati't Türk dizini "endeks"*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atmaca, E. (2016). Kazak Türkçesi ağızlarının tanifi çalışmalarına bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 589-625.
- Aydın, E. (2013). Tariat ve Xi'an (Karı Çor Tegin) yazıtları ışığında sını 'mezar' sözcüğü üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 61(2), 161-166.
- Aytbayyulı Ö., Əbdrahmanov S., Kekilbay Ə., Qajıbek E., Qaydar Ə., Qaliulı B., . . . Husayın K. (2007). *Diyalektologiyalık sözdik*. Almatı, Kazakistan: Arıs Yayınları.
- Bayat, F. ve Çınar, M. (2020). *Eski Türkçe sözlük*, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J. ve Koç, K. (2019). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Besli, E. (2010). *Eski ve orta Türkçe hayvan isimlerinin etimolojisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Caferoğlu, A. (1965). Kazak Türkleri. *Türk Kültürü Dergisi*, 29, 302.
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-bahar (metin-aktarma, ard zamanlı anlam değişimleri, dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Çakmak, S. (2019). *Atebetü'l- hakâyık*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Düzgün, O. (2020) *Türkçe-Arapça /Arapça-Türkçe karşılıklar klavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ercilasun, A. B., Aliyev, A. M., Şayhulov, A., Kajıbek, E. Z., Uulu, K., Yusuf, B., . . .
Çeçenov, A. (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Erdal, M. (1977). İrk Bitig üzerine yeni notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 25, 87-119.
- Erdem, B., Şokım, G. ve Biner, İ. (2019). *Kazak dili grameri*. İstanbul: Atı Yayınları.
- Eren, H. (1998) *Türklük bilimi sözlüğü, 1. Yabancı türkologlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*.(2. Baskı), Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (2021). *Dede Korkut kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kanar, M. (2019). *Farsça Türkçe sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaörs, M. (1998). Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin birleşik cümle bakımından karşılaştırılması. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 28, 407- 418.
- Kaya, İ. ve Erdem M. (2010). Türkçede -AGAn /-GAN ve -IcI ekleri ve Sûdî Şerhindeki kullanımları. *Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,5(3), 1594-1617.
- Kızılözen, C. (2013). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında ses değişmelerinden kaynaklanan eşsesli kelimeler. *Avrasya Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi*, 1-2(9-10).
- Kızılözen, C. (2023). *Ekleşme süreci yarım kalmış -gil ile ağıl, ahır sözlerinin kökeni sorunu*. K.Karahan ve H.Yıldız (Der.), Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun armağanı içinde (ss. 734-746). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Koca, S. (2016). Ahlak kavramı üzerine etimolojik ve semantik araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57(2), 121-135.
- Koç, K., Baniyazov, A. ve Başaran, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Koç, K. ve Doğan, O. (2022). *Kazak Türkçesi grameri*. (3. Baskı), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kurmanbaiuly, S., Adilov, M. ve İbragimov, Z. (2021). Kazakça ağızları sözlüğünde bazı eskicil sözcükler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 73, 151-190.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça- Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.

- Özdemir, C. (2018). Kazak Türklerinin ve Kazak dilinin tarihi gelişimi, *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, 4/13, 1133.
- Özlük, D. (2019). *Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli kelimeler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Togan, A, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve yakın tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Toparlı, R., Vural, H ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. (2. Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca sözlük Bahşayış lügati*. İstanbul: Bay Yayınları.
- URL-1, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kazak>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-2, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=açar>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-3, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=acı>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-4, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=adaş>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-5, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=alık>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-6, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=altmış>, erişim 21 Mayıs 2024.
- URL-7, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=arı>, erişim 8 Şubat 2023.
- URL-8, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=aş>, erişim 3 Nisan 2024.
- URL-9, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=atkı>, erişim 3 Nisan 2024.
- URL-10, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=av>, erişim 3 Nisan 2024.
- URL-11, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ayrık>, erişim 6 Nisan 2024.
- URL-12, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=başak>, erişim 5 Şubat 2024.
- URL-13, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=buğday>, erişim 10 Şubat 2024.
- URL-14, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=bük>, erişim 11 Şubat 2024.
- URL-15, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=çakıl>, erişim, 12 Şubat 2024.
- URL-16, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=çayır>, 13 Şubat 2024.
- URL-17, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=çok>, erişim, 12 Şubat 2024.
- URL-18, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=dayı>, erişim, 15 Şubat 2024.
- URL-19, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=düzgün>, erişim, 20 Şubat 2024.
- URL-20, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=güre>, erişim 21 Şubat 2024.
- URL-21, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kaçakçı>, erişim 21 Şubat 2024.
- URL-22, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kapı>, erişim 22 Şubat 2024.
- URL-23, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=karamuk>, erişim 23 Şubat 2024.
- URL-24, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kat>, erişim 24 Şubat 2024.
- URL-25, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kışlak>, erişim 25 Şubat 2024.
- URL-26, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kor>, erişim 25 Şubat 2024.

URL-27, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=koşmak>, erişim 26 Şubat 2024.
URL-28, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=koşuk>, erişim 27 Şubat 2024.
URL-29, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kömbe>, erişim 27 Şubat 2024.
URL-30, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=körpe>, erişim 28 Şubat.
URL-31, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=köşek>, erişim 1 Mart 2024.
URL-32, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kurt>, erişim 2 Mart 2024.
URL-33, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kuyu>, erişim 2 Mart 2024.
URL-34, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=küsmek>, erişim 3 Mart 2024.
URL-35, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=savaş>, erişim 3 Mart 2024.
URT-36, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=oba>, erişim 5 Mart 2024.
URL-37, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ses>, erişim 6 Mart 2024.
URL-38, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=sürü>, erişim 7 Mart 2024.
URL-39, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tarak>, erişim 8 Mart 2024.
URL-40, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tavşan>, erişim 8 Mart 2024.
URL-41, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tekerlek>, erişim 9 Mart 2024.
URL-42, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=toynak>, erişim 10 Mart 2024.
URL-43, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tünek>, erişim 10 Mart 2024.
URL-44, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=yaba>, erişim 11 Mart 2024.
URL-45, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=yarım>, erişim 12 Mart 2024.
URL-46, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=yaşıt>, erişim 12 Mart 2024.
URL-47, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=yatak>, erişim 13 Mart 2024.
URL-48, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=yumruk>, erişim 13 Mart 2024.
URL-49, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ahlak>, erişim 13 Mart 2024.
URL-50, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=beden>, erişim 14 Mart 2024.
URL-51, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=bina>, erişim 14 Mart 2024.
URL-52, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=burhan>, erişim 14 Mart 2024.
URL-53, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=çorap>, erişim 14 Mart 2024.
URL-54, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=çuval>, erişim 15 Mart 2024.
URL-55, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=dakika>, erişim 16 Mart 2024.
URL-56, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=hala>, erişim 17 Mart 2024.
URL-57, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=hediye>, erişim 17 Mart 2024.
URL-58, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=hendek>, erişim 18 Mart 2024.
URL-59, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=hürriyet>, erişim 20 Mart 2024.
URL-60, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=keten>, erişim 21 Mart 2024.
URL-61, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kibrit>, erişim 22 Mart 2024.

URL-62, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=mantık>, erişim 23 Mart 2024.

URL-63, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=mazlum>, erişim 24 Mart 2024.

URL-64, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=merkezi>, erişim 25 Mart 2024.

URL-65, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=mizaç>, erişim 26 Mart 2024.

URL-66, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=muhtar>, erişim 27 Mart 2024.

URL-67, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=muhterem>, erişim 27 Mart 2024.

URL-68, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=nane>, erişim 28 Mart 2024.

URL-69, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=özür>, erişim 30 Mart 2024.

URL-70, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=sahan>, erişim 30 Mart 2024.

URL-71, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=şark>, erişim 1 Nisan 2024.

URL-72, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tas>, erişim 3 Nisan 2024.

URL-73, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=zaruret>, erişim 3 Nisan 2024.

URL-74, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=zeki>, erişim 4 Nisan 2024.

URL-75, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=eyvan>, erişim 5 Nisan 2024.

URL-76, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ayvan>, erişim 6 Nisan 2024.

URL-77, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ham>, erişim 7 Nisan 2024.

URL-78, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kavga>, erişim 8 Nisan 2024.

URL-79, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kel>, erişim 8 Nisan 2024.

URL-80, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kelem>, erişim 9 Nisan 2024.

URL-81, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kelle>, erişim 10 Nisan 2024.

URL-82, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=muz>, erişim 11 Nisan 2024.

URL-83, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=nem>, erişim 12 Nisan 2024.

URL-84, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=piyade>, erişim 13 Nisan 2024.

URL-85, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=sebze>, erişim 14 Nisan 2024.

URL-86, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=tasasız>, erişim 15 Nisan 2024.

URL-87, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kurul>, erişim 16 Nisan 2024.

URL-88, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kazak>, erişim 17 Nisan 2024.

URL-89, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=manto>, erişim 17 Nisan 2024.

URL-90, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=sin>, erişim 18 Nisan 2024.

URL-91, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ağıl>, erişim 19 Nisan 2024.

URL-92, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ahır>, erişim 19 Nisan 2024.

URL-93, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=ibrik>, erişim 20 Nisan 2024.

URL-94, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kanun>, erişim 25 Nisan 2024.

URL-95, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=köpek>, erişim 27 Nisan 2024.

URL-96, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=an>, erişim 3 Haziran 2023.

- URL-97, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=kam>, erişim 3 Mayıs 2024.
- URL-98, TDK Sözlükleri, [https://sozluk.gov.tr/?ara=bir kere](https://sozluk.gov.tr/?ara=bir+kere), erişim 5 Mayıs 2024.
- URL-99, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=buzhane>, erişim 8 Mayıs 2024.
- URL-100, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=derhal>, erişim 10 Mayıs 2024.
- URL-101, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?ara=pazar>, erişim 20 Mayıs 2024.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Quliyev, İ (2018). Codex Cumanicus'ta alıntı kelimeler. *Zawt*, 10(1), 237-248.
- Wilkins, J. (2021). *Eski Oğuzcanın el sözlüğü*. Göttingen, Almanya: Akademie Der Wissenschaften Zu Göttingen.

ÖZGEÇMİŞ

2012-2016 eğitim öğretim yıllarında Çarşamba Anadolu Kız İmam-Hatip Lisesi'nde öğrenim gördüm. 2016 yılında Gümüşhane Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde Amasya Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası aldım. Dört yıllık eğitimin sonunda 2020 yılında lisans programından mezun oldum. 2021 yılında Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans programını kazandım. Yüksek Lisans eğitimime devam etmekteyim.

